

PRIVREDNA
KOMORA
CRNE GORE

SNAGA JE
u nama

 2022
CRNOGORSKA PRIVREDA

SNAGA JE
u nama

ANALIZA POSLOVANJA CRNOGORSKE PRIVREDE U 2022. GODINI

Podgorica, decembar 2022. godine

SADRŽAJ

REZIME 7

1. STANJE U EKONOMIJI 9

1.1. GLOBALNA EKONOMIJA 11

1.2. REGION ZAPADNOG BALKANA 13

1.3. CRNA GORA 17

1.3.1. MAKROEKONOMSKI INDIKATORI U CRNOJ GORI 18

1.3.1.1. BDP 18

1.3.1.2. TRŽIŠTE RADA 20

1.3.1.3. INDUSTRIJSKA PROIZVODNJA 22

1.3.1.4. CIJENE 23

1.3.1.5. TEKUĆI RAČUN PLATNOG BILANSA 25

1.3.1.6. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE 27

1.3.1.7. JAVNI I DRŽAVNI DUG 29

1.3.1.8. BUDŽET 30

1.3.1.9. MONETARNA SFERA 31

1.3.2. POSLOVANJE PO SEKTORIMA 32

1.3.2.1. POLJOPRIVREDA I PREHRAMBENA INDUSTRIJA 33

1.3.2.2. ŠUMARSTVO, DRVNA INDUSTRIJA, GRAFIČKA I IZDAVAČKA DJELATNOST 36

1.3.2.3. ENERGETIKA I RUDARSTVO 37

1.3.2.4. METALURGIJA I METALOPRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA 41

1.3.2.5. TRGOVINA 42

1.3.2.6. TURIZAM I UGOSTITELJSTVO 48

1.3.2.7. SAOBRAĆAJ 50

1.3.2.8. INFORMACIONO - KOMUNIKACIONE TEHNOLOGIJE 53

1.3.2.9. GRAĐEVINARSTVO 57

1.3.2.10. KOMUNALNA PRIVREDA 59

2. ZAKONODAVSTVO 63

3. OBRAZOVANJE 75

4. ŠANSE I IZAZOVI 81

4.1. ŠANSE 83

4.2. IZAZOVI 87

5. PREPORUKE 91

6. POSLOVANJE PRIVREDNIH SUBJEKATA SHODNO FINANSIJSKIM ISKAZIMA ZA 2021. GODINU 101

7. PRILOZI 109

REZIME

Kriza izazvana pandemijom prerasla je u krizu ponude, koja je podgrijala inflaciju krajem prethodne godine, dok je rat u Ukrajini izazvao poskupljenje energenata i hrane, čime su dodatno produbljeni inflatorni pritisci na globalnom nivou i izazvani veliki poremećaji na tržištu roba.

Privreda sa niskom proizvodnom osnovom i visokom uvoznom zavisnošću (izvoz roba manji od 10% u odnosu na BDP), te četvrtinom BDP-a ostvarenog po osnovu turizma, posebno je izložena spoljnjem uticaju. Istorijski visoke cijene energenata, repromaterijala i poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, te povremene prijetnje nestašice osnovnih životnih namirnica, usložile su poslovanje crnogorske privrede i ponovo istakle potrebu za strukturnim reformama.

U ovoj godini turizam i strane direktne investicije, koji su nosioci razvoja i u prethodnom periodu, bilježe rast, što se odrazilo pozitivno na većinu makroekonomskih indikatora poput BDP-a, zaposlenosti, unutrašnje i spoljne trgovine, svih vidova saobraćaja. Pad je zabilježen samo u sektoru industrije (prevashodno snabdijevanje električnom energijom) i građevinarstvu.

Ključna pitanja za održavanje makroekonomske stabilnosti u ovom trenutku su: inflacija i stabilnost javnih finansija. Inflacija je u oktobru dostigla 16,8% i u stalnom je porastu, dok za razliku od prethodnih godina, od marta ove raste brže nego u Eurozoni. Imajući u vidu ograničene mogućnosti u sferi monetarne politike, te da je dominantno uvoznog karaktera, na nju je teško uticati.

Međutim, druge zemlje, u cilju zaustavljanja rasta cijena podižu referentne kamatne stope, a to se već odražava na cijene kredita za privredu i državu, te će očuvanje likvidnosti u narednoj godini predstavljati veliki izazov.

Pored navedenih izazova, u narednoj godini se može očekivati prelivanje negativnih efekata recesije koja se očekuje u zemljama EU.

Sada već trogodišnji period krize, dodatno je produbio izazove sa kojima su se privredni subjekti u Crnoj Gori suočavali i prije pandemije. Prevazilaženje spore naplate potraživanja, sive ekonomije, te nedostatka kadrova sa odgovarajućim znanjima i vještinama, zahtijeva sistemski pristup i sinergiju svih relevantnih činilaca u društvu.

Osim aktivnosti na rješavanju hroničnih izazova, u narednom periodu fokus kreatora ekonomskih politika bi trebalo da bude na unapređenju zakonodavnog okvira, kako bi se unaprijedio poslovni ambijent, te privukle domaće i strane investicije. Takođe, podsticajne mjere trebalo bi usmjeriti na jačanje konkurentnosti na mikronivou (kompanije), posebno u oblastima zelene energije, poljoprivrede, turizma i digitalizacije, odnosno digitalne transformacije društva, što će voditi restrukturiranju i održivom razvoju privrede.

1

STANJE
U EKONOMIJI

1.1. GLOBALNA EKONOMIJA

Globalna procjena rasta je pod jakim uticajima ekonomskih, geopolitičkih i ekoloških promjena. Pandemija je iscrpila fiskalnu podršku, a rat u Ukrajini izazvao značajni geopolitički poremećaj, usljed kojega je usložnjena trgovina i tokovi kapitala. Posljedično, inflacija vođena poskupljenjem energenata i hrane dostigla je višedecenijski maksimum pritiskajući monetarne vlasti na restriktivne mjere. Klimatske promjene dodatno su otežale globalnu situaciju pogađajući poljoprivrednu proizvodnju, pogoršavajući uslove života i izazivajući ekonomske probleme.

Rast kamatnih stopa utiče na usporavanje američke ekonomije, Evropa se bori sa rastom cijena energenata (prvenstveno gasa), a Kina se i dalje suočava sa karantini-ma zbog pandemije kovida 19 i slabljenjem sektora nekretnina, što se odražava na projekcije globalnog rasta ekonomije u ovoj godini. Očekuje se da bi trećina globane ekonomije, do kraja ove ili početkom naredne godine, mogla da uđe u recesiju.

Od 2021. inflacija raste brže nego što se očekivalo na globalnom nivou, a u razvijenim privredama je tokom ove godine dostigla najvišu stopu od 1982. Međutim, ona različito pogađa razvijene i privrede u razvoju. Naime, u zemljama u razvoju, do polovine potrošnje domaćinstava se odnosi na hranu, a značajan dio na energente (struja, gas i gorivo), zbog čega inflacija ima znatno veći uticaj na životni standard u ovim zemljama.

Imajući u vidu da cijene energije i hrane čine oko dvije trećine rasta ukupne inflacije, Ukrajinska kriza je dodatno povećala inflatorne pritiske i kreirala inflatorna očekivanja, što je posebno naglašeno u Evropi. Očekuje¹ se da će globalna inflacija porasti na 8,8% u ovoj, ali da će pasti na 6,5% u narednoj i na 4,1% u 2024.

U cilju zaustavljanja, te smanjenja inflacije, centralne banke su od početka ove godine podigle referentne stope. Federalne rezerve za 3 p.p., te sada iznose 4%, sa tendencijom daljeg povećanja. Banka Engleske za 2 p.p. (sada iznosi 3%), uprkos projektovanju usporenog rasta, dok je Evropska centralna banka podigla referentnu stopu za 2 p.p. koliko i sada iznosi. Različita reakcija američkih i evropskih monetarnih vlasti upućuje na to da su izvori inflacije različiti, a shodno tome i očekivani rezultati restriktivne monetarne politike. Ključni pokretač inflacije u Evropi je cijena gasa i nafte, a podizanje referentnih stopa u ovom trenutku neće imati značajniji uticaj na njeno smanjenje, ali bi moglo uticati negativno na privredu, te je opravdan strah od stagflacije. Zbog toga Evropska centralna banka vrlo oprezno podiže referentne kamatne stope. Sa druge strane inflacija u SAD-u vođena je sporim oporavkom ponude i velikom tražnjom koja je rezultat, između ostalog, ekspanzivne monetarne politike i snažne fiskalne podrške građanima i privredi tokom kovid 19 pandemije. Pooštravanje monetarne politike će imati mnogo veći efekat na smanjenje količine novca u opticaju, a time i tražnju, te će u konačnom dovesti do stabilizacije cijena.

Međunarodni monetarni fond je za 2022. tri puta revidirao na niže prognoze rasta, jer se BDP na globalnom nivou smanjivao, dok se za inflaciju smatra da dostiže vrhunac. U poslednjem izvještaju² predviđa da će svjetska ekonomija rasti po stopi od 3,2%, (0,4 p.p. manje od aprilskih prognoza), odnosno 2,7% u narednoj godini (0,9 p.p. manje od projekcija iz aprila), odražavajući značajna usporavanja kod najvećih ekonomija.

Rast u SAD-u će ove godine biti veoma skroman od 1,6% (2,1 p.p. manje u odnosu na

¹ Svjetske ekonomske prognoze – Borba protiv krize troškova života (oktobar 2022)

² Svjetske ekonomske prognoze – Borba protiv krize troškova života (oktobar 2022)

procjenu iz aprila) i održava neočekivani pad BDP-a u drugom kvartalu. Pad realno raspoloživog dohotka, usljed visoke inflacije, utiče na smanjenje potražnje potrošača, dok više kamatne stope ograničavaju potrošnju, posebno za stambene investicije. Prognoza američkog rasta za narednu godinu je 1% (1,3 p.p. manje u odnosu na aprilske prognoze).

U Kini je smanjena ekonomska aktivnost na 3,2% u 2022. godini (najniži rast u više od četiri decenije, isključujući Kovid19 kriznu 2020.), usljed zatvaranja i Covid mjera što je nepovoljno uticalo, ne samo na domaću privredu, već i na globalne lance snabdijevanja, sa negativnim prekograničnim efektima.

MMF predviđa da će Eurozona, tokom 2022. godine, rasti po stopi od 3,1%, dok se naredne godine, usljed geopolitičke promjene u energetskom snabdijevanju kontinenta i visokih cijena energenata, očekuje jače usporavanje ekonomske aktivnosti na 0,5%. Ekonomija EU će u ovoj godini ostvariti rast od 3,2%, dok se za 2023. projektuje stopa od 0,7%.

Smanjenje izgleda za rast, posebno je istaknuto kod ekonomija koje su najizloženije prekidima snabdijevanja ruskim gasom, kao i strožim monetarnim uslovima u Eurozoni. Usljed teškoća u diverzifikaciji snabdijevanja, evropske ekonomije su izložene šokovima na tržištu gasa, što i za prvu privredu Eurozone, Njemačku, predstavlja najveću prijetnju. Projekcije rasta Njemačke privrede u ovoj godini su 1,5% (0,6 p.p. niže u odnosu na aprilske projekcije), dok se značajan pad očekuje u 2023. kada će zabilježiti negativnu godišnju stopu od 0,3% (3 p.p niže od aprilske prognoze).

Snažan oporavak turizma i industrijske proizvodnje u prvoj polovini 2022. godine, u južnim privredama, Italiji i Španiji, dopriniće rastu ovih ekonomija od 3,2% i 4,3% respektivno. Obje ekonomije će usporiti u 2023. pri čemu će Italija doživjeti negativan godišnji rast od 0,2%. Korigovana je i prognoza rasta za Francusku sa 2,9% na 2,5% u ovoj godini, te na 0,7% u narednoj godini.

Ekonomije koje pripadaju grupi zemalja u ekspanziji i razvoju, usljed posljedica kriza, zabilježiće niže stope rasta u odnosu na ranije godine, te se u 2022. i 2023. očekuje rast od po 3,7%. U pogledu rasta, ove zemlje će, nastaviti dinamičniji trend, u odnosu na razvijene ekonomije, koje sve više usporavaju, posebno u Evropi, usled energetskih šokova izazvanih ratom.

Predviđa se da će privrede na Bliskom istoku i u Centralnoj Aziji porasti po stopi od 5,0% u ovoj godini, što u velikoj mjeri odražava povoljne uslove za izvoznike nafte u regionu, kao i manji uticaj rata u Ukrajini, dok će u 2023, usljed pada cijena nafte, region umjereno rasti po stopi 3,6%.

Grupa evropskih ekonomija u ekspanziji i razvoju, kojoj pripada i Crna Gora, će stagnirati u ovoj godini, dok je za 2023. prognozirana stopa rasta od 0,6%. Usporavanje ove grupe je uslovljeno snažnim uticajem pada ekonomske aktivnosti u Rusiji i Ukrajini. Naime, Rusija će, zbog međunarodnih sankcija, u ovoj i narednoj godini ostvariti negativne stope rasta od 3,4% i 2,3%, dok se za Ukrajinu predviđa pad od čitavih 35,0%.

Rast troškova života, pooštavanje finansijskih uslova u većini regiona, rat u Ukrajini, te još uvijek prisutna pandemija kovid19 (posebno izraženo u Kini) predstavljaju rizike po rast u narednoj godini.

1.2. REGION ZAPADNOG BALKANA

Nakon oporavka od kovid19 i normalizacije ekonomskih prilika, region se suočava sa novim izazovima. Usporavanje globalnog rasta, te nagli rast cijena energije i hrane, visoka inflacija i otežana trgovinska razmjena, ograničili su kupovnu moć i poslovno povjerenje, što je uticalo na ekonomske rezultate kod svih šest ekonomija.

Ipak, sve zemlje regiona Zapadnog Balkana ove godine zabilježiće pozitivne stope rasta. Prognoze iz aprila i oktobra uglavnom su nepromijenje, osim za Crnu Goru, gdje su korigovane naviše, sa 3,8% na 7,2%, i Sjevernu Makedoniju naniže, sa 3,5% na 2,7%. MMF za narednu godinu predviđa rast privredne aktivnosti, ali su u odnosu na aprilski izvještaj stope revidirane naniže, najznačajnije za Crnu Goru sa 4,2% na 2,5%, osim Sjeverne Makedonije gdje je stopa korigovana naviše sa 2,7% na 3,0%.

Tabela 1: Prognoze rasta BDP-a međunarodnih institucija (u procentima)

	Svjetska banka		EBRD		Bečki institut za međ. ekon. studije	
	2022.	2023.	2022.	2023.	2022.	2023.
Albanija	3,2	2,3	3,0	3,0	3,4	3,0
Bosna i Hercegovina	4,0	2,8	3,0	2,3	2,6	1,5
Kosovo	3,1	3,7	4,0	3,7	3,1	2,9
Sjeverna Makedonija	2,1	2,7	2,7	2,3	1,0	0,6
Crna Gora	6,9	3,4	3,7	4,0	5,1	2,6
Srbija	3,2	2,7	3,3	3,3	3,6	1,9
Zapadni Balkan	3,4	2,8	3,2	3,0	3,1	1,9

Izvor: Svjetska banka, EBRD, Bečki institut za međunarodne ekonomske studije

Projekcije ostalih međunarodnih institucija za region Zapadnog Balkana, ne razlikuju se bitnije od projekcija MMF-a.

U jesenjem izvještaju³ Svjetska banka procjenjuje da će Zapadni Balkan, u ovoj godini, usljed efekata preliivanja krize, prepoloviti rast u poređenju sa prethodnom godinom, sa 7,6% na 3,4%, što, izuzimajući istočnu Evropu, predstavlja najsporiji tempo u podregijama Evrope i Centralne Azije.

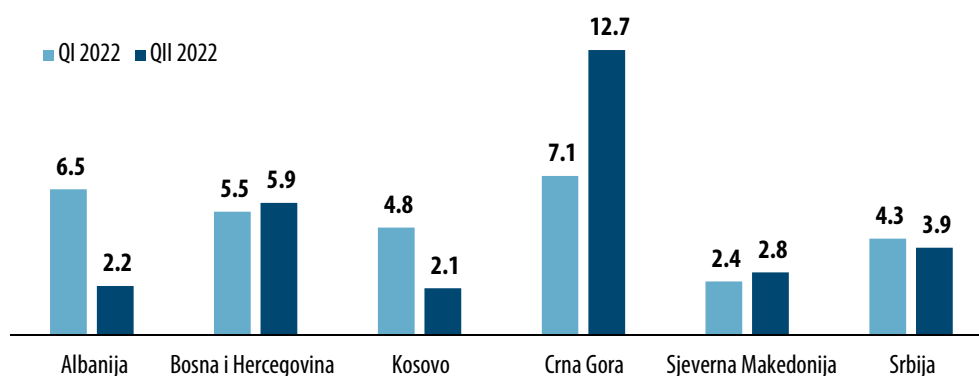
Dva značajna rizika po rast Zapadnog Balkana su poremećaji u snabdijevanju prirodnim gasom i usporavanje ekonomije Eurozone.

Imajući u vidu da se zemlje regiona, najvećim dijelom, oslanjaju na Rusiju u snabdijevanju prirodnim gasom, preko bugarskog gasovoda, prekid dotoka u region mogao bi imati značajne posljedice na energetska stabilnost i povećanje cijene energije. Očekuje se da će se ovaj pritisak na privredu koje uvoze energiju, intenzivirati tokom predstojeće zimske sezone, posebno za one koje ili imaju ograničen skladišni kapacitet ili u cjelosti zavise od kupovine da bi zadovoljile svoje potrebe.

Ekonomska aktivnost naglo usporava u razvijenim ekonomijama, posebno u Eurozoni, koja je ključni izvor tražnje za robom i uslugama Zapadnog Balkana, kao i izvor investicija i doznaka. Naime, više od dvije trećine regionalne trgovine vezano je za Eurozonu, više od polovine direktnih stranih investicija u regionu dolazi iz Eurozone, kao i skoro dvije trećine doznaka.

³ Redovni ekonomski izvještaj za Zapadni Balkan br. 22, jesen 2022

Grafik 1: Realne stope rasta BDP-a u prva dva kvartala 2022.

Izvor: Svjetska banka

Tokom prve polovine 2022. godine rast vođen potrošnjom stanovništva, investicijama i oporavkom izvoza, relativno je snažan i iznad je očekivanog.

Porast potrošnje stanovništva podstaknut je povećanjem ličnih dohodaka, doznaka i intenzivnom kreditnom politikom bankarskog sektora.

Investicije, uglavnom vođene infrastrukturnim radovima i privatnim investicijama, su posebno značajne u Sjevernoj Makedoniji, Srbiji i Bosni i Hercegovini, dok je za Kosovo, Albaniju, Crnu Goru, kao i Srbiju, bitan faktor rasta bilo povećanje izvoza. U izvozu Kosova pretežno su zastupljeni industrijski proizvodi, dok je izvoz usluga, predvođenih turizmom, dominantan u Albaniji i Crnoj Gori. U Crnoj Gori je rast izvoza (roba i usluga) nadmašio rast uvoza, podržan ne samo daljim oporavkom turizma, već i višim cijenama metala i električne energije.

Dok ukupne investicije igraju snažnu ulogu u oporavku nakon kovid19, struktura investicija se sporo mijenja, zaostajući na planu digitalnih i zelenih investicija. U svim zemljama Zapadnog Balkana, očekuje se da će viši troškovi energije i materijala opterećivati privatne investicije u budućnosti, što će dovesti do potencijalnog kašnjenja u izvršenju planiranih investicija, te umanjiti ukupan doprinos ekonomskom rastu.

Usluge su bile pokretač oporavka, osim građevinarstva, koje se, kao i industrija, suočilo sa poteškoćama zbog rastućih troškova energije i materijala, sa izuzetkom građevinarstva u Albaniji i industrije u Srbiji, kod kojih su predstavljali faktor rasta. Poljoprivreda je, zbog rasta cijena inputa i nepovoljnih klimatskih uslova, skromno ili negativno uticala na rast zemalja regiona.

U prvoj polovini tekuće godine region karakteriše porast zaposlenih, ali je nivo zaposlenosti (46%)⁴ i dalje znatno ispod EU prosjeka (61%). Oporavak tržišta rada koji je započeo 2021. godine, vođen je tražnjom za radnom snagom u transportu, trgovini, turizmu, kao i ICT sektoru.

Stopa nezaposlenosti (Anketa o radnoj snazi) u prvoj polovini godine bila je najniža u Srbiji 8,9%, dok su Bosna i Hercegovina i Kosovo zadržale najviši nivo u regionu 15,7%, odnosno 16,2%. U Crnoj Gori i Albaniji, usljed uspješne ljetnje turističke sezone, nezaposlenost je pala u drugom i trećem kvartalu. Međutim, uticaj globalne energetske krize, usljed visoke inflacije i povećane neizvjesnosti, postepeno se prelijeva i na rast zaposlenosti u regionu, sa tendencijom usporavanja.

Zemlje Zapadnog Balkana su velike uvoznice energije, sirovina i industrijskih proi-

⁴ Redovni ekonomski izvještaj za Zapadni Balkan br. 22, jesen 2022

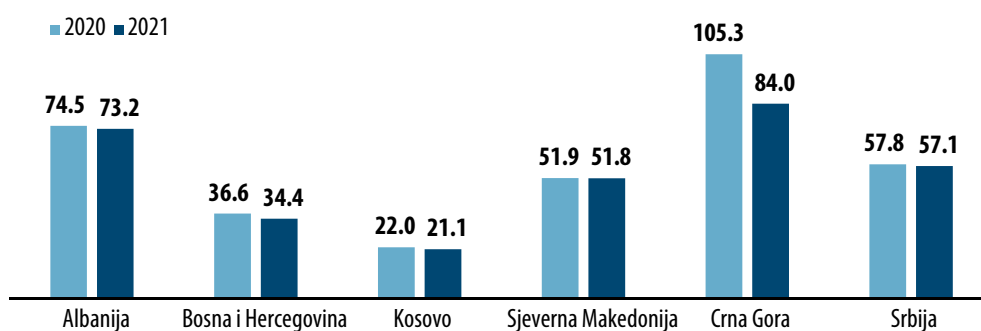
zvoda i zato su pogođene ratom u Ukrajini, odnosno posljedičnim rastom cijena, što je negativno uticalo na trgovinu energentima i kreiralo inflatorni pritisak i nesigurnost u snabdijevanju hranom. Inflaciju su dodatno podgrijale protekcionističke politike, odnosno zabrane izvoza žitarica, jestivog ulja i proizvoda od drveta (cjepanice, ogrevno drvo, pelet), kako u svijetu, tako i u regionu.

Godišnja stopa inflacije u oktobru u Sjevernoj Makedoniji iznosi 18,7%, Bosni i Hercegovini 17,3%, Crnoj Gori 16,0%, Srbiji iznosi 14% i Kosovu 12,7%, dok je u Albanija zadržala jednocifrenu stopu od 8,1%.

Srbija, Sjeverna Makedonija i Albanija su na inflaciju odgovorile pooštavanjem monetarne politike, odnosno podizanjem referentnih kamatnih stopa. U Srbiji je na kraju trećeg kvartala dostigla stopu od 3,5%, u Albaniji 1,75%, a u Sjevernoj Makedoniji 3,0%. Sa druge strane, Crna Gora, Bosna i Hercegovina i Kosovo imaju ograničeniji prostor djelovanja u ublažavanju rasta inflacije, te su za njih od ključne važnosti jačanje konkurentnosti i produktivnosti, kao i smanjenje energetske zavisnosti.

Širom regiona inflacija je podstakla rast budžetskih prihoda, međutim, rasli su i javni rashodi, ali nešto sporijom dinamikom. Sve zemlje Zapadnog Balkana usvojile su mjere za ublažavanje uticaja inflacije na najugroženija domaćinstva. Kosovo, Albanija i Sjeverna Makedonija u vidu subvencija za električnu energiju, a Srbija kao podršku energetske kompanijama za uvoz gasa, uglja i električne energije. Najveći uticaj na rast troškova imala je socijalna potrošnja. U većini zemalja najavljeno je povećanje penzija i plata.

Grafik 2: Odnos javnog duga i BDP-a

Izvor: Bečki institut za međunarodne ekonomske studije

Javni dug ostaje visok u regionu, iako je procentualno opao u odnosu na BDP. Spoljni dug će se smanjiti do kraja godine, ali i dalje ostaje iznad nivoa od prije pandemije. Većina zemalja imaju značajni udio stranih kredita i po tom osnovu ostaju ranjive na povećanje kamatnih stopa u Zapadnoj Evropi i SAD-u, pogotovo one sa visokim ukupnim dugom i ograničenim fiskalnim prostorom.

Ograničen fiskalni prostor, visok javni dug i povećani troškovi finansiranja, opterećuju kreatore ekonomskih politika regiona da snažnije odgovore na trenutnu krizu.

Finansijski sektor u regionu je i dalje stabilan, mada će, u narednom periodu, biti pred testom zbog izazova, koji su, usled, ukrajinske krize, kao što su produžavanje prekida u lancima snabdijevanja, rast inflacije, zaoštavanje globalne likvidnosti, politička nestabilnost i energetska kriza, povećali ranjivost privrede, posebno onog dijela koji se već suočio sa posljedicama od uticaja pandemije. Uprkos rizicima rast kredita i dalje je snažan.

Tabela 2: Kreditni rejting zemalja regiona

Standard & Poor's		
	Dugoročna ocjena	Izgledi
Albanija	B+	stabilan
Bosna i Hercegovina	B	stabilan
Kosovo		
Crna Gora	B	stabilan
Sjeverna Makedonija	BB-	stabilan
Srbija	BB+	stabilan
Hrvatska	BBB+	stabilan

Izvor: Svjetska banka

Počev od marta 2022. godine, u prosjeku, u polovini zemalja, rast kredita privredi premašio je rast kredita stanovništvu: u Sjevernoj Makedoniji, Crnoj Gori i Srbiji, nasuprot Albaniji, Kosovu i BiH. Rastuća potražnja za kreditima privrede može biti znak potreba za likvidnošću izazvanih povećanjem cijena energije, roba i ukupno većom inflacijom. Tražnja za kreditima očekuje se da će rasti i dalje, dok se istovremeno očekuje smanjenje ponude.

Pooštavanje uslova ponude vođeno je, ne samo rastom kamatnih stopa, već i povećanjem selektivnosti banaka u potrazi za kreditno sposobnim klijentima. Naime, u trenutnoj situaciji koju karakteriše visoka neizvjesnost, od najveće važnosti predstavlja praćenje i kontrola bankarskih kredita, i u vezi sa tim procjena rizika i pravovremena rezervisanja.

Izvoz počinje da usporava, dok uvoz naglo raste zbog povećanih cijena hrane i energenata, povećavajući deficit tekućeg računa platnog bilansa u svim zemljama Zapadnog Balkana. U pojedinim zemljama kao što su Kosovo, Crna Gora i Srbija deficit je dostigao dvocifrene vrijednosti. Za region se očekuje da će se deficit tekućeg računa povećati sa 4,9% BDP-a u 2021. godini na 8,7 % BDP-a u 2022.

Povećanje cijena hrane, nafte i energije strukturalno će povećati vrijednost uvoza i robni trgovinski deficit (skoro 31% BDP-a u 2022. godini) podstičući povećanje deficita tekućeg računa. Međutim, značajan je i porast izvoza u zemljama regiona, najviše iz BiH i Sjeverne Makedonije, dok je u drugim zemljama izvoz rastao umjerenijim tempom. Predviđa se da će samo Srbija zabilježiti pad učešća izvoza robe u BDP-u u odnosu na prošlu godinu.

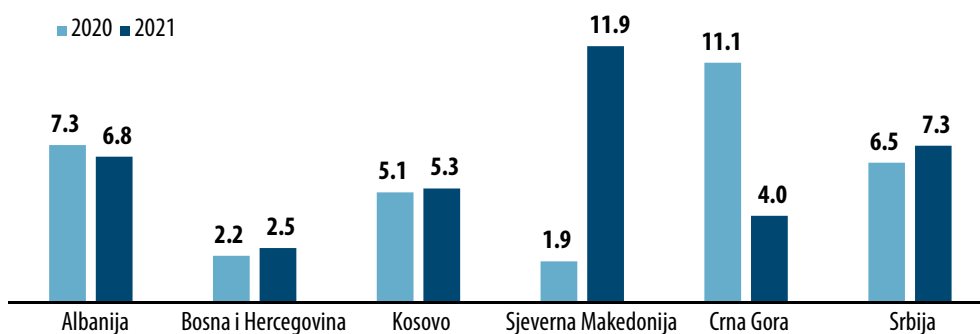
Neto usluge i doznake iz inostranstva djelimično su ublažile trgovinski deficit. Doznake iz inostranstva su najvažnije za Bosnu i Hercegovinu, Kosovo i Sjevernu Makedoniju, dok je turizam bitan za Crnu Goru i Albaniju. Nasuprot Srbije i Sjeverne Makedonije, koje bilježe niži nivo priliva po osnovu usluga i doznaka, kod ostalih zemalja se predviđa da će priliv po ovom osnovu, u 2022. godini, pokriti oko dvije trećine robnog trgovinskog deficita.

Za region značajne su i neto direktne investicije (u vidu kapitala i reinvestirane dobiti) koje sa doznakama, za sada, pokazuju najveću otpornost na krizu.

U većini zemalja regiona deficit tekućeg računa platnog bilansa i dalje se uglavnom finansira iz priliva stranog kapitala (prosječno 78% na nivou regiona). Ovo je posebno izraženo u Srbiji, Albaniji i Crnoj Gori, dok je na Kosovu i Sjevernoj Makedoniji na znatno nižem nivou. Važna karakteristika SDI u Srbiji i Sjevernoj Makedoniji je ta da dominiraju međukompanijski zajmovi, što potvrđuje sve veću integrisanost ove dvije zemlje u proizvodne lance vrijednosti EU.

Grafik 3: Odnos neto SDI i BDP-a

Izvor: Bečki institut za međunarodne ekonomske studije

Potencijalni rast u regionu i dalje je ograničen potrebom za strukturnim reformama u cilju povećanja produktivnosti, konkurentnosti, ulaganja u ljudski kapital i jačanje upravljanja. U srednjem roku, očekuje se da će nedavno usvojeni Ekonomski i investicioni plan EU za Zapadni Balkan, koji će mobilisati sredstva za podršku konkurentnosti i inkluzivnom rastu, kao i zelenoj i digitalnoj tranziciji, podržati reformske napore.

1.3. CRNA GORA

Nepovoljnu strukturu crnogorske ekonomije apostrofirale su krize izazvane pandemijom covid 19 i ratom u Ukrajini, jedna otkrivajući ranjivost prihodne strane, a druga zavisnost rashodne strane. Korona kriza je ukazala na negativne aspekte dominantnog oslanjanja privrednog rasta na turizam, odnosno zavisnost ovog sektora ali i cijele ekonomije od međunarodne tražnje tj. gostiju iz inostranstva, koji su izostali 2020. godine. Sa druge strane rat u Ukrajini akcentuje nepovoljnu strukturu privrede, ali više s aspekta uticaja na rashodnu stranu, odnosno do izražaja dolazi nizak nivo proizvodnje u poljoprivredi i industriji, pa samim tim i velika izloženost cijenama roba koje se uvoze radi podmirjenja domaćih potreba, što se direktno odražava na standard građana, usporavanje investicija i privredne aktivnost, a u srednjem roku i na prihode države.

S tim u vezi, diverzifikacija ekonomije preduslov je za jačanje i povećanje opšte otpornosti privrede na eksterne šokove bilo koje vrste. Najveći potencijal za kreiranje održivijeg rasta prepoznat je u sektorima poljoprivrede, energetike, turizma, te okretanju zelenim načinima poslovanja, odnosno cirkularnoj ekonomiji, dok bi digitalizacija i digitalna transformacija društva značajno potpomogle ovaj proces.

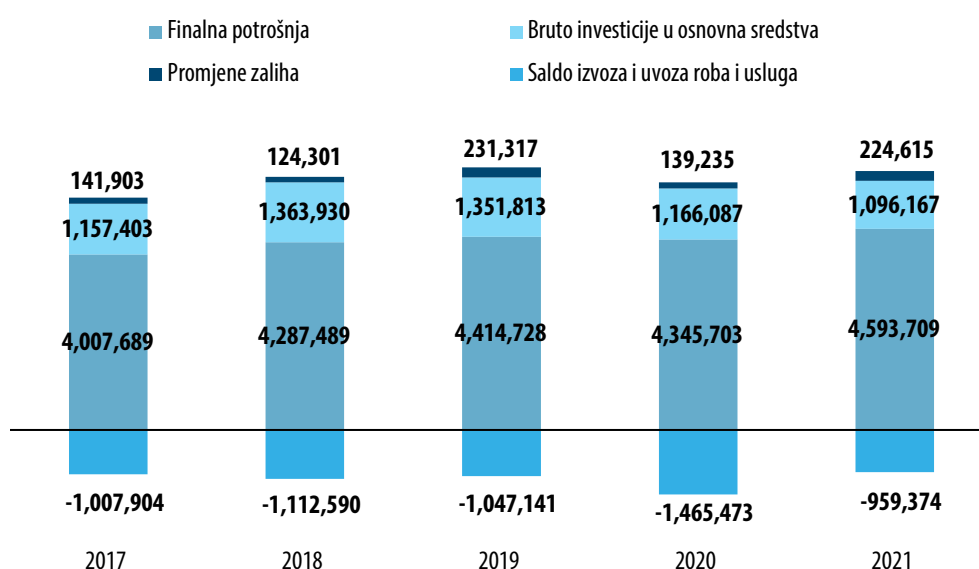
Politike zelenog rasta su sastavni dio strukturnih reformi potrebnih za podsticanje snažnog, održivijeg i inkluzivnog rasta, sa fokusom na investicije, zapošljavanje i vještine, te predstavljaju razvojnu šansu imajući u vidu crnogorske potencijale, kao i programe podrške Evropske unije.

1.3.1. MAKROEKONOMSKI INDIKATORI U CRNOJ GORI

1.3.1.1. BDP

Rast crnogorske ekonomije u predpandemijskom periodu temeljio se na potrošnji, domaćinstava i države, koja je bila dodatno podstaknuta izvozom usluga i povećanom zaposlenosti tokom ljetnje sezone. Sektor usluga je činio oko 70% BDP-a, dok je u njemu radilo više od tri četvrtine zaposlenih. Nizak stepen dodate vrijednosti u poljoprivredi i industriji posljedično je vodio visokom stepenu otvorenosti, odnosno zavisnosti od međunarodnog tržišta, kako bi se zadovoljila investiciona i potrošačka tražnja.

Grafik 4: BDP po potrošnoj metodi

Izvor: MONSTAT

Crnogorska privreda u prvoj polovini 2022. godine bilježi pozitivne makroekonomske trendove. Stope rasta BDP-a od 7,1% u prvom kvartalu i 12,7% u drugom, bile su najviše u regionu. Finalna potrošnja kao nosilac rasta, podstaknuta je dvocifrenim povećanjem lične potrošnje domaćinstava (20,6%), što je rezultat rasta realnog raspoloživog dohotka, povećanog kreditiranja stanovništva, snažnog oporavka turizma i rasta zaposlenosti.

Posmatrano po potrošnoj metodi obračuna BDP-a, sve kategorije bilježe rast u prvoj polovini ove godine, u odnosu na isti period prethodne. Najveći doprinos rastu BDP-a u ovom periodu ostvarila je finalna potrošnja, koja je porasla za 16% (sa 2,1 milijarde eura na 2,5 milijardi eura) u odnosu na uporedni period prethodne godine, odnosno za 20% u odnosu na 2019. Najviši rast bilježe promjene u zalihama, za 57,8 puta, odnosno sa 3,4 mil. eura koliko su iznosile u prvoj polovini 2021. na 197 mil. eura u istom periodu ove godine, te se i učešće ove stavke povećalo na 8,1%.

Bruto investicije u prva dva kvartala ove godine su takođe rasle po stopi 13,9%, dok su u odnosu na 2019. godinu niže za 10,3%.

Negativan uticaj na rast BDP-a imala je stavka saldo izvoza i uvoza roba i usluga, koja

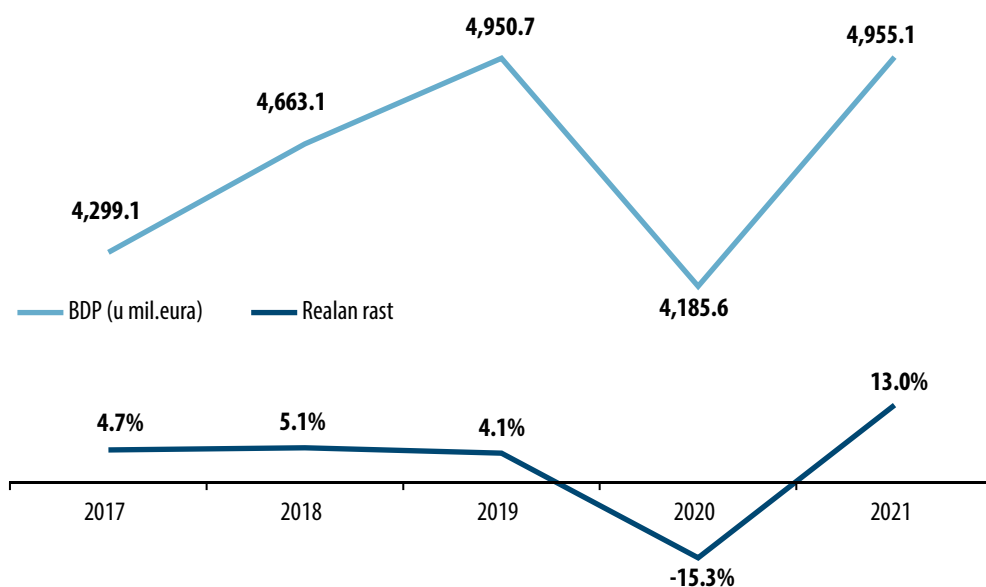
Tabela 3: BDP po potrošnoj metodi (u hilj. eura)

Kategorije potrošnje	I-IIQ 2019.	I-IIQ 2020.	I-IIQ 2021.	I-IIQ 2022.	Index I-IIQ 2022/2021	Index I-IIQ 2022/2019
1 Finalna potrošnja	2.063.463	2.012.108	2.125.782	2.466.777	116,0	119,5
1.1 Lična potrošnja domaćinstava	1.681.438	1.574.105	1.655.321	1.995.615	120,6	118,7
1.2 Potrošnja države	382.025	438.004	470.460	471.161	100,1	123,3
2 Bruto investicije	667.673	562.680	526.266	599.207	113,9	89,7
3 Promjene u zalihama	101.627	26.859	3.414	197.246	5.777,6	194,1
4 Saldo izvoza i uvoza roba i usluga	-781.421	-784.434	-637.853	-835.414	131,0	106,9
4.1 Izvoz roba i usluga	753.323	478.038	668.267	1.147.778	171,8	152,4
4.2 Uvoz roba i usluga	1.534.744	1.262.472	1.306.120	1.983.192	151,8	129,2
5 Bruto domaći proizvod	2.051.341	1.817.213	2.017.608	2.427.815	120,3	118,4

Izvor: MONSTAT;

je za 31% veća u odnosu na uporedni period prethodne godine odnosno, 7% u odnosu na 2019. Porast uvoza usljed jače domaće potražnje, doprinio je povećanju negativnog salda sa 638 mil. eura u prethodnoj godini na 835 mil. eura u ovoj godini, što je smanjilo BDP. Uprkos rastu izvoza sa 668 mil. eura na 1,1 milijardu eura, isti je dvostruko manji i zaostaje u odnosu na rast uvoza koji je povećan sa 1,3 milijardi eura u prvoj polovini 2021. na 2,0 milijarde eura u istom periodu ove godine.

Grafik 5: BDP i stopa realnog rasta

Izvor: MONSTAT

Struktura BDP-a u 2021. godini u tekućim cijenama⁵ pokazuje da najveće učešće ima sektor trgovine 13,5%, državna uprava 6,8%, zatim sektor usluga pružanja smještaja i ishrane 6,6%, poljoprivrede, šumarstva i ribarstva 6,5%, dok je sektor poslovanja nekretninama zabilježio pad učešća sa 6,3% na 5,5%.

Na duži rok, brži ekonomski rast podrazumijeva povećanje investicija i izvoza u odnosu na potrošnju. Dosadašnje oslanjanje na potrošnju domaćinstava, kao generatora agregatne potražnje, nije model koji može osigurati održiv rast BDP-a u Crnoj

5 Prilog 2

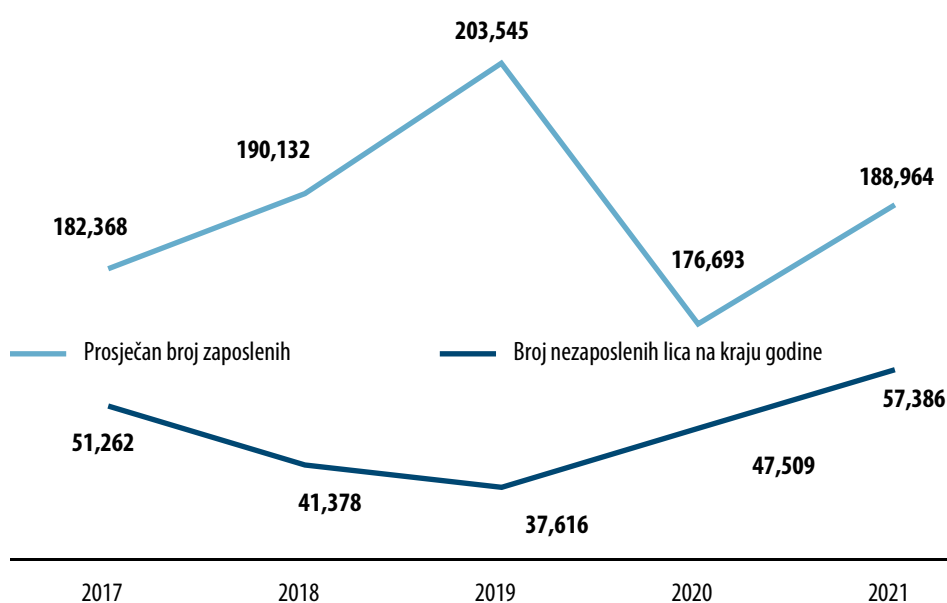
Gori. Dakle, nužno je osigurati podsticajni okvir za rast domaćih i stranih investicija, te veću izvoznu orijentaciju, koja bi postepeno smanjivala negativni saldo robne razmjene sa inostranstvom.

1.3.1.2. TRŽIŠTE RADA

Sa rastom ekonomske aktivnosti u 2021. i indikatorima na tržištu rada su se neznatno poboljšali, te je zabilježen porast prosječnog broja zaposlenih⁶ na 188.964 lica, što je za 6,9% (12.271 lica) više u odnosu na 2020. godinu

Registrovana stopa nezaposlenosti⁷ na kraju decembra 2021. iznosila je 24,73% i veća je za 4,25 procentna poena u odnosu na kraj decembra 2020. godine (20,48%). Na evidenciji Zavoda za zapošljavanje nalazilo se ukupno 57.386 nezaposlenih lica, što je u odnosu na kraj decembra 2020. (47.509) više za 20,8% ili 9.877 lica.

Grafik 6: **Prosječan broj zaposlenih u godini i broj nezaposlenih na 31.12.2021.**

Izvor: MONSTAT, Zavod za zapošljavanje Crne Gore

Tokom prvih devet mjeseci tekuće godine, prosječno je bilo zaposleno 223 hilj. lica što je za 22% (40 hilj. lica) više u odnosu na uporedni period prethodne godine, odnosno 9% (18 hilj. lica) više u odnosu na prvih devet mjeseci 2019. godine.

Tabela 4: **Tržište rada**

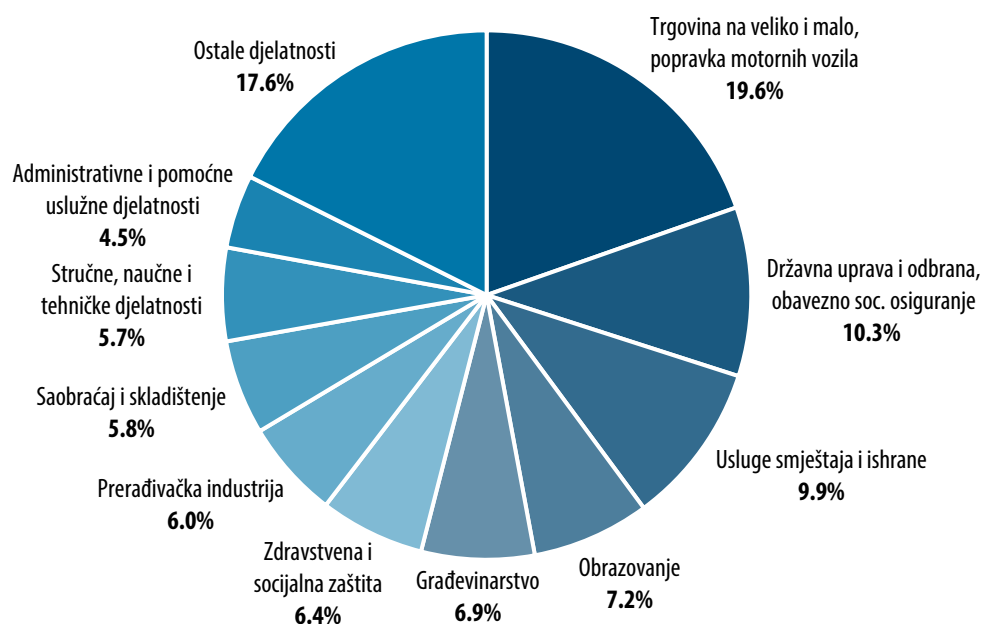
	I-IX 2019	I-IX 2021	I-IX 2022 (p)	Index I-IX 2022/2021	Index I-IX 2022/2019
Broj zaposlenih	204.230	182.663	222.659	121,9	109,0
Broj nezaposlenih *	35.941	54.664	44.923	82,2	125,0
Stopa nezaposlenosti (%) *	15,49	23,56	19,36	-4,20 p.p.	3,87 p.p.
Bruto zarada (EUR)	771	791	879	111,1	114,0
Neto zarada (EUR)	514	530	708	133,6	137,7

Izvor: MONSTAT; ZZCG; p - preliminarni podaci; * podaci na dan 31.10.

6 MONSTAT

7 Zavod za zapošljavanje Crne Gore

Grafik 7: **Struktura zaposlenih po sektorima djelatnosti, januar-septembar 2022**

Izvor: MONSTAT

U posmatranom periodu, rast prosječnog broja zaposlenih zabilježen je u sektorima:

- administrativnih i pomoćnih uslužnih djelatnosti 57% ili 3.639 lica;
- usluga smještaja i ishrane 53% ili 7.687;
- informisanja i komunikacije 33% ili 1.982;
- poslovanja s nekretninama 29% ili 509;
- građevinarstva 27% ili 3.290;
- stručnih, naučnih i tehničkih djelatnosti 25% ili 2.531;
- ostalih uslužnih djelatnosti 23% ili 1.050;
- umjetnosti, zabave i rekreacije 21% ili 1.152;
- trgovine 20% ili 7.246;
- vađenja ruda i kamena 19% ili 258;
- poljoprivrede, šumarstva i ribarstva 19% ili 326;
- prerađivačke industrije 18% ili 2.018;
- obrazovanja 17% ili 2.352;
- saobraćaja i skladištenja 17% ili 1.848;
- zdravstvene i socijalne zaštite 12% ili 1.543;
- snadbijevanja el. energijom, gasom i parom 12% ili 334;
- finansijskih djelatnosti i djelatnosti osiguranja 11% ili 430;
- snadbijevanja vodom i upravljanja otpadnim vodama 9% ili 473;
- državne uprave i odbrane, obaveznog soc. osiguranja 6% ili 1.328 lica.

Registrovana stopa nezaposlenosti⁸ na kraju oktobra iznosila je 19,36% i manja je za

⁸ Zavod za zapošljavanje Crne Gore

4,2% u odnosu na kraj oktobra prethodne godine. Na evidenciji se nalazilo ukupno 44,9 hilj. nezaposlenih lica, što je u odnosu na isti period prethodne godine manje za 17,8% ili 9,7 hilj. lica.

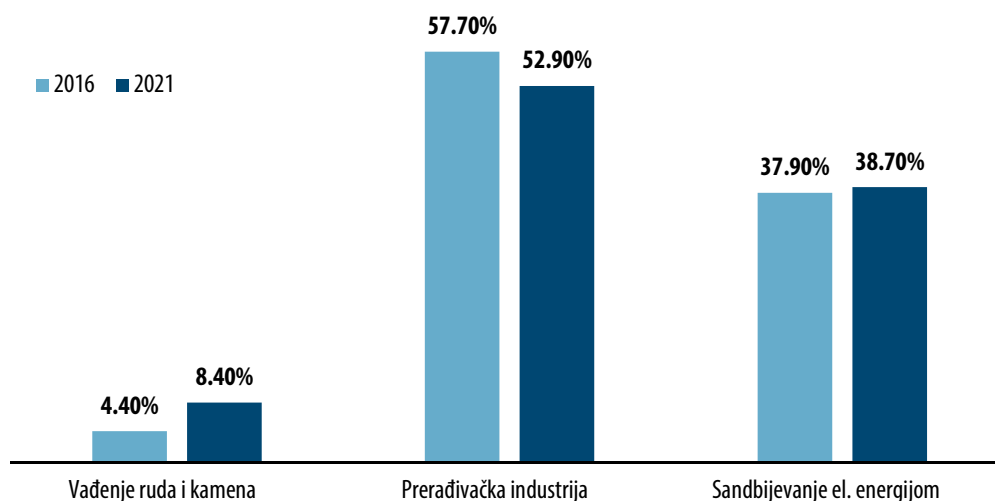
Prosječna bruto zarada u prvih devet mjeseci tekuće godine iznosila je 879 eura što je povećanje od 11% u odnosu na uporedni period prethodne, dok je prosječna neto zarada u istom periodu iznosila 708 eura, što takođe predstavlja povećanje od 34%.

Najveće prosječne neto zarade ostvarene su u sektorima: finansijskih djelatnosti i djelatnosti osiguranja 1.172 eura, snadbijevanja električnom energijom 1.099 eura, poslovanja sa nekretninama 895 eura, dok su najniže zabilježene u sektorima: prerađivačke industrije 569 eura, administrativnih i pomoćnih uslužnih djelatnosti 577 eura, te trgovine na veliko i malo 590 eura.

1.3.1.3. INDUSTRIJSKA PROIZVODNJA

Posljednjih godina evidentan je blagi rast sektora vađenje ruda i kamena i snadbijevanja električnom energijom, dok se prerađivačka industrija polako smanjuje. Ipak, sa učešćem od 52,9% prerađivačka industrija i dalje čini dominantan dio industrijske proizvodnje.

Grafik 8: **Struktura industrijske proizvodnje**

Izvor: MONSTAT

Industrijska proizvodnja je u periodu januar-septembar 2022. godine bila manja za 3,8% u odnosu na uporedni period 2021.

Posmatrano po sektorima, rast proizvodnje zabilježen je u sektorima vađenja ruda i kamena (11%) i prerađivačke industrije (5%), dok je pad zabilježen u sektoru snadbijevanja električnom energijom (18%).

U sektoru vađenja ruda i kamena, rast proizvodnje zabilježen je u oblasti ostalog rudarstva (160%) i vađenja uglja (18%), dok je pad zabilježen u oblasti vađenja ruda metala (17%).

U prerađivačkoj industriji, devet oblasti bilježi rast proizvodnje i to proizvodnja:

- papira i proizvoda od papira 137%;
- proizvoda od gume i plastike 112%;

- namještaja 81%;
- osnovnih farmaceutskih proizvoda i preparata 73%;
- štampanje i umnožavanje audio i video zapisa 70%;
- prehrambenih proizvoda 27%;
- osnovnih metala 17%;
- mašina i opreme na drugom mjestu nepomenute 6%;
- pića 2%.

Pad proizvodnje zabilježen je u pet oblasti i to u proizvodnji:

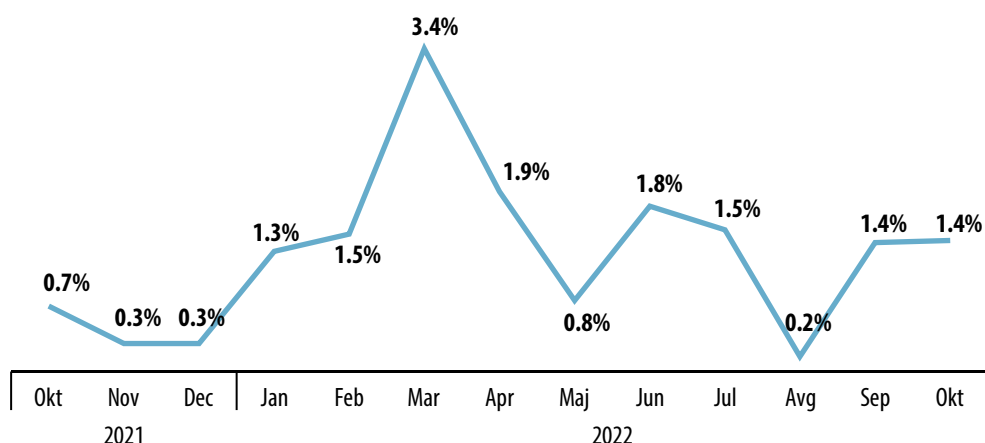
- proizvoda od ostalih nemetalnih minerala 38%;
- hemikalija i hemijskih proizvoda 27%;
- metalnih proizvoda osim mašina i uređaja 24%;
- proizvoda od drveta, plute i sl. 18%;
- odjevnih predmeta 13%.

1.3.1.4. CIJENE

Crna Gora, kao mala i otvorena ekonomija, sa nedovoljno razvijenom domaćom proizvodnjom, u velikoj mjeri je zavisna od uvoza, a samim tim od kretanja cijena na međunarodnom tržištu. Period prije pandemije karakterisao je stabilan rast privrede koji je praćen blagim rastom cijena, godišnje u prosjeku 1,3%.

Smanjena ponuda roba u 2021. godini, koja je bila rezultat pandemijske krize, uticala je na rast cijena, dok su globalni poremećaji izazvani ratom u Ukrajini u prvom kvartalu ove godine, snažno pogodili cijene energenata i hrane, što se u nastavku godine prelilo na sve druge robe.

Grafik 9: Inflacija - CPI, mjesečna stopa

Izvor: MONSTAT

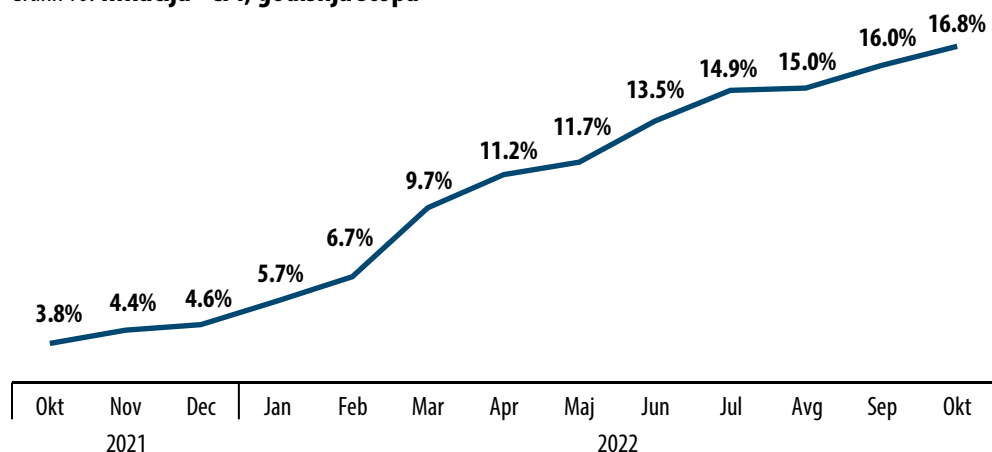
Cijene proizvoda i usluga lične potrošnje, mjerene indeksom potrošačkih cijena⁹, u oktobru u odnosu na septembar 2022. godine u prosjeku su više za 1,4%. Najveći uticaj na mjesečnu stopu inflacije imali su rast cijena u grupama: mlijeko, sir i jaja; odjeća; meso; cipele i ostala obuća; kratkotrajna dobra za rutinsko održavanje domaćin-

9 MONSTAT

stva; frizerske usluge i ostale usluge za ličnu njegu; ostali uređaji, predmeti i proizvodi za ličnu njegu; hljeb i žitarice.

Posmatrano po glavnim grupama proizvoda i usluga prema namjeni potrošnje, u oktobru 2022. godine u odnosu na prethodni mjesec, zabilježen je rast u grupama: odjeća i obuća (7,3%); ostala dobra i usluge (3,8%); obrazovanje (3,1%); namještaj, oprema za domaćinstvo i rutinsko održavanje stana (2,6%); hrana i bezalkoholna pića (1,8%); zdravlje (1,0%); stanovanje, voda, struja, gas i druga goriva (0,5%); alkoholna pića i duvan (0,2%); prevoz (0,1%), dok je pad cijena zabilježen u grupama: restorani i hoteli (-4,7%); rekreacija i kultura (-0,3%). Cijene ostalih proizvoda i usluga nijesu se bitnije mijenjale.

Grafik 10: Inflacija - CPI, godišnja stopa

Izvor: MONSTAT

Potrošačke cijene u oktobru 2022. u odnosu na isti mjesec prethodne godine, u prosjeku su više za 16,8%, dok su u periodu januar-oktobar 2022. godine, u poređenju sa uporednim periodom prethodne godine, u prosjeku više za 12,2%.

Potrošačke cijene u oktobru 2022. u odnosu na isti mjesec 2019. godine, u prosjeku su više za 21,1%, dok su u periodu januar-oktobar 2022. godine, u poređenju sa uporednim periodom 2019. u prosjeku više za 12,6%.

Najveći uticaj na inflaciju u periodu januar-oktobar 2022. imao je rast cijena u grupama: hrana i bezalkoholna pića (21,2%); prevoz (16,9%); restorani i hoteli (10,7%); stanovanje, voda, struja, gas i druga goriva (8,0%); namještaj, oprema za domaćinstvo i rutinsko održavanje stana (7,1%); ostala dobra i usluge (5,7%); alkoholna pića i duvan (4,5%); zdravlje (4,5%); odjeća i obuća (3,5%); rekreacija i kultura (0,9%); obrazovanje (0,1%), dok je pad cijena zabilježen u grupama: komunikacije (0,2%).

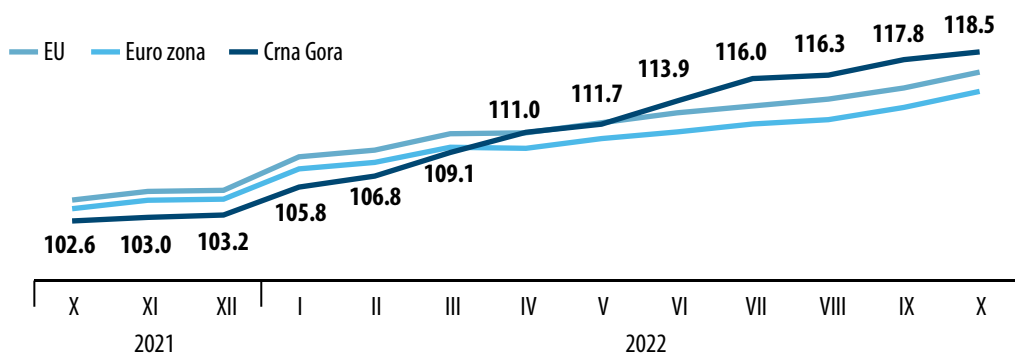
Inflacija u Crnoj Gori je tokom prethodne godine bila niža nego u EU i Eurozoni, ali se krajem marta izjednačila sa nivoom u Eurozoni, a u aprilu i sa EU, nakon čega je nastavila brži rast. U odnosu na oktobar 2019. je dostigla stopu od 18,5%, dok je stopa u EU 16,6%, odnosno 14,8% u Eurozoni.

Godišnja stopa inflacije u EU (HICP) u oktobru 2022. godine iznosila je 11,5%¹⁰, dok je godinu ranije iznosila 4,4%. Najniža godišnja stopa inflacije registrovana je u: Francuskoj (7,1%), Španiji (7,3%) i Malti (7,4%), dok su najveću godišnju stopu inflacije zabilježile: Estonija (22,5%), Litvanija (22,1%) i Mađarska (21,9%).

¹⁰ Eurostat

Grafik 11: HCPI u odnosu na 2019. godinu

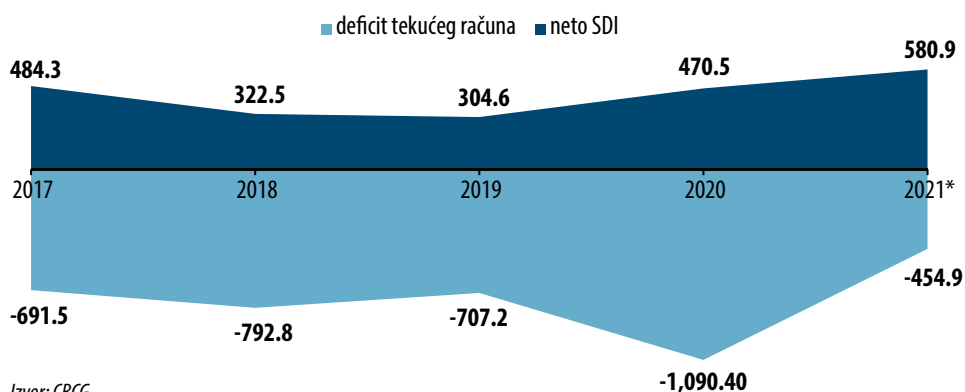

Izvor: Eurostat

1.3.1.5. TEKUĆI RAČUN PLATNOG BILANSA

Deficit tekućeg računa platnog bilansa u prethodnih pet godina je bio na nivou oko 16% BDP-a, čemu je najviše doprinio deficit u 2020. od 1,09 milijardi eura (26% BDP-a). Na visinu deficita dominantno utiče negativan saldo na računu roba, osim 2020. kada je razlog bio značajan pad prihoda od usluga.

Grafik 12: Nepokriveni dio deficita tekućeg računa platnog bilansa

Izvor: CBCG

Neto priliv stranih direktnih investicija bio je na prosječnom nivou od 9% u odnosu na BDP i u značajnoj mjeri je uspijevao da pokrije deficit tekućeg računa, osim 2020. kada je deficit bio veći za 620 mil. eura. Opravak izvoza usluga i rast neto stranih investicija učinili su da deficit tekućeg računa platnog bilansa bude potpuno pokriven u 2021. odnosno, investicije su bile veće za 126 mil. eura, što je slučaj i u devet mjeseci ove godine (neto investicije veće su za 121 mil. eura od deficita na tekućem računu platnog bilansa).

U prvih devet mjeseci tekuće godine, ukupan deficit tekućeg računa platnog bilansa iznosio je 478 mil. eura i bio je veći za 90% u odnosu na uporedni period prethodne godine. Povećanju deficita najviše je doprinio uvoz roba u iznosu od 2,6 mlrd. eura (veći za 779 mil. eura), što je u određenoj mjeri ublaženo prihodima od usluga koji su iznosili 1,7 mlrd. eura (veći za 503 mil. eura).

Tabela 5: Tekući račun platnog bilansa (u hilj. eura)

	I-IX 2019	I-IX 2021	I-IX 2022 *	Index I-IX 2022/2021	Index I-IX 2022/2019
Tekući račun	-366.357	-251.029	-478.057	190,4	130,5
Saldo roba i usluga	-603.220	-606.938	-921.732	151,9	152,8
Robe	-1.561.427	-1.412.528	-1.994.194	141,2	127,7
- Izvoz	336.224	371.074	568.900	153,3	169,2
- Uvoz	1.897.652	1.783.602	2.563.093	143,7	135,1
Usluge	958.207	805.590	1.072.461	133,1	111,9
- Izvoz	1.467.046	1.243.553	1.746.136	140,4	119,0
- Uvoz	508.840	437.963	673.675	153,8	132,4
Primarni dohodak	27.388	76.535	102.192	133,5	373,1
- Prihodi	232.661	251.456	285.028	113,4	122,5
- Rashodi	205.273	174.921	182.836	104,5	89,1
Sekundarni dohodak	209.475	279.374	341.483	122,2	163,0
- Prihodi	271.145	339.019	412.014	121,5	152,0
- Rashodi	61.669	59.645	70.531	118,3	114,4

Izvor: CBCG; *preliminarni podaci

Prihodi od turizma iznosili su 916 mil. eura i veći su za 30% u odnosu na prethodnu, dok su u poređenju sa 2019. manji za 16,6%. Zabilježen je i rast prihoda od transporta za 82% i građevinskih usluga 13% i ostalih usluga 149%. Naime, prihodi od transporta iznosili su 481 mil. eura, od građevinskih usluga 35 mil. eura, a od ostalih usluga 193,2 mil. eura.

Tabela 6: Struktura usluga (u hilj. eura)

	I-IX 2019	I-IX 2021	I-IX 2022 *	Index I-IX 2022/2021	Index I-IX 2022/2019
Saldo usluga	958.207	805.590	1.072.461	133,1	111,9
Prihodi	1.467.046	1.243.553	1.746.136	140,4	119,0
Rashodi	508.840	437.963	673.675	153,8	132,4
Saldo usluga po vrsti					
Transport	44.352	67.707	102.553	151,5	231,2
Turizam - putovanja	978.698	677.893	874.710	129,0	89,4
Građevinske usluge	-2.579	19.128	15.588	81,5	-
Ostale poslovne usluge	-33.975	7.917	-2.415	-	7,1
Ostale usluge	-28.289	32.945	82.026	249,0	-

Izvor: CBCG; *preliminarni podaci

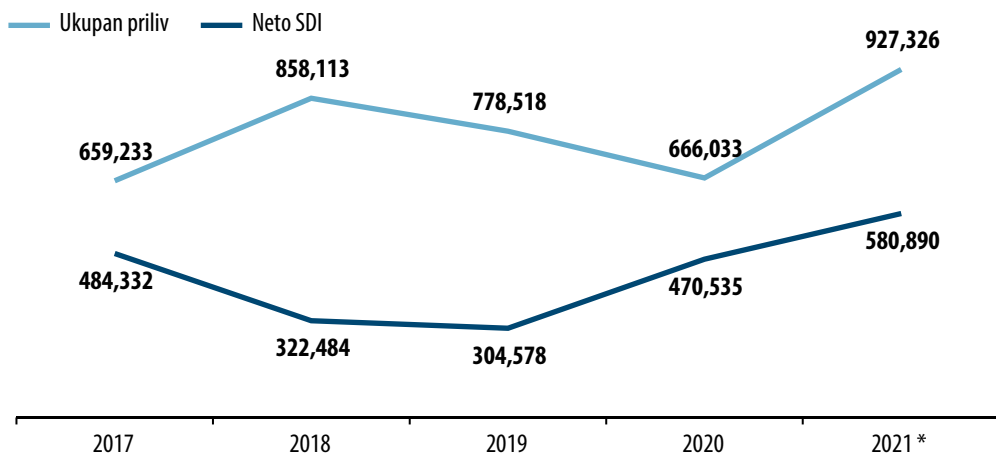
Na računu primarnog dohotka ostvaren je suficit u iznosu od 102 mil. eura što je povećanje od 34%, dok je na računu sekundarnih dohodaka ostvaren suficit od 341 mil. eura, što je takođe povećanje od 22%. Ukupni suficit ostvaren po osnovu primarnih i sekundarnih dohodaka iznosio je 444 mil. eura i veći je za 25% u odnosu na uporedni period prethodne godine. U posmatranom periodu, priliv po osnovu doznaka iznosio je 632 mil. eura, što predstavlja povećanje od 22% u odnosu na prethodnu, a 52% u odnosu na 2019. godinu.

1.3.1.6. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE

Strane direktne investicije jedan su od generatora ekonomskog razvoja Crne Gore. U prethodnih pet godina priliv je iznosio u prosjeku 16,8% BDP-a.

Grafik 13: **Strane direktne investicije (mil. eura)**

Izvor: CBCG; *preliminarni podaci

Ukupan priliv stranih direktnih investicija u periodu januar-septembar 2022. iznosio je 847,8 mil. eura i veći je za 41,3% u odnosu na uporedni period prethodne godine, što je u najvećoj mjeri rezultat rasta vlasničkih ulaganja. Neto priliv stranih direktnih investicija u posmatranom periodu iznosio je 599,0 mil. eura što je povećanje od 70,0%.

U poređenju s istim periodom prošle godine, investicije u kompanije i banke veće su za 20,4%, dok su za 30,7% niže u odnosu na 2019.godinu. Interkompanijski dug je veći za 36,7%, dok su ostale investicije na približno istom nivou kao prethodne godine.

Struktura ukupnih stranih investicija ukazuje da su značajna ulaganja u nekretnine, koja su u ovoj godini porasla za 74,9% u odnosu na uporedni period prethodne godine, odnosno 148,4% u odnosu na 2019.godinu.

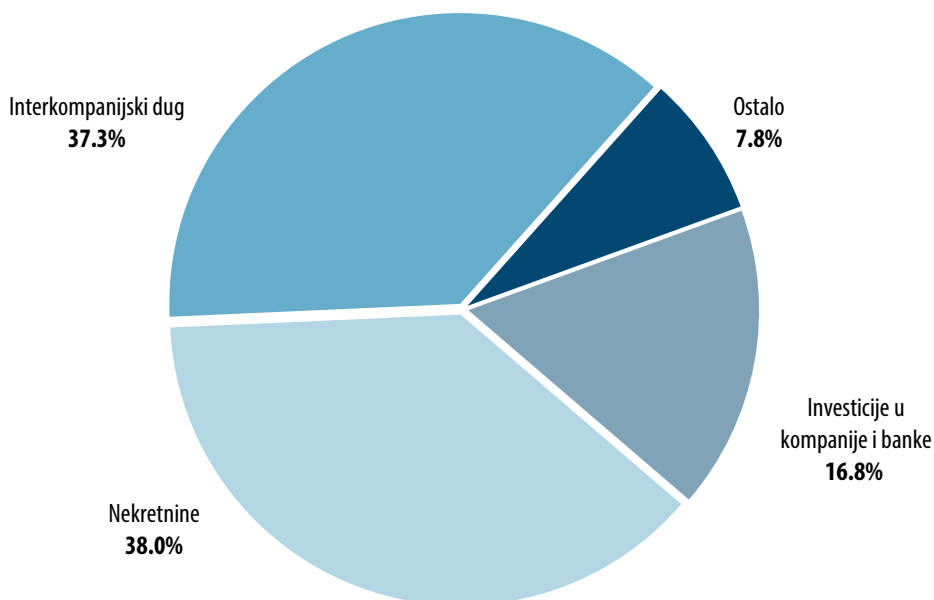
Tabela 7: **Strane direktne investicije (u mil. eura)**

	I-IX 2019	I-IX 2021	I-IX 2022 (p)	Index I-IX 2022/2021	Index I-IX 2022/2019
Investicije u kompanije i banke	206,2	118,6	142,8	120,4	69,3
Interkompanijski dug	235,0	231,3	316,3	136,7	134,6
Nekretnine	129,7	184,3	322,2	174,9	248,4
Ostalo	20,8	65,8	66,5	101,1	319,2
Ukupan priliv	591,7	600,0	847,8	141,3	143,3
Ukupan odliv	325,0	247,6	248,8	100,5	76,6
Neto SDI	266,7	352,3	599,0	170,0	224,6

Izvor: CBCG; *preliminarni podaci

Priliv vlasničkih ulaganja iznosio je 465,0 mil. eura ili 53,5% više. U strukturi vlasničkih ulaganja 142,8 mil. eura se odnosilo na investicije u kompanije i banke, dok je priliv po osnovu ulaganja u nekretnine iznosio 322,2 mil. eura. Priliv SDI u formi interkompanijskog duga iznosio je 316,3 mil. eura, dok se na ostala ulaganja odnosilo 66,5 mil. eura.

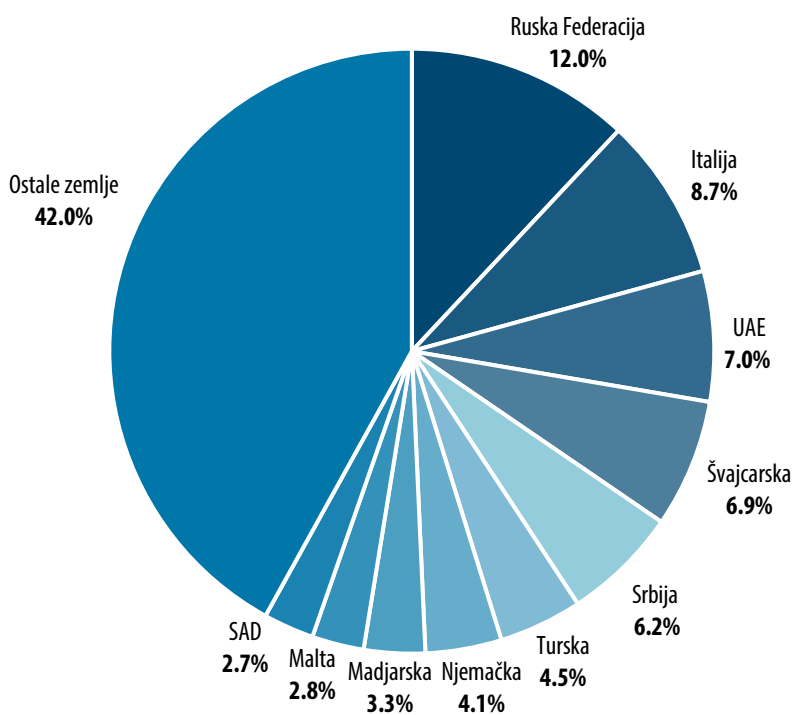
Grafik 14: Struktura SDI za period januar-septembar 2022. godine

Izvor: CBCG; preliminarni podaci

Ukupan odliv SDI u periodu januar-septembar 2022. godine iznosio je 248,8 mil. eura, što je na nivou prethodne godine.

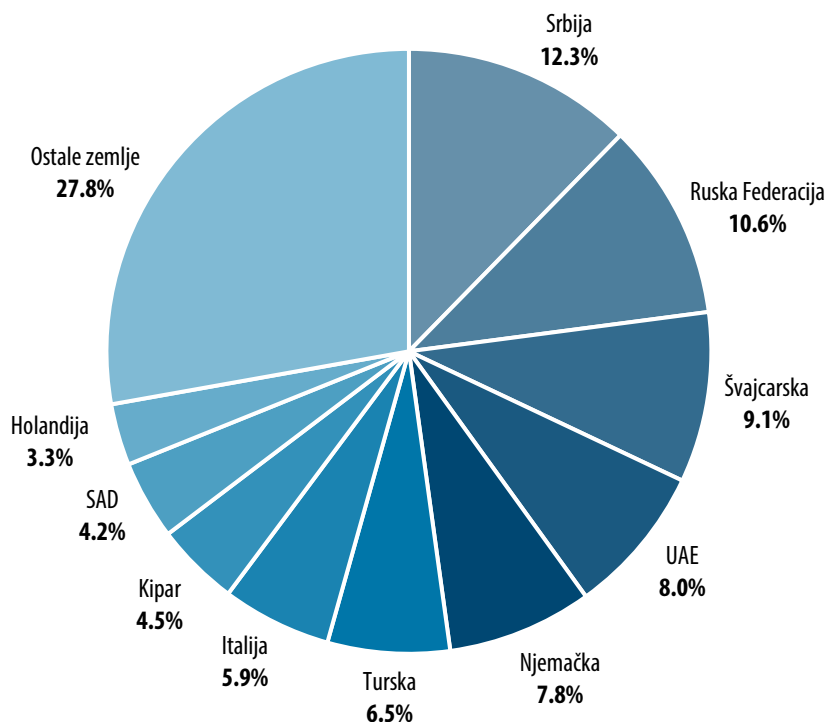
Grafik 15: SDI - Ukupan priliv po zemljama 2017-2021

Izvor: CBCG

Grafik 16: SDI - Ukupan priliv po zemljama I-IX 2022

Izvor: CBCG

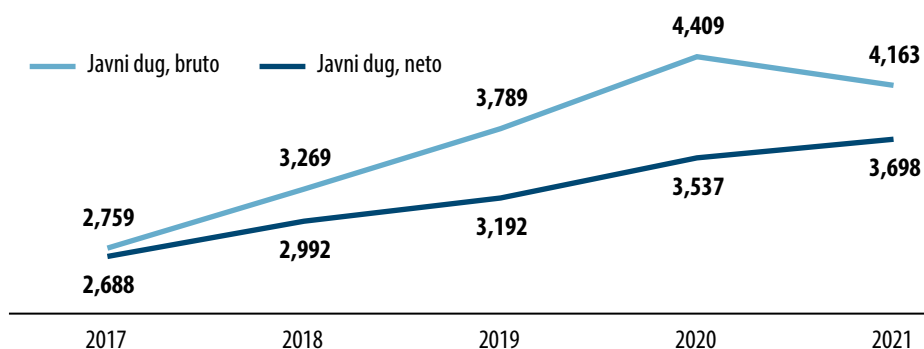
Posmatrano po zemljama, najviše ulaganja u periodu januar-septembar 2022. godine, bilo je iz Srbije 12,3%, od kojih je polovina u vidu interkompanijskog duga. Slijedi Ruska Federacija 10,6%, zatim Švajcarska 9,1% (sa čak 56 mil. eura interkompanijskog duga) i Ujedinjeni Arapski Emirati 8,0%.

Od 322,2 mil. eura stranih ulaganja u nekretnine, najviše je iz Njemačke (51,6 mil. eura), zatim Ruske Federacije (42,5 mil. eura), Srbije (37,0 mil. eura), te SAD-a (28,8 mil. eura) i Turske (25,1 mil. eura), dok se više od polovine ukupnih ulaganja iz Ukrajine odnosi na nekretnine.

1.3.1.7. JAVNI I DRŽAVNI DUG

Dinamika kretanja javnog duga, tokom pet godina prije pandemije, ima tendenciju rasta, i u prosjeku je iznosio 68,3% BDP-a. Pandemija korona virusa uticala je na značajan porast u 2020., odnosno, krajem četvrtog kvartala emitovane su euroobveznice na međunarodnom tržištu, u iznosu od 750 mil. eura, čime je nivo državnog duga porastao sa 87,4% BDP-a na 103,5% BDP-a.

Grafik 17: Javni dug (mil. eura)

Izvor: CBCG; preliminarni podaci

Državni dug Crne Gore na kraju 2021. godine, iznosio je 4,1 mlrd. eura odnosno 83,27% BDP-a, od čega je spoljni dug 3,7 mlrd. eura odnosno (75,10% BDP-a), a unutrašnji 401,5 mil. eura (8,18% BDP-a). Uzimajući u obzir depozite Ministarstva finansija i socijalnog staranja, koji su iznosili 464,8 mil. eura, neto javni dug Crne Gore, na dan 31.12.2021. godine, iznosio je 3,7 mlrd. eura, odnosno 75,29% BDP-a.

Tabela 8: **Državni dug Crne Gore** (u mil. eura)

	2019	2020	2021	30.06.2022. (p)
Unutrašnji dug	580,0	495,6	401,5	382,5
Spoljni dug	3.128,5	3.835,3	3.688,5	3.632,2
Državni dug	3.708,4	4.330,8	4.090,0	4.014,7
Depoziti Ministarstva finansija	597,1	872,4	464,8	351,9
Državni dug, uključujući depozite	3.111,3	3.458,4	3.625,2	3.662,7

Izvor: CBCG; Ministarstvo finansija i socijalnog staranja; p - preliminarni podaci; *Prema projekcijama Ministarstva finansija, BDP za 2022. godinu iznosi 5.306,4 mil. eura

Ukupan državni dug (bez depozita), na dan 30.06.2022. godine, iznosio je 4.014,64 mil. eura, ili 75,66 % BDP-a. Ukupan državni dug sa depozitima, na dan 30.06.2022. godine iznosio je 3.662,73 mil. eura ili 69,02% BDP-a.

Spoljni dug iznosio je 3.632,18 mil. eura, odnosno 68,45 % BDP-a, dok je unutrašnji dug iznosio 382,47 mil. eura, odnosno 7,21% BDP-a.

Depoziti na dan 30.06.2022. godine iznosili su 351,92 mil. eura, uključujući 38.447 unci zlata ili 6,63% BDP-a.

1.3.1.8. BUDŽET

Prihodi budžeta u periodu januar – septembar 2022. iznosili su 1,459.3 mil. eura ili 27,5% procijenjenog BDP-a i veći su za 8,5% u odnosu na isti period prethodne godine, dok su u odnosu na planirane veći za 5,0%. Prihodi za devet mjeseci tekuće godine su veći i u odnosu na uporedni period 2019. za 9,1%.

Prihodi od PDV-a su značajno veći u odnosu na planirane, i to za 23,8%, dok su u odnosu na devet mjeseci 2021. godine veći za 34,8%. Porez na dobit pravnih lica u odnosu na prethodnu godinu, su veći su za 17,3%.

Prihodi od akciza za devet mjeseci 2022. godine manji su za 6,0% u odnosu na plan, kao posljedica umanjenja akcize na promet bezolovnog benzina i gasnih ulja koje je u primjeni od maja 2022. godine, dok su u odnosu na uporedni period 2021. godine veći za 3,8%.

Niža realizacija, u odnosu na plan, u iznosu od 32,3% zabilježena je kod prihoda po osnovu poreza na dohodak fizičkih lica. Usled ukidanja doprinosa za zdravstveno osiguranje, doprinosi su na nižem nivou od planiranog za 5,9%, a u odnosu na prethodnu godinu za 18,3%.

Izdaci budžeta u periodu januar – septembar 2022. iznosili su 1.495,2 mil. eura ili 28,2% procijenjenog BDP-a i u odnosu na planirane niži su za 4,5%, a u odnosu na posmatrani period prethodne godine, izdaci su viši za 6,1%.

Imajući u vidu ostvarene prihode i rashode, kumulativni budžetski deficit iznosi 36 mil. eura odnosno 0,7% BDP-a, što je manje od plana za 79,6%, a u odnosu na isti period prethodne godine za 44,9%.

1.3.1.9. MONETARNA SFERA

Bankarski sektor je na kraju oktobra 2022. godine, bio stabilan i visoko likvidan o čemu govori podatak da su sve ključne bilansne pozicije zabilježile rast u odnosu na stanje godinu ranije. U prvom dijelu godine, nastavljen je trend pada kamatnih stopa, dok od maja mjeseca imaju blagi trend rasta.

Ukupna bilansna suma banaka na kraju oktobra tekuće godine, iznosila je 6.146,4 mil. eura i veća je za 18,3% u odnosu na kraj oktobra 2021. godine (5.197,4 mil. eura).

U strukturi aktive banaka dominantno učešće od 59,1% činili su krediti (3.633,4 mil. eura), zatim novčana sredstva i računi depozita kod Centralne banke 26,9% (1.651,3 mil. eura) i hartije od vrijednosti 13,0% (799,1 mil. eura). Na strani pasive sa 81,4% dominiraju depoziti u bankama (5.003,2 mil. eura), slijedi kapital sa 10,2% (629,1 mil. eura) i pozajmice 5,3% (325,9 mil. eura).

Ukupan kapital banaka iznosio je 629,1 mil. eura i veći je za 1,6% u odnosu na kraj oktobra prethodne godine (619,2 mil. eura).

Ukupni depoziti banaka su iznosili 5.003,2 mil. eura i veći su za 23,2% na godišnjem nivou. Posmatrano po sektorima, u strukturi depozita dominirali su depoziti fizičkih lica sa 47,2%, zatim depoziti privrednih društava u privatnom vlasništvu 29,9% i depoziti privrednih društava u državnom vlasništvu 2,9%.

Glavni izvor finansiranja banaka su depoziti domaćeg sektora, koji su na kraju posmatranog perioda iznosili 3.700,9 mil. eura ili 74,0% ukupnih depozita. Sektor stanovništva i nefinansijski sektor su sa 3.266,4 mil. eura ili 88,3% imali dominantno učešće u depozitima domaćeg sektora.

Ukupni depoziti stanovništva, na kraju oktobra 2022. godine, iznosili su 1.623,9 mil. eura i veći su za 19,6% u odnosu na uporedni period prethodne godine. U ročnoj strukturi depozita stanovništva najveći su depoziti po viđenju 74,9%, zatim oročeni depoziti 25,1%, od kojih najviše oročeni depoziti od tri mjeseca do godinu dana 44,7% i oročeni depoziti od jedne do tri godine 42,0%.

Ukupni krediti banaka su na kraju oktobra 2022. godine iznosili 3.633,4 mil. eura i veći su za 5,6% u odnosu na kraj oktobra prethodne godine (3.440,8 mil. eura).

U strukturi kredita dominantno je učešće kredita stanovništvu 42,3%, te ukupno odobreni krediti bilježe rast od 7,5% u odnosu na oktobar 2021. godine. Krediti dati privrednim društvima iznosili su 1.260,2 mil. eura, što čini 34,7% ukupnih kredita i rast na godišnjem nivou za 11,5%. Na privredna društva u privatnom vlasništvu se odnosi 1.211,4 mil. eura, a 48,8 mil. eura na privredna društva u državnom vlasništvu.

Aktivne kamatne stope u oktobru 2022. godine bilježe blagi pad u odnosu na oktobar prethodne godine. Prosječna ponderisana nominalna kamatna stopa banaka na ukupno odobrene kredite je u oktobru 2022. godine iznosila 5,20%, dok je prosječna ponderisana efektivna kamatna stopa iznosila 5,68%. Na godišnjem nivou, nominalna i efektivna kamatna stopa bilježe pad od 0,01 p.p. odnosno 0,03 p.p. respektivno.

Tabela 9: Prosječna ponderisana aktivna kamatna stopa, 2022. godina

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Nominalna kamatna stopa (%)	5,14	5,12	5,10	5,08	5,06	5,06	5,05	5,06	5,12	5,20
Efektivna kamatna stopa (%)	5,64	5,62	5,59	5,58	5,54	5,57	5,56	5,55	5,60	5,68

Izvor: CBCG

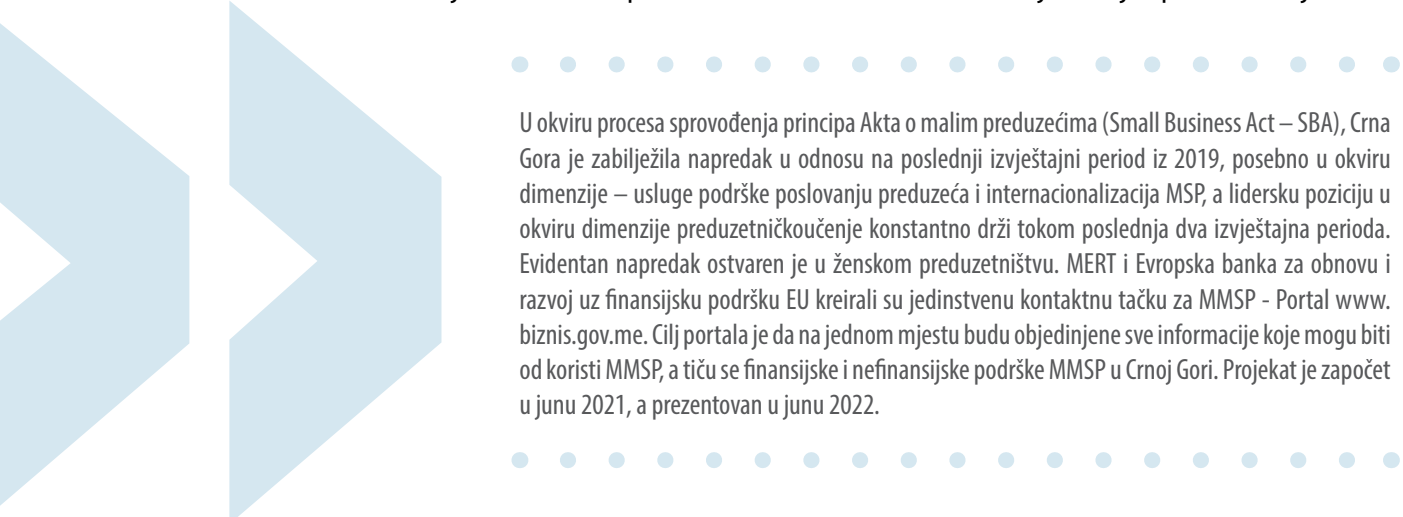
Prosječna ponderisana pasivna efektivna kamatna stopa (PPPEKS) u oktobru 2022. godine iznosila je 0,25% i zabilježila je pad od 0,09 p.p. na godišnjem nivou.

Razlika između aktivnih (na ukupno odobrene kredite) i pasivnih kamatnih stopa u oktobru 2022. godine iznosila je 5,43 p.p. i veća je u odnosu na oktobar 2021. godine kada je iznosila 5,37 p.p.

1.3.2. POSLOVANJE PO SEKTORIMA

Važna karakteristika crnogorske ekonomije je njena struktura, s aspekta veličine privrednih društava. Naime, od ukupnog broja registrovanih privrednih subjekata na kraju 2021. godine najviše je bilo mikro preduzeća 32.742¹¹ (94,61%), zatim malih 1.616 (4,67%), srednjih 246 (0,71%) i velikih 49 (0,1%). Trend rasta broja mikro, malih i srednjih (MMSP) je nastavljen u ovoj godini, te je prema podacima iz maja iznosio 35.710 ili 3,2% u odnosu na 2021. godinu. U ukupnoj strukturi MMSP, na kraju 2021. godine najviše je bilo registrovano mikro preduzeća 32.742 odnosno 94,61%, zatim malih preduzeća 1.616 (4,67%), dok je broj srednjih preduzeća iznosio 246 (0,71%).

Značaj MMSP za ukupnu ekonomsku aktivnost dokazuje i broj zaposlenih koji rade u

U okviru procesa sprovođenja principa Akta o malim preduzećima (Small Business Act – SBA), Crna Gora je zabilježila napredak u odnosu na poslednji izvještajni period iz 2019, posebno u okviru dimenzije – usluge podrške poslovanju preduzeća i internacionalizacija MSP, a leadersku poziciju u okviru dimenzije preduzetničkoučenje konstantno drži tokom poslednja dva izvještajna perioda. Evidentan napredak ostvaren je u ženskom preduzetništvu. MERT i Evropska banka za obnovu i razvoj uz finansijsku podršku EU kreirali su jedinstvenu kontaktnu tačku za MMSP - Portal www.biznis.gov.me. Cilj portala je da na jednom mjestu budu objedinjene sve informacije koje mogu biti od koristi MMSP, a tiču se finansijske i nefinansijske podrške MMSP u Crnoj Gori. Projekat je započeo u junu 2021, a prezentovan u junu 2022.

ovim kompanijama. U ukupnoj strukturi MMSP, na kraju 2021. godine mikro preduzeća zapošljavala su 60.770 lica¹² (52,71%), zatim mala preduzeća koja su zapošljavala 30.233 lica (26,22%), dok je broj zaposlenih u srednjim preduzećima iznosio 24.284 (21,06%).

Prema finansijskim iskazima za 2021. godinu¹³, najveći broj preduzeća pripada kategoriji mikro (92,2%), koja zapošljavaju 40,9% ukupnog broja zaposlenih na nivou Crne Gore. Slijede mala preduzeća (6,7%) koja zapošljavaju 25,8% ukupno zaposlenih. Kategorija srednjih preduzeća (1%) zapošljava 16,6% radnika, dok je velikih svega 0,2%, ali je u njima radi 16,7% ukupno zaposlenih.

Kompleksna pandemijska kriza, produbljena ratom u Ukrajini, izmjenila je globalnu ekonomiju, promijenila fokuse ekonomskog djelovanja, te značajno usložila i poziciju crnogorske privrede.

Neizvjesnost usljed rata u Ukrajini značajno je uticala na investicije i potrošnju, zatim

11 Prilog 4 – Broj preduzeća u periodu 2017-maj 2022. - Uprava prihoda i carina

12 Prilog 5 – Broj zaposlenih u periodu 2017-maj 2022. - Uprava prihoda i carina

13 Analiza finansijskih iskaza - Poglavlje 6 ove Analize

na povećanje cijena energenata i hrane, te poremećaje u snabdevanju, što je doprinijelo daljem rastu već visoke inflacije, uzrokovane korona krizom.

Snažan rast crnogorske ekonomije u tekućoj godini, dominantno je vođen privatnom potrošnjom, na koju je znatno uticao sektor turizma i visoka inflacija. Na poslovanje skoro svih sektora pozitivno su se odrazili multiplikativni efekti dobre turističke sezone, iako su trpjeli negativne inflatorne pritiske, zbog visoke uvozne zavisnosti.

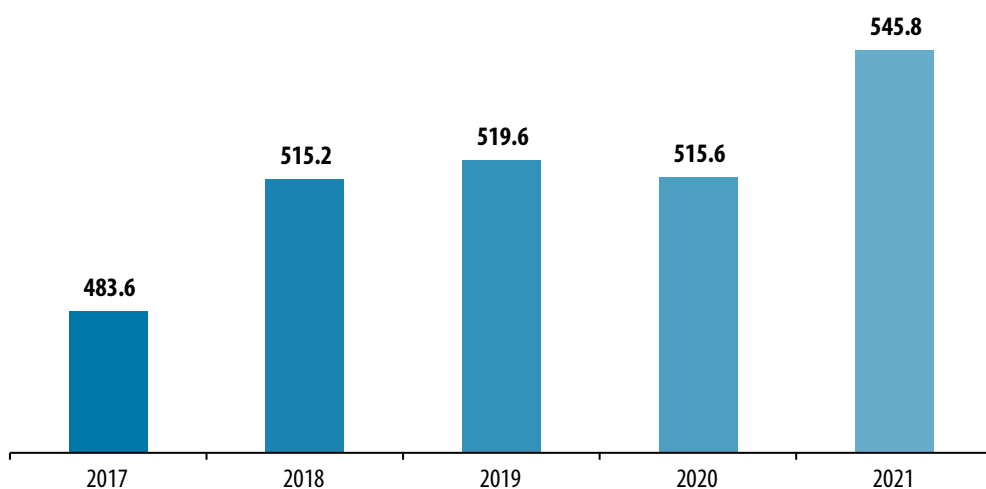
Pogoršanje ekonomskih prilika je povod za ozbiljno preispitivanje stanja i prilika na tržištu, a prije svega za analizu poslovnog ambijenta, biznis barijera i drugih ograničenja koja utiču na održivost i razvoj domaćih privrednih subjekata. Ovo posebno s aspekta MMSP koja, kao generator ekonomskog rasta i zapošljavanja, predstavljaju važan preduslov ukupnog rasta proizvodnje, izvoza, efikasnosti i konkurentnosti.

1.3.2.1. POLJOPRIVREDA I PREHRAMBENA INDUSTRIJA

Poljoprivreda, uzimajući u obzir njenu multifunkcionalnost, uz turizam je jedna od strateških grana ukupnog ekonomskog razvoja Crne Gore. Značaj poljoprivrede ogleda se u doprinosu stvaranju BDP-a, koji je u 2021. godini iznosio 6,5%. Ostvarena vrijednost proizvodnje u poljoprivredi u 2021. godini iznosila je 545,8 mil. eura i u odnosu na 2020. veća je 5,9%.

Budući da je stalni ili dopunski izvor prihoda za oko 48 hiljada domaćinstava, veliki doprinos poljoprivrede ogleda se i u zapošljavanju radne snage. Poljoprivreda ima i ključnu ulogu u održivom razvoju i ublažavanju depopulacije seoskih područja, očuvanju okoline, tradicije, kao i ukupnog kulturnog nasljeđa crnogorskog sela.

Grafik 18: Bruto vrijednost poljoprivredne proizvodnje (u mil. eura)

Izvor: MONSTAT

Tokom 2022. godine poslovanje privrednih subjekata u oblasti poljoprivrede se odvijalo pod uticajem pandemije kovid19 i izraženog porasta cijena kao posljedica krize zbog rata u Ukrajini. Cijene svih vrsta energenata, repromaterijala i poljoprivredno-prehrambenih proizvoda su tokom ove godine enormno porasle (i do 3 puta, kao što je slučaj sa vještačkim đubrivom), a prijetile su nestašice pojedinih proizvoda na tržištu. Pored toga, elementarne nepogode (suša i grad), takođe su imale negativan uticaj na poslovanje. Ipak, na ukupne ostvarene poslovne rezultate za devet mjeseci pozitivno je uticala uspješna turistička sezona, koja je stvorila uslove za bolji plasman domaćih proizvoda.

Vrijednost otkupa i prodaje proizvoda poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, za devet mjeseci, iznosila je 24,6 mil. eura¹⁴, tako da je u odnosu na isti period 2021. ostvaren rast od 5,7%.

Za devet mjeseci je otkupljeno 18,3 mil. litara mlijeka¹⁵, što, u odnosu na isti period prošle godine, predstavlja pad od 10%. U sektoru mljekarstva evidentan je pad otkupljnih količina, te su mljekare bile prinuđene da, naročito u vrijeme turističke sezone, uvoze pasterizovano mlijeko za dalju preradu.

U kompanijama koje se bave proizvodnjom voća i povrća ostvarena je proizvodnja: 900t breskvi, oko 2.000t stonog grožđa, 16.000t vinskog grožđa, 450t jabuka, a proizvodnja povrća je u odnosu na prošlu godinu veća za 10%. Planirani prinos u ovoj godini značajno je umanjen s obzirom na grad koji je ošteti rod.

Kroz Program intervencija na tržištu za pomoć u skladištenju i povlačenju sa tržišta viškova, biće otkupljeno 12.300 jagnjadi.

U poslednjih trideset godina, ova je bila najbolja, kada govorimo o količini i kvalitetu otkupljenih proizvoda ljekovitog bilja i šumskih plodova. To pokazuju i podaci o izvozu pečurki za devet mjeseci (2,8 mil. eura), što je u odnosu na prethodnu godinu više za 2,2 puta, a za 46,7% u odnosu na 2020.

Kroz IPARD program do sada je raspisano devet javnih poziva u okviru kojih su isplaćena 264 projekta u vrijednosti od 29,46 mil. eura (sa PDV-om), od čega je iznos EU granta 10,66 mil. eura. Ukupan iznos EU sredstva za programski period 2014-2020. je bio 39 mil.eura, tako da je iskorišćeno oko 30%. Vrijednost ugovorenih investicija bez PDV-a je oko 63 mil. eura.

Proizvodnja prehrambenih proizvoda u periodu januar-septembar 2022. je veća za 24%¹⁶ u odnosu na isti period 2021. godine, a proizvodnja pića je manja za 0,8%. Tokom ove godine kod pojedinih privrednih subjekata koji se bave proizvodnjom hrane došlo je do rasta proizvodnje, ali ipak, nije postignut nivo iz 2019. godine, dok je jedan broj subjekata i dalje u zoni slabijeg poslovanja.

U sektoru proizvodnje hrane najveće poteškoće imala je pekarska industrija zbog problema u snabdijevanju sirovinama. Naime, tokom covid19 pandemije i početka sukoba u Ukrajini, Vlada Republike Srbije zabranila je izvoz pojedinih životnih namirnica. Kao posljedica ove zabrane industrijske pekare nijesu imale mogućnost da brzo obezbijede potrebne količine sirovina za proizvodnju. Snabdijevale su se kod trgovačkih lanaca i na drugim tržištima gdje su cijene brašna bile znatno veće, što je uticalo na smanjenje likvidnosti. Kako se slične situacije ne bi dogodile u budućnosti, potrebno je sistemski riješiti pitanje snabdjevenosti tržišta osnovnim životnim namirnicama u vanrednim situacijama.

U sektoru mljekarstva osnovni problem je obezbjeđenje dovoljnih količina mlijeka iz otkupa, s kojim se farmeri suočavaju zbog enormnog povećanja cijena stočne hrane, energenata, kao i nedostatka kabaste hrane. Pad otkupa mlijeka je uticao na pad proizvodnje mliječnih proizvoda. Ovaj problem je djelimično riješen uvozom nedostajućih količina pasterizovanog mlijeka iz Srbije. Međutim, početkom septembra Vlada Republike Srbije donijela je odluku o zabrani izvoza mlijeka (koja je još uvijek na snazi), tako da su se mljekare suočile sa nedostatkom sirovine za proizvodnju mliječnih proizvoda. Do kraja septembra ove godine iz Srbije je uvezeno oko 2.300t¹⁷ pasterizovanog mlijeka za dalju preradu, dok je u istom periodu 2021. godine uvezeno oko 1.500t. Kako bi se povećao otkup neophodno je obezbijediti sredstva u Agrobudžetu

14 MONSTAT

15 Ministarstvo poljoprivrede šumarstva i vodoprivrede

16 MONSTAT

17 MONSTAT

za širenje otkupne mreže kroz obezbjeđenje dodatnih subvencija za otkup mlijeka na većoj udaljenosti. Takođe, neohodno je povećati stočni fond kroz nabavku junica po regresiranim cijenama, čime bi se obezbijedila osnovna sirovina za mljekare i uticalo na povećanje stočnog fonda.

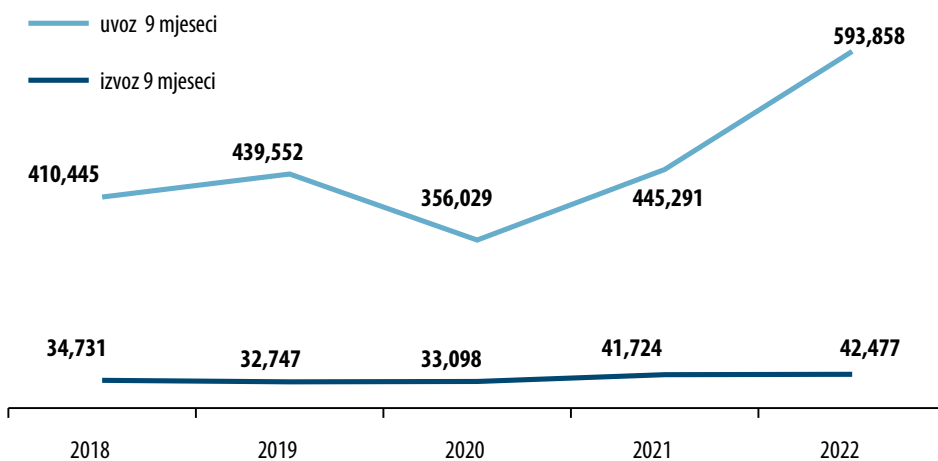
Industrija pića je pretrpjela velike gubitke tokom pandemije, a rat u Ukrajini je dodatno uticao na porast cijena svih inputa, tako da nije dostignut nivo proizvodnje iz 2019. godine. Prodaja piva u julu i avgustu je bila manja, a u maju i junu veća u odnosu na prethodnu godinu.

Od početka godine naglo su porasle cijene svinjskog, goveđeg i pilećeg mesa na evropskom tržištu, odakle se uvozi oko 70% potrebnih količina, što se odrazilo na poslovanje sektora mesne industrije. Cijene repromaterijala, kartonske ambalaže, vakum kese, deklaracije, goriva povećane su 20-30%. Posljednjih godina praksa je da pojedini proizvođači uslužno suše meso za trgovce, pa se na taj način sužava prostor za plasman proizvoda u pojedinim trgovačkim lancima. Razlika PDV-a na svježe meso i prerađevine dodatno otežava položaj proizvođača jer su dugi rokovi povraćaja PDV-a. Problem sa kojim se suočava mesna industrija je i nedostatak stručne radne snage i negativna demografska kretanja na sjeveru.

Enormno povećanje cijena stočne hrane može izazvati gašenje svinjogojskih i živinarskih farmi, ukoliko Vlada ne uvede dodatne subvencije za stočnu hranu.

Uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (uključujući svilu, eterična ulja, kožu i dr.) za devet mjeseci iznosio je 593,9 mil. eura¹⁸ i veći je za 33,4% u odnosu na uporedni period 2021. godine, dok je izvoz iznosio 42,5 mil. eura i veći je za 1,8%. Pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 7,2%. Primjetan je trend rasta uvoza hrane iz godine u godinu, kao i rast deficita (osim u godini pandemije covid19). Ovi podaci ukazuju na neophodnost značajnijeg uključivanja svih aktera u društvu u cilju podrške domaćim proizvođačima, kroz bolju promociju, bolje pozicioniranje u trgovačkim lancima i značajno veća ulaganja u razvoj kapaciteta za proizvodnju hrane.

Grafik 19: Uvoz/izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda za 9 mjeseci 2018-2022.godine (u mil. eura)

Izvor: MONSTAT

¹⁸ Prema Standardnoj Međunarodnoj trgovinskoj kvalifikaciji-SMTK- uvoz hrane je iznosio 465,7 mil. eura i bio je veći za 32% u odnosu na isti period prošle godine. Uvoz pića je iznosio 94,2 mil. eura i bio je veći za 34%, dok je uvoz ostalih kategorija koje pripadaju ovoj grupi proizvoda (slama, kaučuk, pluta, eterična ulja, koža i dr.) iznosio 34 mil. eura.

Izvoz hrane je prema SMTK iznosio 29,2 mil. eura i bio je veći za 27,5%, a izvoz pića je iznosio 9,6 mil. eura i bio je manji za 33%

Kao i ranijih godina, u uvozu najviše učestvuje svježe i rashlađeno meso, zatim pića, razni proizvodi za ishranu (sosovi, kečap, supe i dr.) mlijeko i mlječni proizvodi, voće i povrće, proizvodi na bazi žitarica, žive životinje, prerađevine od mesa. Rast uvoza nije samo rezultat povećanja količina nego i porasta cijena na svjetskom tržištu. Tako je uvoz živinskog mesa veći 61%, kako zbog povećanja količina (uvezeno je 1.370 tona živinskog mesa više), tako i zbog povećanja prosječnih cijena od 33% za devet mjeseci ove u odnosu na isti period 2021. godine.

Vrijednost uvoza svinjskog mesa je porasla 30% jer je cijena veća 25,3%, dok su uvezene količine povećane svega 3,8%. Cijena goveđeg mesa je porasla 34,4%, a količine 30%, što je rezultiralo rastom vrijednosti uvoza 74,4%.

Kod sira je cijena povećana 35%, a kod jaja 69%. Smanjenje uvezenih količina jaja za 30% ukazuje na povećanje domaće proizvodnje. Istovremeno cijena kafe je zbog slabog roda u Brazilu povećana čak 61%, cijena brašna je porasla sa 0,29 eura /kg na 0,49 eura (66,7%), cijena ulja povećana je 57,3%, a porasle su i uvezene količine 22%, cijena šećera je povećana preko 58%. Takođe, porastao je i uvoz vina količinski 26% a vrijednosno 43%. Karakteristično je da je došlo do porasta uvoza krompira oko 2.750 t.

I ove godine nastavljen je rast uvoza poljoprivredno–prehrambenih proizvoda, uz rast spoljnotrgovinskog deficita, što ukazuje na veliku uvoznu zavisnost, koja je uzrok više faktora: nedostatka proizvodnih kapaciteta za pojedine proizvode (UHT mlijeko, prerađevine od voća i povrća, gazirana pića, određene vrste sireva, svinjsko meso i dr), nedovoljno korišćenih površina za proizvodnju glavnih ratarskih kultura, nemogućnosti proizvodnje pojedinih proizvoda (kafa, banane i dr.). Za potrebe turističke tražnje uvozi se od 20-30% više hrane na godišnjem nivou. Samo u periodu jul-septembar ove godine uvezeno je 231 mil. eura hrane i pića (prema SMTK), a za prvih šest mjeseci vrijednost uvoza je iznosila 328 mil. eura.

Za prvih devet mjeseci u izvozu su najviše učestvovali dimljeni i sušeni proizvodi i meso 28,2%, piće 22,2%, povrće 9%, mesne prerađevine 8%, voće 7,8%, koža i eterična ulja 5,2%, i proizvodi od kakaoa 4%. Izvoz suhomesnatih i dimljenih proizvoda je količinski povećan 54,7%, a izvoz pečurki preko 2,6 puta. Vrijednosno je povećan izvoz čokoladnih namaza 14%, smrznutih pekarskih proizvoda 37%, izvoz vina 8%, stočne hrane 7,2%.

1.3.2.2. ŠUMARSTVO, DRVNA INDUSTRIJA, GRAFIČKA I IZDAVAČKA DJELATNOST

Šume obuhvataju 802.500 ha što čini 57,64%, ukupne površine Crne Gore, dok na šumsko zemljište otpada 139.500 ha što čini 10,02% površine pod šumama. U vlasništvu države je 52,3%, a privatnom vlasništvu 47,7% šuma. Ukupna dubeca zapremina drveća procijenjena je na 122 mil. m³, sa tekućim zapreminskim prirastom od 2,9 mil. m³.

Na osnovu raspoloživih planskih dokumenata dozvoljeni godišnji mogući obim sječa iznosi oko 800.000 m³ bruto drvene mase, od čega 650.000 m³ u državnim i 150.000 m³ u privatnim šumama. Godišnji sječivi etat je promjenljiva kategorija i isti se mijenja sa uređivanjem pojedinih gazdinskih jedinica u okviru područnih jedinica.

Drvnu industriju Crne Gore čine proizvodni kapaciteti za pilansku preradu drveta, proizvodnju furnira, ploča na bazi drveta i finalnu preradu drveta. Najveći broj preduzeća nalazi se u sjevernom i sjeverno-istočnom dijelu Crne Gore, u zonama u kojima se nalaze najveći šumski resursi. Prema podacima MONSTATa, ukupan broj privrednih društava u drvnoj industriji Crne Gore iznosio je oko 450.

Na osnovu podataka Uprave za šume, ukupna ostvarena proizvodnja bruto drvene mase za osam mjeseci 2022. iznosi 103.899 m³ bruto drvene mase, od čega četinar

66.788 m³ i liščara 37.111 m³, i veća je za 173,69% u odnosu na osam mjeseci 2021. godine, u kojoj je ostvarena proizvodnja od 59.817 m³, od čega četinara 35.147 m³ i liščara 24.670 m³ bruto drvne mase.

Tabela 10: Ostvareni obim proizvodnje bruto drvne mase (u m³)

2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	VIII/2022
332.447	184.774	174.664	196.782	141.886	103.899

Izvor: Uprava za šume

Uvoz proizvoda drveta, hartije, štampe i namještaja tokom devet mjeseci 2022. godine je iznosio 130,02 mil. eura, što predstavlja 5,53% ukupnog uvoza. U ovim kategorijama najviše se uvozi namještaj, u iznosu od 67,18 mil. eura, i to kancelarijski namještaj 30,33 mil. eura, funkcionalni i medicinski namještaj 20,23 mil. eura. U kategoriji hartije i štampe najveći je uvoz novinske hartije i kartona za pisanje i štampanje, sirovina za toaletnu hartiju i sl. 11,03 mil. eura i uvoz štampe (štampane knjige, brošure, novine, časopisi) 4,88 mil. eura.

Izvoz drveta, hartije, štampe i namještaja iznosi 33,12 mil. eura, a izvoz hartije i papira 2,74 mil. eura. Drveta je ukupno izvezeno 27,78 mil. eura, a uvezeno 27,14 mil. eura. Izvoz rezane građe iznosi 16,54 mil. eura, a peleta 8,18 mil.euro. U odnosu na isti period prethodne godine izvoz peleta je veći 86,34%.

Jedan od najznačajnijih izazova sa kojima se susrijeću predstavnici drvne industrije jeste izvjesnost količine drveta na koju mogu da računaju u toj godini nakon sprovođenja javnog poziva za dodjelu šuma za korišćenje. Stoga je potrebno na vrijeme uraditi šumsko privredne osnove u šumskim područjima gdje su istekle, uraditi analizu i ocjenu postojećeg stanja i stepena uređenosti šuma, kao i dinamiku izrade planova gazdovanja kojom bi se obezbijedio i bio poznat predviđeni obim sječa za duži period.

Treći kvartal ove godine u sektoru šumarstva i drvoprerade su obilježili ograničenje cijene peleta, kao i zabrana izvoza ovog energenta. Naime, na predlog Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma, a u saradnji sa Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede dopunjena je Odluka o privremenim mjerama za ograničavanje cijena proizvoda od posebnog značaja za život i zdravlje ljudi kojom se ograničila maksimalna cijena peleta na 269 eura kod proizvođača, odnosno na 320 eura u trgovini na malo. Budući da se na domaćem tržištu pojavila netašica ovog ogrijeva, a izvezile su se značajne količine, u cilju obezbjeđenja domaćeg tržišta ovim energentnom, na prijedlog Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Vlada je usvojila Odluku o izmjeni i dopuni odluke o privremenom ograničavanju izvoza određenih drvnih sortimenata kojom je ograničila izvoz peleta uz mogućnost izvoza samo uz odgovarajuću dozvolu. Prema podacima MONSTATa u Crnoj Gori se proizvede od 80-90 hiljada tona peleta, dok su domaće potrebe oko 20 hiljada tona.

1.3.2.3. ENERGETIKA I RUDARSTVO

Prirodni potencijali Crne Gore, među kojima spadaju mineralne sirovine i izvori energije, čine sektor energetike jednom od najznačajnijih ekonomskih grana Crne Gore, koji predstavlja veliku razvojnu šansu. Međutim, da bismo raspoložive potencijale iskoristili, mora se raditi sistemski na pripremi svih pretpostavki neophodnih za razvoj ovog sektora.

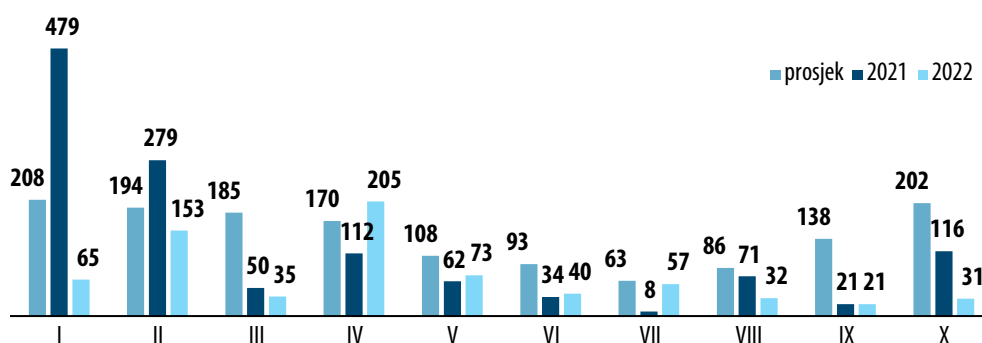
Kriza zbog rata u Ukrajini je pokazala koliko je za ukupan razvoj i sigurnost bitno snabdijevanje energentima.

Energetska situacija je stabilna i pored činjenice da su u oktobru izostale očekivane padavine, te da je proizvodnja iz hidroelektrana bila ispod plana. Neočekivano topao oktobar, uticao je na manju potrošnju, što je smanjilo i potencijalni uvoz električne energije.

Prema podacima EPCG, stanje sa akumulacijama na početku novembra je sljedeće:

HE Perućica trenutno raspolaže sa 30.304 MWh električne energije, što je 35% manje od plana – 16% od pune akumulacije, dok je dotok na rijeci Zeti 0 m³/sec. HE Piva raspolaže sa 139.646 MWh električne energije, što je 13% ispod plana – 50% od pune akumulacije. Trenutni dotok na rijeci Pivi je 11 m³/sec. Padavine iz septembra su samo za kratko popravile dotoke, tako da je i početkom novembra, kada su u pitanju naši vodotoci, situacija bila kao sa kraja avgusta.

Grafik 20: Prosječne i ostvarene količine padavina za 2021. i 2022. godinu (u lit/m²)

Izvor: EPCG

Ostvarene padavine tokom oktobra su svega 15% od prosječne količine padavina – palo je 31 lit/m², od prosječnih 202 lit/m². Tokom proteklih deset mjeseci ukupno je palo 913 lit/m², što je 46% od prosjeka.

Tabela 11: Proizvodnja električne energije EPCG u periodu I-X 2022. godine (uMWh)

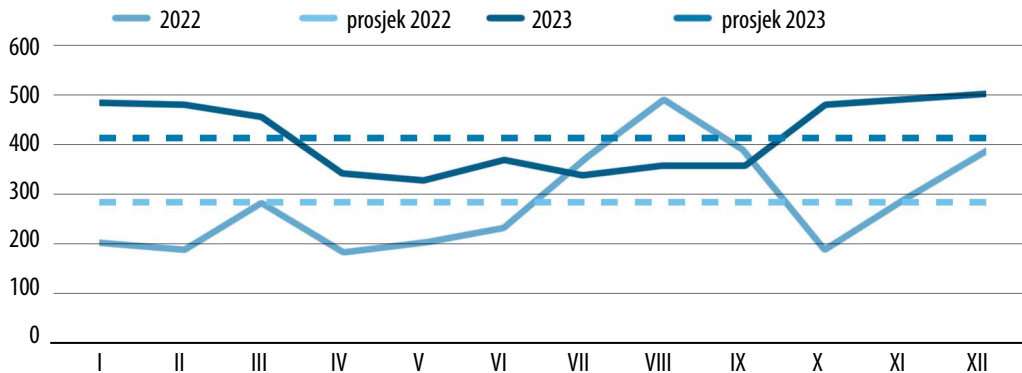
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	Ukupno	Real./plan
HE Perućica	plan	118.000	105.000	110.000	105.000	90.000	39.000	32.000	0	27.000	76.000	702.000	60,5%
	ostv.	86.757	77.550	69.202	113.840	34.851	21.031	3.924	0	9.082	8.217	424.454	
iz dotoka	plan	60.000	62.000	110.000	105.000	90.000	18.000	5.000	0	6.000	39.000	495.000	55,5%
	ostv.	72.394	45.571	10.329	108.798	25.473	4.093	583	0	720	6.732	274.694	
iz akumulacija	plan	58.000	43.000	0	0	0	21.000	27.000	0	21.000	37.000	207.000	72,3%
	ostv.	14.363	31.979	58.873	5.042	9.378	16.938	3.341	0	8.362	1.485	149.760	
HE Piva	plan	87.000	62.000	77.000	70.000	55.000	30.000	60.000	72.000	32.000	33.000	578.000	73,1%
	ostv.	69.558	56.151	72.411	5.844	48.741	58.959	51.677	42.182	15.337	1.760	422.620	
HE EPCG ukupno	plan	205.000	167.000	187.000	175.000	145.000	69.000	92.000	72.000	59.000	109.000	1.280.000	66,2%
	ostv.	156.315	133.700	141.614	119.683	83.592	79.989	55.602	42.182	24.420	9.977	847.074	
TE Pljevlja	plan	137.000	128.000	137.000	0	0	133.000	137.000	137.000	133.000	105.000	1.047.000	107,8%
	ostv.	153.765	120.785	153.643	107.089	0	34.388	136.697	152.864	113.410	155.960	1.128.600	
Ukupno	plan	342.000	295.000	324.000	175.000	145.000	202.000	229.000	209.000	192.000	214.000	2.327.000	84,9%
	ostv.	310.080	254.485	295.256	226.773	83.592	114.377	192.299	195.046	137.829	165.937	1.975.674	

Izvor: EPCG

Cijene na tržištu električne energije, tokom 2022. godine su veoma varirale – od skoka tokom trećeg kvartala, pa do pada tokom oktobra, što se vidi iz sledećeg dijagrama.

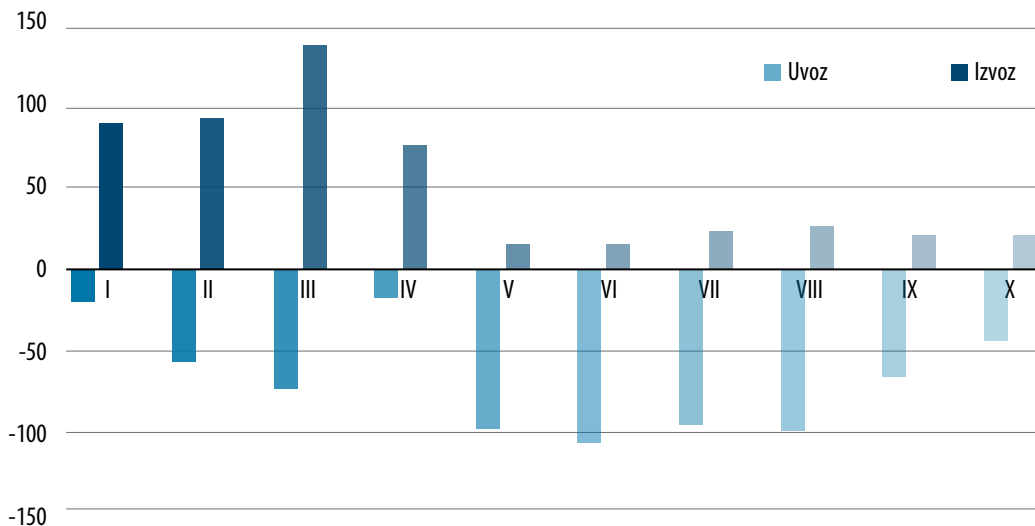
Grafik 21: Cijena električne energije na berzi sa predviđanjima do kraja godine

Izvor: Mađarska berza električne enrgije HUPEX

U periodu januar-oktobar 2022. godine, EPCG je uvezla 685 GWh električne energije ukupne vrijednosti oko 203 mil. eura, dok je za isti period izvezeno 530 GWh ukupne vrijednosti oko 118 mil. eura. Kako je to i planirano Bilansom, a i prirodnim hidrološkim ciklusom, kada su i dotoci na našim rijekama i najveći – HE Perućica je u periodu januar – april proizvela 347 GWh, dok je ostvareni izvoz 404 GWh. Tokom perioda maj – oktobar uvezeno je 515 GWh, prvenstveno zbog manje hidroproizvodnje i suše tokom proljećnih mjeseci.

Grafik 22: Odnos količina uvezene i izvezene električne energije tokom I-X 2022.

Izvor: EPCG

Lijepo vrijeme, visoke temperature, koje su nesvakidašnje za ovo doba godine, širom Evrope uslovalo je da je potrošnja električne energije i gasa (koji se prvenstveno troši za grijanje) bude na minimumu, pa samim tim su i cijene “pale” tokom oktobra. Prosječna cijena po kojoj se trgovala električna energija tokom oktobra je 197 eura/MWh, dok su se fjučersi za oktobar trgovali od 400 do 874 eura/MWh.

Cijene do kraja godine su trenutno u padu, BNAD profil za novembar se kreće oko 295 eura/MWh, dok se isti profil za decembar kreće oko 394 eura/MWh, ovaj trend diktira trenutna energetska i meteorološka situacija u Evropi.

Cijene gasa su drastično pale, sve zbog niskih potreba sa jedne strane, kao i dobre popunjenosti rezervoara u Evropi.

Grafik 23: Kretanje cijena gasa

Izvor: Duch TTF

Stabilan izvor električne energije sa velikom prognoznom izvjesnošću su vjetroelektrane.

Tabela 12: Proizvodnja iz vjetroelektrana (MWh)

		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	Ukupno	Plan/ realizovano
VE Krnovo	plan	19,890	19,510	22,840	17,300	16,120	13,500	12,070	10,620	14,270	15,920	162,040	
	ostvareno	27,294	22,837	22,652	19,616	6,403	9,661	11,411	9,075	17,275	12,734	158,959	98,1%
VE Možura	plan	12,000	13,000	10,000	9,000	8,000	7,000	8,000	9,000	10,000	8,000	94,000	
	ostvareno	15,3765	11,945	15,730	12,248	5,787	7,301	10,777	9,528	10,485	8,799	105,813	112,6%

Izvor: EPCG

Proizvodnja Rudnika uglja Pljevlja obavlja se predviđenom dinamikom.

Tabela 13: Proizvodni rezultati i realizacija plana - Rudnik uglja Pljevlja

	Ugalj			Otkrivka		
	plan (t)	ostvareno (t)	%	plan (m ³ čm)	ostvareno (m ³ čm)	%
2019.	1.600.000	1.561.518	98	6.600.000	7.499.975	114
2020.	1.602.000	1.656.951	103	7.100.000	7.503.226	106
2021.	1.625.978	1.458.611	95	7.400.000	6.449.942	87
I-X 2022.	1.273.000	1.360.606	107	6.940.000	7.001.138	101

Izvor: Rudnik uglja Pljevlja

Snabdjevanje tržišta naftom i naftnim derivatima je bilo uredno. Međutim, kriza zbog rata u Ukrajini je dodatno ukazala da je potrebno obezbijediti rezerve ovih derivate u cilju sigurnog snabdjevanja. U svrhu definisanja svih neophodnih pretpostavki za formiranje rezervi, Ministarstvo kapitalnih investicija je uradilo Nacrt Zakona o snabdjevanju naftnim derivatima u slučaju poremećaja u snabdjevanju na koji je privreda dala komentare.

1.3.2.4. METALURGIJA I METALOPRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA

Ekonomije zasnovane na uslugama u kriznom periodu su pokazale izrazitu ranjivost, zbog čega je potrebno raditi na diverzifikaciji strukture crnogorske privrede. Crnoj Gori je potrebna snažnija industrijska proizvodnja sa dominantnim učešćem metalurgije i metaloprerade, s obzirom na značajan doprinos tog sektora privredi i spoljnotrgovinskom bilansu.

U izvozu osnovnih metala i metalnih proizvoda u prvih devet mjeseci tekuće godine, pored električne energije i dalje je dominantan izvoz aluminijuma i proizvoda od aluminijuma od 138 mil. eura.

Prema podacima kompanije koja se bavi proizvodnjom aluminijuma, uprkos poslovanju u otežanim uslovima, za deset mjeseci ove godine proizvedeno je 36.093t legura u formi trupaca, dok je za isti uporedni period u 2021. godini proizvedeno 16.122t T-Ingota, 1.610t legura u formi malih ingota i 19.434t legura u formi trupaca. Kada je u pitanju izvoz, od januara do oktobra, izvezeno je 36.123t, dok je za isti period prethodne godine izvezeno 46.205t. Proizvodi su izvezeni na tržište EU, Turske, Srbije i Albanije.

Izvoz gvožđa i čelika u posmatranom periodu iznosio je 9 mil. eura i bilježi pad od 46%, dok je izvoz bakra i proizvoda od bakra iznosio 5 mil. eura i manji je za 5%. Izvoz proizvoda od gvožđa i čelika bilježi rast od 79% u odnosu na isti period prethodne godine i bio je na nivou od 5 mil. eura.

Kada je u pitanju uvoz metala i proizvoda od metala, najviše su se uvozili aluminijum i proizvodi od aluminijuma 132 mil. eura, zatim proizvodi od gvožđa i čelika 66 mil. eura (rast od 3%), te gvožđe i čelik 54 mil. eura (rast od 33%). Velika vrijednost uvezenog aluminijuma je posljedica obustavljene proizvodnje sirovog aluminijuma u Crnoj Gori.

Tabela 14: Osnovni metali i metalni proizvodi (u mil. eura)

Proizvod	I-IX 2020.		I-IX 2021.		I-IX 2022.*		Index I-IX 2022/2021	
	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz
Gvožđe i čelik	48,8	23,3	33,9	14,6	40,1	18,7	118,5	128,3
Proizvodi od gvožđa i čelika	74,6	5,8	59,2	1,6	63,7	3,0	107,6	184,5
Bakar i proizvodi od bakra	2,3	4,8	1,6	3,2	1,9	5,5	114,2	170,7
Aluminijum i proizvodi od aluminijuma	24,0	50,0	20,1	43,5	26,8	54,3	132,8	124,7
- Aluminijum, sirovi	0,06	47,3	0,1	41,7	5,1	49,2	3933,8	118,0
Olovo i proizvodi od olova	0,03	0,1	0,04	0,06	0,04	0,1	92,4	248,5
Cink i proizvodi od cinka	0,4	0,02	0,2	0,02	0,2	0,03	128,7	202,9
Ukupno - Metali i metalni proizvodi	150,2	84,0	115,1	62,9	132,8	81,5	115,3	129,5
Ukupno - CG	1.949,4	300,5	1564,7	254,6	1828,1	302,1	116,8	118,7
Učešće u ukupnom uvozu/izvozu CG (%)	7,7	28,0	7,4	24,7	7,3	27,0		

Izvor: MONSTAT; *preliminarni podaci

U 2021. u metalnom sektoru poslovalo je 227 kompanija¹⁹, što je u poređenju sa 2020. godinom kada su poslovale 272 kompanije, manje za 16,5%. Broj radnika u prethodnoj godini iznosio je 1.222, što je 38,8% manje nego u 2020. godini kada je ovaj sektor zapošljavao 1.996 radnika. Ukupan prihod u 2021. iznosio je 202,8 mil. eura i 2,6% je manji u odnosu na 2020. godinu. Dobit u ovom sektoru iznosi 13,7 mil. eura i u odnosu na 2020. je veća 13,2%.

Poslovanje kompanija u ovom sektoru, koje je korona kriza uzdrmala, dodatno je pogoršao rat u Ukrajini. Cijene materijala počele su da rastu polovinom prethodne godine, a od početka rata u Ukrajini, trend rasta cijena repro materijala je nastavljen, a javljaju se i nestašice istih. Zbog skoka cijena naftnih derivata, došlo je i do povećanih troškova transporta oko 15%. Većina kompanija iz ovog sektora navode da je izražen problem u snabdijevanju i funkcionisanju lanaca snabdijevanja. Zbog poremećaja cijena na tržištima, kompanije koje posluju u ovom sektoru bile su prinuđene da značajno povećaju cijene usluga i proizvoda.

Proizvodnja gvožđa i čelika je obustavljena u martu prethodne godine i nije nastavljena u ovoj, dok se sa vlasnikom pokušava iznaći najbolji model preuzimanja i upravljanja ovom fabrikom.

Kompanija koja se bavi namjenskom industrijom već duži period posluje u otežanim uslovima zbog nemogućnosti obavljanja platnog prometa sa inostranstvom, kao i ostvarivanja kreditne podrške. Stoga je neophodno uključivanje svih relevantnih institucija i poslovnih banaka kako bi se pronašlo rešenje, te omogućilo da ovaj privredni subjekt nastavi sa proizvodnjom, dajući doprinos crnogorskoj ekonomiji, a pogotovo lokalnoj privredi Mojkovca.

Ostvareni obim proizvodnje koncentrata cinka i olova tokom deset mjeseci tekuće godine iznosi 14.870t, dok je za isti period prethodne proizvedeno 15.811t. Na ostvarene rezultate najviše je uticao sadržaj metala u rudi, a u nešto manjoj mjeri količina prerađene rude. Kompletna ostvarena proizvodnja koncentrata iz perioda 2019-2022. godine je izvezena na tržište EU.

Proizvodnja u rudniku olova i cinka na lokalitetu Brskovo u opštini Mojkovac planiran je da počne 2024/2025. Kompanija, koja ima višegodišnje iskustvo u rudarstvu i eksploataciji ruda metala širom svijeta, planira investiranje oko 150 mil. eura i zapošljavanje oko 450 radnika. Izrada potrebnih lokalnih, međunarodnih, tehničkih, kao i ekoloških studija je u toku.

Kompanije se, pored porasta cijena materijala i energenata, suočavaju i sa nelikvidnošću, nedostatkom kvalifikovane radne snage, sivom ekonomijom, te nedostatkom povoljnih kredita. Takođe, zbog nestabilne političke situacije ne postoji spremnost za veće investicije i dugoročne planove. Pored toga, predstavnici ovih kompanija kao prepreke navode i nedostatke u pravnom sistemu, kao i primjeni propisa u praksi, te neefikasnost državnih institucija u radu i upravljanju razvojnim potencijalima.

1.3.2.5. TRGOVINA

UNUTRAŠNJA TRGOVINA

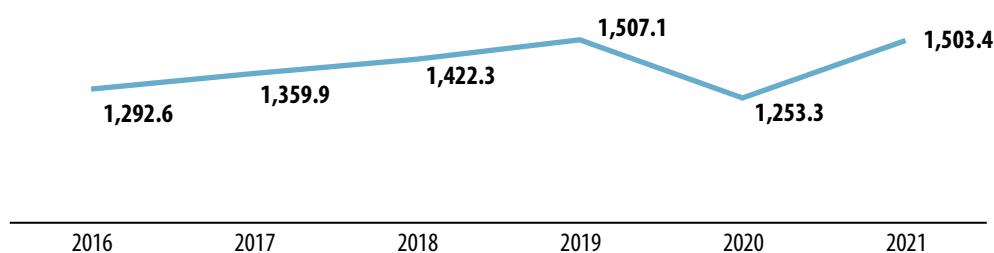
Trgovina nesporno predstavlja jednu od najznačajnijih djelatnosti u Crnoj Gori imajući u vidu da je oko 6.000 privrednih subjekata registrovano za obavljanje ove djelatnosti i da više od 19% od ukupnog broja zaposlenih u privredi radi u sektoru trgovine. Kvalitetna i raznovrsna ponuda u svim djelatnostima trgovine dostiže evropske standarde.

¹⁹ Uprava prihoda i carina – finansijski iskazi za 2021. godinu

Sektor trgovine godinama bilježi pozitivne trendove i njegovo učešće u stvaranju BDP-a iz godine u godinu se povećava. Udio sektor trgovine na malo, veliko, popravke motornih vozila u BDP-u je najveći i u 2021. godini je iznosio 13,9%,

Grafik 24: **Promet u trgovini 2016-2021. godine** (u mil. eura)

Izvor: MONSTAT

Posmatrajući promet u trgovini na malo u prethodnom petogodišnjem periodu uočljiv je trend rasta izuzev 2020. godine, kada je zbog posljedica pandemija covid 19, došlo do pada prometa.

Tabela 15: **Promet u trgovini na malo u tekućim cijenama** (hilj. eura)

Tarifa	2019	2020	2021 *	2022 (p) *	2022/2021	2022/2019
Januar	94.785	100.366	93.842	112.704	120,1	118,9
Februar	96.271	105.284	95.703	121.256	126,7	126,0
Mart	107.815	115.257	109.148	153.899	141,0	142,7
April	113.946	84.100	110.339	147.413	133,6	129,4
Maj	119.235	95.255	109.162	147.478	135,1	123,7
Jun	132.298	102.876	127.052	171.266	134,8	129,5
Jul	152.487	103.135	161.303	197.112	122,1	129,2
Avgust	171.253	107.724	170.527	214.352	125,7	125,2
Septembar	143.896	110.275	134.536	167.901	124,8	116,7
Januar-Septembar	1.131.986	924.972	1.111.612	1.433.220	128,9	126,6

Izvor: MONSTAT

U periodu januar-septembar 2022. ostvareni promet u trgovini na malo izražen u tekućim cijenama iznosio je 1.433,2 mil. eura, što je povećanje od 28,9% u odnosu na isti period prethodne godine, dok posmatrano u odnosu na 2019. godinu bilježi rast od 26,6%.

Posmatrano po mjesecima, najveći rast u odnosu na prethodnu godinu ostvaren je u martu, 41,0%, a takođe se rast bilježi tokom svih mjeseci u posmatranom periodu. Međutim, mora se imati u vidu visoka inflacija, koja je doprinijela velikom rastu prometa.

Posmatrano po grupama proizvoda najveći rast u trećem kvartalu tekuće godine ostvaren je u trgovini na malo motornim gorivima 38,0% u odnosu na isti kvartal prethodne godine odnosno 32,2% u odnosu na drugi kvartal tekuće godine. U trgovini na malo prehranom, ostvaren je rast od 20,9% u trećem kvartalu 2022. godine u odnosu na isti kvartal 2021. godine, dok je u istom posmatranom periodu u trgovini na malo kozmetičkim i farmaceutskim proizvodima ostvaren rast od 21,4%.

Prosječna bruto zarada u sektoru trgovine u periodu januar – septembar 2022. go-

Tabela 16: Stope promjene indeksa prometa trgovine na malo u tekućim cijenama 2022/2021

	III Q 2022. / Ø 2021.	III Q 2022. / IIQ 2021.	III Q 2022. / IIIQ 2021.
Trgovina na malo motornim gorivima	183,9	132,2	138,0
Trgovina na malo prehranom	160,7	134,1	120,9
Trgovina na malo kozmetičkim i farmaceutskim proizvodima	133,0	108,0	121,4
Trgovina na malo neprehrambenim proizvodima	162,4	118,1	127,4

Izvor: MONSTAT

dine iznosila je 723 eura i u odnosu na isti period 2021 bilježi rast od 22,8% (kada je iznosila 589 eura), dok je u odnosu na 2019. godinu veća 27%.

Prosječna neto zarada u ovom sektoru u posmatranom periodu iznosila je 590 eura, što je rast od 49,7%, u odnosu na isti period 2021. godine (394 eura), ili rast od 54,9% u odnosu na 2019. godinu.

Učešće sektora trgovine u ukupnom broju zaposlenih u poređenju sa drugim sektorima je najveće i u posmatranom periodu 2022. godine iznosi 19,6%. Naime, u ovom sektoru je u prosjeku bilo zaposleno 43.703 lica, što je rast od 19,9% u odnosu na isti period 2021. (36.457 radnika), odnosno rast od 7,9% u odnosu na prosječan broj zaposlenih u 2019. godini.

Poslovanje u sektoru trgovine karakteriše otežana naplata potraživanja i blokade računa. Na poslovanje negativan uticaj imaju i siva ekonomija, uslovi finansiranja kod poslovnih banaka, koji su dodatno otežani usljed nastale situacije sa pandemijom i inflatornim dešavanjima; nedostatak adekvatno edukovane radne snage; porez na nepokretnosti (čija se visina razlikuje od opštine do opštine), inspekcijske kontrole i kontrole na granicama.

Kada je u pitanju zakonodavni okvir, ograničenje predstavlja Zakon o unutrašnjoj trgovini u dijelu koji se odnosi na neradnu nedjelju u sektoru trgovine i Zakon o zaštiti potrošača, odnosno član koji propisuje obavezu deklarisanja proizvoda na Brajevom pismu. Detaljnije objašnjenje ograničenja dato je u dijelu zakonodavstvo.

U proteklom periodu, poslovanje u sektoru se odvijalo pod uticajem izraženog porasta cijena osnovnih životnih namirnica, energenata, stočne hrane i vještačkih đubriva koje su nastale kao posljedica krize zbog rata u Ukrajini. Pored toga, došlo je do rasta cijena transporta usljed rasta cijena goriva. Dobra turistička sezona je pozitivno djelovala na ukupne ostvarene poslovne rezultate.

Pored toga, kompanije iz sektora trgovine su opet pokazale sposobnost da omoguće redovno snabdijevanje tržišta osnovnim narmirnicama, u okolnostima kada su lanci snabdijevanja bili značajno ugroženi ili pokidani. Međutim, zbog globalnih kretanja nije bilo moguće uticati na nižu cijenu uvoza, već je uspjeh bio obezbijediti konunitet snabdijevanja. U toj situaciji Vlada se opredijelila na potez usvajanja Odluke o privremenim mjerama za ograničavanje cijena proizvoda od posebnog značaja za život i zdravlje ljudi, kojom je propisano da se ograničavaju marže u trgovini na veliko na 5% i trgovini na malo na 7%, i to za sljedeće proizvode: pšenično brašno tip 400 i tip 500, šećer kristal, jestivo suncokretovo ulje i so za ljudsku ishranu.

Pored toga, u cilju obezbjeđenja sigurnosti u snabdijevanju stanovništva i privrede, Vlada je predložila izradu analize u cilju formiranja robnih rezervi, kao i definisanja načina rada robnih rezervi. Do formiranja robnih rezervi, kao rješenje za prelazni period, između Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma i predstavnika sektora trgovine, potpisan je Memorandum o saradnji oko obezbjeđivanja snabdjevenosti tržišta Crne Gore proizvodima od posebnog značaja za život i zdravlje ljudi. Na taj način

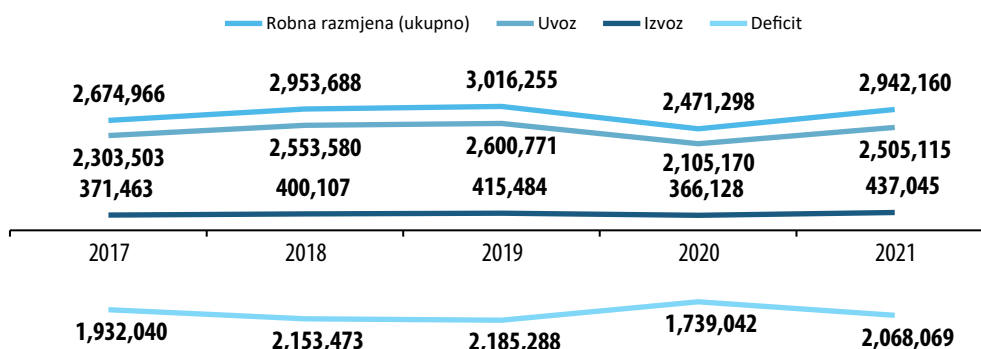
predstavnicima sektora trgovine izrazili su spremnost da u slučaju značajnih poremećaja na tržištu budu partner Vlade u obezbjeđivanju kontinuiranog snabdijevanja građana, sigurnosti domaćeg sistema, ali i stavljanja na raspolaganje dijela sopstvenih kapaciteta, u vidu minimalnih zaliha, kojima bi država mogla da raspolaže po potrebi. Proizvodi koji su obuhvaćeni Sporazumom su: brašno, ulje, šećer, so, pirinač, makarone, meso i konzervirane mesne prerađevine.

Pored svih negativnih aspekata covid krize na poslovanje, stvorila se i mogućnost za rast elektronske trgovine, koja se u uslovima krize javila kao jedna od osnovnih potreba za uspješno poslovanje svih vrsta preduzeća. Rast elektronske trgovine dolaskom pandemije bio je neminovnost koja je promijenila mapu poslovanja, ali i navike kupaca. Ovaj vid trgovine zasigurno predstavlja mogućnost za dalji razvoj i unapređenje poslovanja, a najveća prednost koju elektronska plaćanja donose privredi ogleda se u povećanju transparentnosti finansijskih tokova i borbe protiv sive ekonomije.

ROBNA RAZMJENA SA INOSTRANSTVOM

U periodu prije pandemije, ukupna vrijednost robne razmjene je rasla iz godine u godinu, kao rezultat povećane aktivnosti na izgradnji infrastrukturnih objekata, ali i lične potrošnje, posebno tokom turističke sezone. Prosječna godišnja stopa rasta iznosila je 8,8%.

Grafik 25: Robna razmjena Crne Gore (u hilj. eura)

Izvor: MONSTAT

Ukupna robna razmjena je u 2020. godini smanjena za 18,1% u odnosu na godinu ranije i iznosila je 2.471,3 mil. eura, dok je otvaranjem granica i oporavkom privredne aktivnosti u 2021. Trgovina sa inostranstvom dostigla skoro prepandemijski nivo.

Tabela 17: Robna razmjena Crne Gore sa inostranstvom (u hilj. eura)

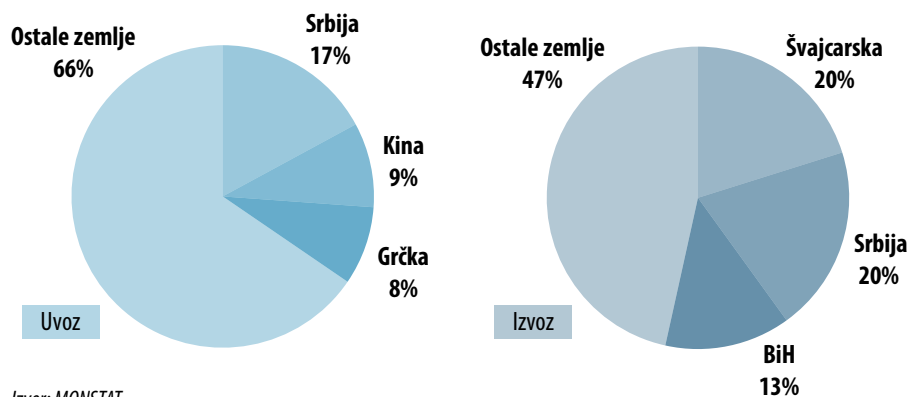
	I-IX 2019.	I-IX 2021.	I-IX 2022. (p)	Index I-IX 2022/2021	Index I-IX 2022/2019
Ukupno	2.249.925	2.131.240	3.158.295	148,2	140,4
Uvoz	1.949.447	1.829.121	2.638.033	144,2	135,3
Izvoz	300.477	302.119	520.262	172,2	173,1
Trgovinski bilans	-1.648.970	-1.527.002	-2.117.771	138,7	128,4
% pokrivenosti uvoza izvozom	15,4	16,5	19,7		

Izvor: MONSTAT; p - preliminarni podaci

Spoljnotrgovinska robna razmjena je u prvih devet mjeseci tekuće godine iznosila 3,2 mlrd. eura što predstavlja povećanje od 48% u odnosu na uporedni period prethodne godine. Uvoz je iznosio 2,6 mlrd. eura i veći je za 44%, dok je izvoz veći za 72% i iznosio je 520 mil. eura. U posmatranom periodu ostvaren je deficit u iznosu od 2,1 mlrd. eura što je za 39% više, dok je pokrivenost uvoza izvozom iznosila 20%.

Posmatrano prema regionalnim grupacijama, spoljnotrgovinska robna razmjena bila je najveća sa Evropskom unijom (41%) i zemljama potpisnicama CEFTA sporazuma (30%).

Grafik 26: Najznačajniji spoljnotrgovinski partneri u uvozu / izvozu, I-IX 2022.

Najznačajniji spoljnotrgovinski partneri u uvozu bili su Srbija (451 mil. eura), Kina (239 mil. eura) i Grčka (222 mil. eura), dok se najviše izvozilo u Švajcarsku (105 mil. eura), Srbiju (103 mil. eura) i Bosnu i Hercegovinu (70 mil. eura).

Tabela 18: Najzastupljenija roba u CG uvozu, januar - septembar 2022

Carinska tarifa	Naziv robe	Vrijednost (EUR)
2710	Ulja dobijena od nafte i ulja dobijena od bitumenoznih minerala ...	284.820.656
2716	Električna energija	165.989.069
7601	Aluminijum, sirovi	99.484.174
8703	Putnički automobili i druga motorna vozila ...	97.172.360
3004	Ljekovi ...	80.679.489
8517	Električni aparati za žičnu telefoniju i telegrafiju ...	46.277.661
0203	Meso svinjsko, svježe, rashlađeno ili smrznuto	37.835.198
9403	Ostali namještaj i njegovi djelovi	33.919.080
2202	Voda, uključujući mineralnu vodu i gaziranu vodu sa dodatkom šećera ...	30.945.504
1905	Hljeb, peciva, kolači, biskviti i ostali pekarski proizvodi ...	29.735.257

Izvor: MONSTAT, preliminarni podaci

Tokom prvih devet mjeseci tekuće godine, najviše su se uvozila: ulja dobijena od nafte i bitumenoznih minerala u vrijednosti od 285 mil. eura, električna energija (166 mil. eura), sirovi aluminijum (99 mil. eura).

U posmatranom periodu, najviše su se izvozili: električna energija u vrijednosti od 135 mil. eura, sirovi aluminijum (132 mil. eura) i ljekovi (24 mil. eura).

Tabela 19: Najzastupljenija roba u CG izvozu, januar - septembar 2022

Carinska tarifa	Naziv robe	Vrijednost (EUR)
2716	Električna energija	134.901.765
7601	Aluminijum, sirovi	131.776.031
3004	Ljekovi ...	24.207.366
2710	Ulja dobijena od nafte i ulja dobijena od bitumenoznih minerala ...	20.647.078
4407	Drvo obrađeno po dužini ...	19.038.160
2608	Rude cinka i koncentрати	11.862.341
0210	Meso i jestivi mesni i drugi klanični proizvodi, soljeni, u salamuri, sušeni ili dimljeni ...	11.358.954
4401	Ogrijevno drvo u oblicama, cjepanicama, granama, snopovima ili sličnim oblicima ...	10.392.611
2702	Mrki ugalj i lignit, aglomerisan ili neaglomerisan ...	7.688.222
2606	Rude aluminijuma i koncentрати	7.268.664

Izvor: MONSTAT, preliminarni podaci

POSREDNIČKE USLUGE U SPOLJNOJ TRGOVINI

Međunarodna robna razmjena nezamisliva je bez špeditorske djelatnosti. Međunarodni špediteri organizuju i kontrolišu oko 80% svjetskog zbirnog transporta i oko 80% svjetskog kontejnerskog transporta. Između proizvodnje, trgovine, transporta i špedicije, postoji velika međuzavisnost i povratna sprega u razvoju.

Poslovima zastupanja pred carinskim organom bavi se 147 privrednih društava, kojima je od Uprave prihoda i carina izdato odobrenje za obavljanje djelatnosti, dok 277 fizičkih lica posjeduje licencu za obavljanje poslova zastupanja pred carinskim organom.

S obzirom na prirodu djelatnosti, zastupanja i posredovanja u spoljnoj trgovini, poslovanje ovih privrednih društava u velikoj mjeri zavisi od organizacije rada i efikasnosti državnih organa na graničnim prelazima i carinskim terminalima u unutrašnjosti. Glavni partner Sektoru logistike i špedicije je Uprava prihoda i carina Crne Gore. Privredna komora Crne Gore u kontinuitetu ima dobru saradnju sa Upravom prihoda i carina. Ona se realizuje učešćem u radu Odbora udruženja špeditera, realizacijom seminara i raznih edukacija, učešćem na konferencijama koje Komora organizuje, kao i kroz neposrednu dnevnu saradnju prilikom traženja rješenja za unapređivanje poslovnog ambijenta.

Evidentno je da je Uprava prihoda i carina posljednjih godina unaprijedila rad u smislu transparentnosti, efikasnosti, sistema analize rizika, naknadne kontrole, iako su pojedina pitanja još uvijek otvorena ili se rješavaju previše sporo. Nedovoljna finansijska sredstva, nedostatak kadrovskih i tehničkih kapaciteta, razlozi su zbog kojih Uprava prihoda i carina nije mogla da, u većini neriješenih slučajeva, izađe u susret zahtjevima privrede.

Najizrazitija ograničenja u realizaciji spoljnotrgovinskih poslova su tokom ljetnje turističke sezone usled dodatnog opterećenja graničnih ispostava i terminala u unutrašnjosti zbog velikog priliva i povećanog uvoza proizvoda u ovom periodu čime se stvaraju velike gužve na graničnim prelazima. Nelikvidnost i nemogućnost naplate potraživanja, siva ekonomija, nelojalna konkurencija, još uvijek nedovoljno razvijena saobraćajna infrastruktura, česte i skupe analize robe, spora administracija i nedostatak stručnog kadra su ograničenja sa kojima se suočavaju kompanije u realizaciji spoljnotrgovinskih poslovi. Dodatno, kao dugogodišnje ograničenje koje kompanije imaju u ovom sektoru su uslovi poslovanja u Slobodnoj zoni Luke Bar.

Potencijali Slobodne zone nijesu valorizovani na najbolji način, na šta su uticala različita ograničenja sa kojima se privredni subjekti suočavaju: način prijavljivanja robe i vođenja evidencije u slobodnoj carinskoj zoni, unos domaće robe namijenjene izvozu, carinjenje i rok zadržavanja u Slobodnoj zoni, rad skenera, te nedovoljan broj carinskih službenika koji obavljaju poslove nadzora što usporava realizaciju carinskih postupaka. U cilju potpune valorizacije Slobodne zone potrebno je sinergijsko djelovanje svih privrednih subjekata i državnih organa koji posluju u barskoj luci. Osim podsticajnih mjera od strane države, opštine i lučkih operatera, privrednici ukazuju na potrebu unaprijeđenja efikasnosti u radu pružalaca usluga, kao i carinskih i inspekcijских organa, a sve u cilju zadržavanja postojećih i privlačenja novih korisnika, posebno u proizvodnim djelatnostima.

Pored navedenog, u cilju daljeg unapređenja, neophodna je izrada Strategije intermodalnog transporta. Neophodna je i snažna promocija logističke rute preko Luke Bar i Crne Gore u zemljama regiona, koja bi dovela do privlačenja većeg tereta preko Luke Bar, a samim tim i veće interesovanje brodara. Neophodna je i modernizacija lučke infrastrukture i suprastrukture u cilju opsluživanja većih plovila.

Da bi se valorizovao saobraćajno-transportni sistem Crne Gore sa Lukom Bar kao centralnim čvorištem, koji uključuje auto-put, sistem željezničkih preduzeća, kompletnu logističku privredu, obnavljanje feribot linije Bar – Bar neophodna je saradnja sa zemljama regiona. Najveći privredni sistemi u Crnoj Gori su svoje poslovanje bazirali upravo na robi iz regiona koja nas sada zaobilazi, što se direktno negativno odražava na njihove poslovne rezultate. Iz država neposrednog okruženja, između 85-90% robe zaobilazi Luku Bar. Kao posledica toga, interes velikih svjetskih brodara za Luku Bar i Crnu Goru je u konstantnom opadanju.

Kao jedan od izazova u sledećoj godini jeste primjena novog Carinskog zakona čija je implementacija planirana u prvom kvartalu 2023. godine. Uporedo sa primjenom novog Carinskog zakona kreće i primjena Novog kompjuterizovanog tranzitnog sistema (NCTS) na nacionalnom nivou. Novom regulativom postići će se izuzetno visok nivo usaglašenosti sa Carinskim zakonom Unije, odnosno sa zahtjevima pregovaračkog poglavlja 29. Najznačajnija novina, u ovom kompleksnom zakonu punom procedurama, je što će kompletan proces carinjenja biti bespapiran. Razmjene informacija, kao što su deklaracije, zahtjevi ili odluke, između carinskih organa i privrednih subjekata, te čuvanje tih informacija vršiće se upotrebom tehnika elektronske obrade podataka. Za primjenu ove odredbe potrebno je razviti nove i nadograditi postojeće IT sisteme, što zahtjeva izvjesno vrijeme.

1.3.2.6. TURIZAM I UGOSTITELJSTVO

Dalji razvoj Crne Gore kao elitne turističke destinacije predstavlja jedan od prioriteta u ukupnom ekonomskom razvoju. Posebno imajući u vidu multiplikativan efekat koji ima na druge privredne grane – trgovinu, poljoprivredu, saobraćaj i dr.

Tokom devet mjeseci tekuće godine, u kolektivnom smještaju je ostvareno 987.524 dolazaka²⁰ što je za 56% više u odnosu na uporedni period prethodne godine ili 8% manje u odnosu na isti period 2019. U posmatranom periodu broj ostvarenih noćenja iznosio 3.838.251 što je za 44% u odnosu na 2021. godinu, a 8% manje u odnosu na 2019. godinu.

Od ukupnog broja noćenja u kolektivnom smještaju 89% ostvarili su strani, a 11% noćenja su ostvarili domaći turisti. U strukturi noćenja stranih turista, najviše noćenja ostvarili su turisti iz Srbije 25,3%, Bosne i Hercegovine 8,1%, Njemačke 7,9%, Francuske 6,4%, Velike Britanije 5,2%, Poljske 3,6%, Kosova 3,6%, Rusije 2,4%, Albanije

20 MONSTAT – preliminarni podaci

Tabela 20: Dolasci i noćenja turista u kolektivnom smještaju I-IX 2019 - 2022

Tarifa	2019		2021		2022 (p)		Index 2022/2021		Index 2022/2019	
	dolasci	noćenja	dolasci	noćenja	dolasci	noćenja	dolasci	noćenja	dolasci	noćenja
Januar	26.986	59.991	15.134	34.845	19.677	55.391	130,0	159,0	72,9	92,3
Februar	38.741	75.806	13.532	32.711	25.225	66.265	186,4	202,6	65,1	87,4
Mart	56.219	98.662	9.902	28.257	38.970	106.251	393,6	376,0	69,3	107,7
April	94.911	218.028	18.827	48.026	72.203	199.774	383,5	416,0	76,1	91,6
Maj	125.492	411.359	47.042	128.580	111.455	333.068	236,9	259,0	88,8	81,0
Jun	160.395	659.629	69.924	277.467	146.457	549.865	209,5	198,2	91,3	83,4
Jul	190.322	937.096	172.906	810.865	206.303	950.900	119,3	117,3	108,4	101,5
Avgust	220.915	1.048.037	188.389	915.990	226.577	1.043.762	120,27	113,95	102,56	99,59
Septembar	165.205	680.033	96.315	395.053	140.657	532.975	146,04	134,91	85,14	78,37
Januar-Septembar	1.079.186	4.188.641	631.970	2.671.794	987.524	3.838.251	156,26	143,66	91,51	91,63

Izvor: MONSTAT; p - preliminarni podaci

2,2% i Ukrajine 2,1%. U strukturi noćenja po vrstama turističkih mjesta, najviše noćenja ostvareno je u primorskim mjestima (92,2%), glavnom gradu (4,3%), planinskim mjestima (2,0%) i ostalim mjestima (1,4%).

Ukoliko posmatramo ukupan smještaj (kolektivni i individualni), tokom devet mjeseci tekuće godine, ostvareno je 1,92 miliona²¹ dolazaka turista koji su ostvarili 10,76 miliona noćenja (za 19% više u odnosu na isti period 2021. godine ili 19% manje u odnosu na 2019. godinu). U kolektivnom smještaju je ostvareno 51% dolazaka i 36% noćenja, dok je individualni smještaj za prvih devet mjeseci 2022. godine ostvario 49% dolazaka i 64% noćenja u odnosu na ukupne dolaske i noćenja.

Za prvih devet mjeseci 2022. prosječna bruto zarada u sektoru usluge smještaja i ishrane iznosi 797 eura i bilježi rast od 35,3% u odnosu na 2021, a prosječna neto zarada 652 eura i bilježi rast od 66,5%.

Ovaj sektor je tokom prvih devet mjeseci 2022. prosječno zapošljavao 22.094 radnika, što je za 53% više u odnosu na isti period 2021. odnosno 15% više u odnosu na 2019. godinu. U istom periodu na sezonskim poslovima radno je angažovano 3.274²² radnika (2.060 crnogorska državljanina i 1.214 stranaca), što je 28% manje nego u istom periodu 2021. godine, odnosno čak 64% manje u odnosu na 2019. godinu.

Prema podacima CBCG, ukupni prihodi od turizma za tri kvartala iznose 916,2 mil. eura i veći su 31% u odnosu na isti period 2021. odnosno manji za 9,8% u odnosu na 2019. godinu.

Tabela 21: Prihodi - Putovanje/turizam iz Platnog bilansa Crne Gore, 2017 - 2022 (u hilj. eura)

	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	index 2022/2019	index 2022/2021
Q1	38,276	43,868	47,326	44,992	24,316	45,355	95,84	186,52
Q2	166,013	186,414	207,670	9,814	90,987	192,553	92,72	211,63
Q3	654,117	699,700	761,201	67,116	584,440	678,281	89,11	116,06
Ukupno Q1-Q3	858,406	929,982	1,016,197	121,922	699,743	916,189	90,16	130,93

Izvor: CBCG

21 MONSTAT – preliminarni podaci

22 Zavod za zapošljavanje Crne Gore

Takođe, ukupni namjenski prihodi, koji uključuju prihode od boravišne takse, turističke takse i članskog doprinosa, naplaćeni za prvih osam mjeseci 2022. iznose 2,4 mil. eura, što predstavlja rast od 17% u odnosu na isti period prethodne godine.

Turizam je u Crnoj Gori i dalje izrazito sezonalna djelatnost, budući da se tokom tri ljetnja mjeseca (jun, jul i avgust) ostvari dvije trećine prihoda. S tim u vezi, a imajući u vidu aktuelnu situaciju u Evropi, na inicijativu privrednika pokrenuta je kampanja "Long stay Montenegro". Cilj kampanje je privlačenje turista iz zemalja EU, t.j. onih zemalja za koje se očekuje da će narednih pola godine biti izazovne sa aspekta zadovoljavanja energetske potrebe.

Pored toga, potrebno je raditi na prevazilaženju barijera i osmišljavanju podsticanih mjera kojima ćemo privući goste u periodu van glavne turističke sezone.

Nedostatak radne snage na sezonskim poslovima u turizmu, predstavlja jednu od biznis barijera. Iako se turistička privreda permanentno zalaže da se u Crnoj Gori ostvari ambijent u kojem prioritet u zapošljavanju imaju domaći radnici, sadašnja ponuda stručnog kadra u sektoru turizma nije zadovoljavajuća. Kako su brojne analize tržišta pokazale, pojednostavljenje postupka registracije zaposlenih predstavlja veoma značajan podsticaj privredi i građanima da ažurno završe svoje obaveze ka državi. Ovo je naročito značajno prilikom angažovanja sezonske radne snage kao dijela tržišta rada koji je mnogo dinamičniji od klasičnog ugovaranja zaposlenih za stalno.

Jedan od najvećih izazova za privredne subjekte koji se bave pružanjem usluga u turizmu i ugostiteljstvu predstavlja siva ekonomija, odnosno svi njeni pojavni oblici (neregistrovani smještaj, neregistrovani promet, neregistrovana djelatnost, neregistrovani zaposleni i dr.).

Nelikvidnosti turističke privrede je u značajnoj mjeri i dalje izražena. Turistička privreda se nakon pandemije virusa kovid19, suočena sa novim izazovima vezano za geo-politička dešavanja i djelimični gubitak ruskog i ukrajinskog tržišta, što turističku privredu čini i dalje finansijski ranjivom.

Dobra popunjenost smještajnih kapaciteta tokom glavne ljetnje sezone, ne znače i dobre poslovne rezultate uz upitnu potrošnju turista i rastuću stopu inflacije²³. Drazitično poskupljenje svih resursa, je gotovo nemoguće ispratiti kroz prodajnu cijenu smještaja/usluge. Analize rađene u okviru Odbora turizma i ugostiteljstva pokazuju prosječnu stopu inflacije od 21,50% za 200 osnovnih proizvoda koji se koriste u hotelima iz juna 2022. u odnosu na jun 2021. godine.

Saobraćajna infrastruktura, a samim tim i dostupnost destinacije, jedan je od ključnih izazova razvoja turizma u Crnoj Gori, posebno kada je riječ o avio dostupnosti.

1.3.2.7. SAOBRAĆAJ

Sektor saobraćaja i skladištenja je u 2021. godini učestvovao sa 3,7% u BDP-u, dok zapošljavao 6% ukupnog broja zaposlenih u Crnoj Gori. Razvoj sektora saobraćaja kontinuirano bi trebalo da prati povećanje nivoa bezbjednosti i kvaliteta usluga, valorizacija komparativnih prednosti i smanjenje negativnih uticaja na životnu sredinu.

Zatvorene granice, samim tim dolasci i odlasci putnika, posebni režimi međugrads-

²³ Prema podacima MONSTATA, potrošačke cijene u junu 2022. u odnosu na isti mjesec prethodne godine u prosjeku su više za 13,5%. Potrošačke cijene u periodu januar-jun 2022. godine, u poređenju sa istim periodom prethodne godine, u prosjeku su više za 9,8%. Ako posmatramo index potrošačkih cijena iz juna 2022 u odnosu na jun 2021, najveći uticaj na mjesečnu stopu inflacije imali su rast cijena u grupama: hljeb i žitarice (33%); gorivo i mazivo za motorna vozila (34,6%); plina (38%), mlijeko, sir i jaja (25,8%); meso (14,6%); ulja i masti (36,8%); povrće (29,5%); voće (13%); šećer, džem, med, čokolada i slatkiši (20,2%). Osim navedenog, uvećani su i ostali troškovi koji utiču na poslovanje i formiranje cijena, kao što su troškovi: zarada, struje, komunalnih usluga, vode, potrošnog materijala,...

kog saobraćaja imali su negativan uticaj na sve vidove saobraćaja u toku pandemije korona virusa. Međutim, u 2021. i prva tri kvartala tekuće godine, indikatori saobraćaja bilježe pozitivne trendove u svim vidovima, a posebno su bili izraženi u vazdušnom i drumskom saobraćaju, iako još uvijek nijesu na nivou prije kovid19 krize.

U prva tri kvartala 2022. željeznicom je prevezeno 608 hiljada putnika što je za 41,7% više u odnosu na isti period prethodne godine. Putnički kilometri su u pomenutom periodu iznosili su 40,6 miliona što je za 38,2% više u odnosu na isti period 2021. godine. Prevoz robe željeznicom u prva tri kvartala 2022. iznosio je 1,1 mil. tona, što je za 69,5% više u odnosu na isti period prethodne godine. U pomenutom periodu, tonski kilometri su iznosili 147,45 miliona, što je za 85,7% više u odnosu na isti period 2021. godine.

U posmatranom periodu, u drumskom saobraćaju je u prva tri kvartala 2022. godine prevezeno 4,2 mil. putnika, što u odnosu na uporedni period iz 2021. predstavlja rast u broju prevezenih putnika od 58,1%. Pređeni putnički kilometri su u istom uporednom periodu iznosili 38,2 miliona i veći su za 54,4%. Prevoz robe je u istom periodu iznosio 670 hiljada tona što predstavlja rast od 4,5% u odnosu na isti period 2021. godine. Tonski kilometri su u prva tri kvartala 2022. iznosili 83,6 miliona i manji su za 4,4% u odnosu na pređene tonske kilometre u istom periodu 2021. godine.

Tabela 22: Prevoz putnika i robe prema vrstama prevoza

	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	I-IIIQ 2021.	I-IIIQ 2022.
Prevoz putnika							
Željeznički saobraćaj (u hilj.)	927	992	986	473	555	429	608
Drumski saobraćaj (u hilj.)	7,575	7,618	7,680	2,697	3,745	2,652	4,194
Lokalni drumski saobraćaj (u hilj.)	964	982	1,009	695	978	757	877
Prevezeni putnici na aerodromima	2,184,859	2,454,524	2,652,801	521,959	1,309,266	1,083,802	1,533,291
Putnički kilometri							
Željeznički saobraćaj (u hilj.)	59,864	66,696	66,485	27,839	37,093	29,440	40,686
Drumski saobraćaj (u hilj.)	114,196	115,333	114,223	29,588	32,102	24,723	38,178
Redovni vazdušni saobraćaj (u hilj.)	454,946	515,251	555,861	98,294	40,101	26,275	165,388
Vanredni vazdušni saobraćaj (u hilj.)	22,240	39,675	29,527	5,475	8,061	6,829	71,480
Prevoz robe							
Željeznički saobraćaj (u hilj.)	1,603	967	1,132	1,154	943	629	1,066
Drumski saobraćaj (u hilj.)	839	810	886	800	847	647	670
Prevezena roba na aerodromima (u t)	876	931	871	337	466	337	300
Tonski kilometri							
Željeznički saobraćaj (u hilj.)	168,918	112,856	130,330	130,451	127,222	79,425	147,479
Drumski saobraćaj (u hilj.)	103,417	78,332	80,926	91,039	116,654	87,465	83,623
Dolasci i odlasci brodova u lukama							
Ukupan promet robe (u t)	2,096,122	1,963,204	2,050,869	2,043,632	1,858,769	1,237,841	2,155,807
Izvoz (u t)	1,210,380	776,425	1,035,422	1,147,913	976,736	584,452	1,311,522
Uvoz (u t)	883,448	1,179,686	1,015,447	895,663	882,033	653,389	844,285
Pretovar u lukama							
Pretovarene tone	2,324,336	1,989,023	2,023,183	2,064,587	1,911,607	1,281,982	2,228,176
Izmanipulisane tone	3,673,312	3,293,338	4,032,266	4,213,878	4,017,612	2,776,230	5,523,439

Izvor: MONSTAT

Promet putnika na aerodromima u prva tri kvartala 2022. godine iznosio je 1,5 mil. što je za 41,5% više u odnosu na isti period 2021. U istom periodu, promet robe vazdušnim putem iznosio je 300 tona, što je za 11,0% manje u odnosu na isti period prethodne godine.

Ukupan promet u lukama u prva tri kvartala 2022. iznosio je 2,2 mil. tona, što je za 74,2% više u odnosu na isti period 2021. godine. Izvoz je iznosio 1,3 mil. tona, a uvoz 844,3 hiljada tona. U odnosu na isti period prethodne godine izvoz je bio veći za 124,4%, a uvoz veći za 29,2%.

U sektoru saobraćaja je u periodu januar-septembar 2022. prosječno radilo 12,9 hiljada zaposlenih, što je u odnosu na isti period 2021. godine više za 18,2%. Ova grana privrede u pomenutom periodu upošljavala je 5,8% od ukupnog broja zaposlenih.

Prosječne bruto zarade u sektoru saobraćaja u periodu januar-septembar 2022. iznosile su 870 eura, što je za 13,7% više u odnosu na isti period prethodne godine. U istom periodu, prosječne neto zarade veće su 36,8% i iznosile su 702 eura.

Tabela 23: Zaposlenost i zarade

	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	I-IX 2021.	I-IX 2022.
Broj zaposlenih	10,795	11,530	12,500	11,136	11,367	11,045	12,893
Prosječna bruto zarada (EUR)	812	818	835	797	767	765	870
Prosječna neto zarada (EUR)	541	546	557	533	514	513	702

Izvor: MONSTAT

Unapređenje ekonomske povezanosti zemalja Zapadnog Balkana, zajedno sa kreiranjem zajedničkih turističkih proizvoda, ključni je faktor za povećanje konkurentnosti regiona. Međutim, u tom pogledu, jedan od najvećih limitirajućih faktora je neadekvatna saobraćajna povezanost. Saradnja na polju saobraćajnog povezivanja nameće se kao imperativ, dok značaj usaglašenog razvoja saobraćajne mreže u regionu potvrđuje i osnivanje Transportne zajednice za Zapadni Balkan.

U prethodnom periodu, urađeno je dosta u smislu politika, strategija i realizacije projekata. U drumskom saobraćaju realizuje se najvažniji infrastrukturni projekat u Crnoj Gori - auto put Bar – Boljare. U ovom trenutku, završena je prva faza Smokovac-Mateševo.

S obzirom na svoju veličinu i stanje ekonomije, Crna Gora nije u mogućnosti da iz izvornih prihoda obezbjeđuje (makar ne u kratkom i srednjem roku) sredstva za velike infrastrukturne projekte. U tom dijelu, neophodna je podrška finansijskih institucija i partnerstvo sa privatnim sektorom, koji zahtijevaju jasne strateške dokumente iz kojih se vidi značaj i ekonomska opravdanost takvih investicija.

U novom kontekstu održivog razvoja neophodno je obezbijediti finansiranje razvoja infrastrukture, na način kojim se eliminišu uska grla u saobraćaju i postiže ravnoteža korišćenja između pomorskog i željezničkog saobraćaja u odnosu na drumski saobraćaj. Na operativnom nivou neophodno je obezbijediti razvoj intermodalnosti i postavljanje sigurnosti i kvaliteta usluga u središte aktivnosti. Korisnicima transporta se mora obezbijediti aktivno učešće u procesima odlučivanja u transportno-logističkom lancu.

Nedovoljno razvijena putna mreža, problemi koji postoje u željezničkom sektoru vezani za stanje infrastrukture i zaostalost voznih sredstava, zahtjevi za efikasnije

funkcionisanje aerodroma, te nisko korišćenje kapaciteta Luke Bar, ne daju dovoljno snažan podsticaj razvoju privrednih aktivnosti.

Luka Bar kao jedan od najznačajnijih potencijala Crne Gore, prepoznata je kao vrlo značajna na Jadranu i dio je plavog koridora. Povezivanje ove luke sa jadranskim i mediteranskim lukama, kao i završetak izgradnje kompletnog auto-puta, značajno bi doprinijelo većoj iskorišćenosti njenih kapaciteta koji je trenutno ispod optimalnog nivoa.

Takođe, važan projekat za Crnu Goru je Jadransko-jonski koridor koji će zemlju povezati sa Hrvatskom, Bosnom i Hercegovinom i Albanijom. U okviru ovog projekta planirana je izgradnja prelaza preko Bokotorskog zaliva i obilaznica oko Herceg Novog, Tivta, Budve i Bara.

Željeznička mreža je dovoljnog kapaciteta, ali su joj tehničko-eksploatacione performanse neadekvatne za pružanje kvalitetne usluge prevoza. Pruge su stare sa visokim stepenom dotrajalosti i niskim dozvoljenim brzinama kretanja pa bi rekonstrukcija i modernizacija ove infrastrukture dovela do povećanja bezbjednosti, skraćanja vremena putovanja, manjih troškova prevoza i povećanja prihoda željeznice. Nedostatak kvalifikovanih vozača za prevoz robe i putnika, predstavlja veliki problem domaćim transportnim preduzećima.

Pored navedenog, problem predstavlja odliv kvalifikovane radne snage u inostranstvo, gdje je takođe velika potražnja za ovom vrstom zanimanja. Nelojalna konkurencija i nelegalni prevoz pričinjava veliku štetu legalnim prevoznicima, posebno na sjeveru Crne Gore. Naime zbog preklapanja nadležnosti opštinske i državne vlasti veoma je teško suzbiti nelegalni prevoz putnika, pa je ta pojava veoma česta kako na lokalnom tako i na međunarodnom nivou.

1.3.2.8. INFORMACIONO - KOMUNIKACIONE TEHNOLOGIJE

Ostvarivanje strateškog cilja Digitalno transformisana Crna Gora nemoguće je bez razvijenog ICT sektora. Inovativni kapacitet države, u oblasti inovacija podržanih informaciono-komunikacionim tehnologijama, u direktnoj je zavisnosti od stepena razvoja ICT sektora, tj. njegovog kadrovskog potencijala. Kvalitetni ICT kadrovi, produkt obrazovnog sistema usklađenog sa savremenim trendovima u ICT, digitalno osviješćeni lideri u javnom i privatnom sektoru, razvoj inovativnih rješenja, karike su koje čine lanac koji pokreće točak ekonomskog i društvenog napretka kroz proces digitalne transformacije.

Strateški pravac digitalno transformisana Crna Gora usaglašen je sa evropskim²⁴ i nacionalnim strategijama²⁵ iz ove oblasti.

Na razvoj ICT sektora, kvalitativno i kvantitativno, najviše utiče nivo potražnje za uslugama informacionog društva od strane javnog sektora, obrazovanja, privrednog sektora i zdravstva, te spremnosti samog sektora da odgovori na sve veće izazove koji dolaze u skladu sa savremenim tehnološkim trendovima i konceptom Industrija 4.0.

Višegodišnji trend rasta ICT sektora, posmatrajući parametre: broj kompanija, broj zaposlenih, prihod i dobit nastavljen je i u 2021.godini.

Udio ICT-a u cjelokupnoj privredi u odnosu na broj kompanija je 5%²⁶, broj zaposlenih 4%, prihod 5% i zarade 4%.

²⁴ Digitalna agenda EU, Digitalna agenda za Zapadni Balkan, Strategija za jedinstveno digitalno tržište i Industrijska politika EU, Evropski Kompas 2030

²⁵ Strategija razvoja informacionog društva 2022-2026, Strategijom pametne specijalizacije 2019 -2024, Industrijska politika Crne Gore, Program pristupanja Crne Gore EU 2021-2023

²⁶ Uprava prihoda i carina – finansijski iskazi za 2021. godinu

Prilikom obrade statistike i analize ICT sektora ne može se pratiti sektorsko kategorisanje kakvo je dato u kategorizaciji po sektorima prema šiframa djelatnosti (MONSTAT) jer ICT sektor, i ako prema većini šifri djelatnosti pripada sektoru J - informisanje i komunikacije, samo je njegov podsektor i uključuje još šifara djelatnosti. Zato se za praćenje ICT sektora koristi OECD-ova klasifikacija, koja se temelji na ISIC-u Rev. 4, prema kojoj ICT sektor obuhvata sljedeće:

- ICT proizvodna industrija koja sadrži ISIC kodove 2611, 2620, 2630, 2640, 2680
- ICT trgovina koja sadrži ISIC kodove 4651 i 4652 (dopunjeno sa 4741 i 4742)
- ICT usluga koja se dijeli na telekomunikacije (sadrži ISIC kodove 6110, 6120, 6130, 6190), kompjutersko programiranje, konsultanstke i druge srodne djelatnosti, informaciono uslužne djelatnosti i popravku (sadrži ISIC kodove 5820, 6201, 6202, 6209, 6311, 6312, 9511, 9512).

U okviru ICT sektora posluje 1.358 kompanija koje zapošljavaju 5.343 radnika, što u odnosu na prethodnu godinu predstavlja povećanje broja kompanija za 26,8%, a zaposlenih za 22%. Ukupan prihod sektora iznosio je 439,1 mil. eura, što predstavlja rast od 12,3%. Dobit je za 49% povećana u odnosu na prethodnu godinu i iznosi 55,3 mil. eura. Ovdje je veoma važno napomenuti da je u ovoj godini, do 1. decembra, registrovano 1.389 privrednih subjekata koji prema šifri djelatnosti pripadaju ovom sektoru, što je velikim dijelom rezultat krize u Ukrajini.

Tabela 24: Broj kompanija koje se bave ICT

ICT sektor	Broj kompanija				Broj radnika				
	2018.	2019.	2020.	2021.	2018.	2019.	2020.	2021.	
Proizvodnja	11	11	11	8	26	11	14	8	
Trgovina	139	126	139	156	501	469	757	599	
ICT usluge	Telekomunikacione djelatnosti	84	80	80	89	1.760	1.620	1.725	1.835
	Kompjutersko programiranje Konsultacijske i srodne djelatnosti	453	454	554	836	1.248	1.174	1.561	2.351
	Informacione uslužne djelatnosti	143	106	136	210	253	202	271	422
	IT sektor	596	560	690	1.046	1.501	1.376	1.832	2.773
	Popravka	44	51	50	59	161	102	114	128
Ukupno	874	828	970	1.358	3.949	3.578	4.442	5.343	

Izvor: Uprava prihoda i carina – Finansijski iskazi

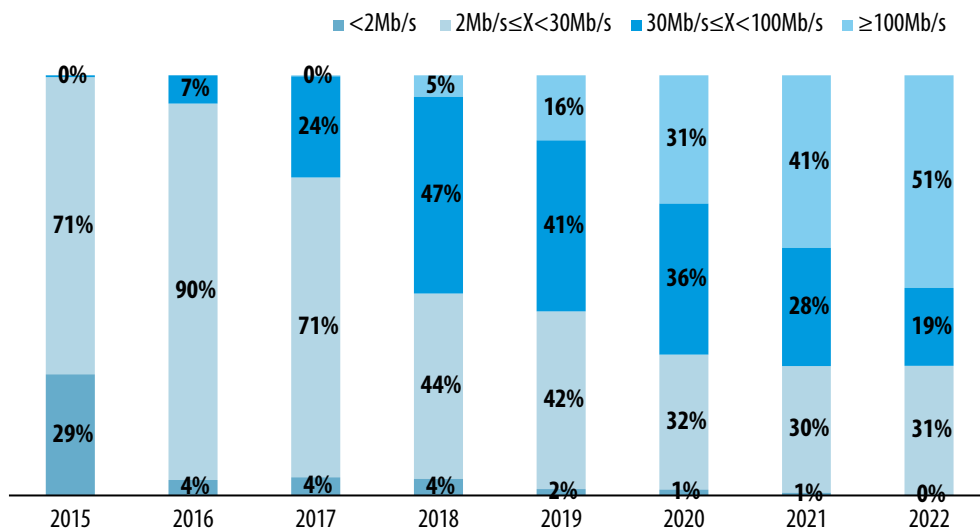
ICT sektorom kako po prihodu, tako i po broju radnika koje upošljava, dominiraju podsektor telekomunikacija i podsektor kompjuterskog programiranja, konsultantskih i drugih srodnih djelatnosti.

Prihod telekomunikacionog sektora za 2021. godinu bio je 245,8 mil. eura, što predstavlja rast od 3,9% u odnosu na prošlu godinu.

Udio četiri najveća Telkom operatora bio je 220,3 mil. eura što je 90% prihoda telekomunikacionog sektora i 50,2% ukupnog prihoda cijelog ICT sektora. Ove četiri kompanije zapošljavaju 75% od ukupnog broja zaposlenih u 89 telkom kompanija, i 25,8% uposlenih u ICT sektoru. Zaposleni u vodećim telkom operatorima ostvaruju 47,9% ukupne zarade cijelog ICT sektora.

Prema podacima EKIP-a Internet infrastruktura bilježi kontinuiran napredak u izboru i

Grafik 27: Brzina interneta 2015-2022.

Izvor: MONSTAT

dostupnosti tehnologija pristupa internetu, samim tim i povećava se brzina pristupa Internetu.

Pokrivenosti teritorije 4G/LTE signalom je 77,62%, a u odnosu na stanovništvo je 97,44%. Dostupnost 5G mreže, crnogorskog Telekoma, je omogućena za 68,92% stanovništva u Crnoj Gori. Mrežu najnovije generacije (5G) Telekom je lansirao u Podgorici u aprilu ove godine, dok je u julu cijelo urbano jezgro glavnog grada pokriveno 5G mrežom, i nastavljeno njeno širenje u drugim crnogorskim gradovima.

IT SEKTOR (KOMPJUTERSKO PROGRAMIRANJE, KONSULTACIJSKE I SRODNE DJELATNOSTI, INFORMACIONE USLUŽNE DJELATNOSTI)

Analizirajući tehnologije u okviru kojih nude svoje usluge, može se reći da je domaći IT sektor slabo razvijen. Tehnologije koje su temelj Industrije 4.0 i digitalne transformacije, kao što su Cloud (poslovanje u oblaku), Big Data (veliki podaci), IoT (internet stvari), AI (vještačka inteligencija), ML (mašinsko učenje), VR i AVR (virtuelna i proširena virtuelna realnost), blockchain... još uvijek su zastupljene na minimalnom nivou. Nedostaje stručnjaka u ovim oblastima, te samim tim i projekata koji se zasnivaju na principima modernih tehnologija. Domaći IT sektor, uglavnom, pruža usluge digitalizacije pojedinih poslovnih procesa, sa akcentom na digitalni marketing. Ipak, u posljednje vrijeme primjetan je kurs okretanja prema savremenim tehnologijama, što prije svega zahtjeva unaprijeđenje digitalnih kompetencija, kako ICT stručnjaka, tako i krajnjih korisnika.

IT sektor čini 1.046 kompanija (36,9% više u odnosu na prošlu godinu) koje obuhvataju djelatnosti kompjuterskog programiranja, konsultanstke i drugih srodnih djelatnosti i informaciono uslužnih djelatnosti. U okviru IT sektora zaposleno je 2.773 radnika, 39,8% više u odnosu na prošlu godinu. Prihod IT sektora iznosio je 100,4 mil. eura, odnosno 20,3% više. Dobit sektora iznosila je 25 mil. eura što je uvećanje za 79,6%, ali je zabilježen rast gubitaka od 58,7%.

IT sektor mora brže i kvalitetnije rasti kako bi mogao odgovoriti svim izazovima i potrebama koje nameće digitalna transformacija, tim prije što poslovanje ovog sektora ima multiplikativni efekat na cijelu privredu – što se bude bolje i brže razvijao ovaj sektor brže i bolje će se crnogorska privreda digitalno transformisati. Strateški razvoj ovog sektora doprinio bi njegovom bržem rastu u skladu sa potrebama savremene ekonomije.

U 2022. pristup internetu imalo je 100%²⁷ anketiranih preduzeća, dok veb prezentaciju ima 85% preduzeća, što je za 5,0 p.p. više u odnosu na 2018. godinu. Ipak, trebalo bi imati u vidu da posjedovanje veb prezentacije, što je slučaj kod većine, već savremeni koncept zahtijeva dodatnu interakciju sa klijentima, kao što je online shop, chatbot i dr. Od preduzeća koja imaju web sajt, 74,5% je izjavilo da omogućava pristup proizvodnim katalogima i cjenovnicima, dok 65,0% posjeduje linkove ili reference na profilima društvenih mreža. Rezultati istraživanja pokazuju da 28,8% preduzeća za pristup internetu koristi maksimalnu brzinu manje od 30 Mbit/s, 28,5% je izjavilo da koristi brzinu internet konekcije najmanje 30Mbit/s, ali manje od 100 Mbit/s, dok je 23,8% izjavilo da koristi brzinu interneta najmanje 100Mbit/s, ali manje od 500 Mbit/s.

Procenat ispitanika koji nikada nijesu kupovali ili naručivali robu ili usluge putem Interneta iznosi 53,0%, što predstavlja prostor za promovisanje eTrgovine.

Iako je informaciono komunikaciona infrastruktura dobro razvijena, pristup Internetu omogućen značajnom procentu stanovništva (uz preporuku da se intenziviraju aktivnosti na smanjenju jaza između regija, sjevera i juga u pogledu dostupnosti interneta), utisak je da se ovaj resurs ne koristi dovoljno u poslovne svrhe već da je dominantna upotreba zabavnih, društveno-sociološka kategorija.

Prema izvještaju Globalnog indeksa inovacija²⁸ za 2022 (2021)²⁹. godinu Crnu Goru je pozicionirana na 60/132 mjesto liste svjetskih ekonomija (50/132). Ocjene za indikator ICT infrastruktura pozicionira nas na 79. mjesto (podindikator: pristup ICT infrastrukturi – 25 (40), upotreba ICT -52 (54)). Prema udjelu uvoza/ izvoza ICT usluga, u odnosu na ukupnu trgovinu, nalazimo se na 17/35 (25/51) mjestu. Značajno lošija pozicija bilježi se za udjele uvoza/izvoza visokih tehnologija u ukupnoj trgovini 59/92 (92/113), što je, uz rast potrebe za ICT uslugama, neophodno u procesu modernizovanje crnogorske ekonomije.

Budući da razvoj ICT sektora zavisi od korišćenja novih tehnologija i eServisa, novi identifikacioni dokumenti, kojima će biti omogućena veća dostupnost elektronskih servisa, sigurno će uticati na povećanje upotrebe i zahtjeva za novim eServisima i aplikacijama, što je vodeći preduslov razvoja ICT sektora.

Iako nedovoljno razvijen, IT sektor zadovoljava niz zahtjeva za novim e-servisima i softverskim rješenjima, time pokazujući sve prednost IT industrije koja se ogleda u njenoj fleksibilnosti, bez potrebe za resursima koji su nedostupni ili neobnovljivi.

Velika barijera za unapređenje IT sektora, a kroz koncept eTrgovine i svih drugih sektora, naročito njihove internacionalizacije kroz mogućnost isporuke roba i usluga putem interneta je nedostatak kredibilnih platnih procesora (npr. PayPal). Još uvijek se platne transakcije mogu odvijati samo jednosmjerno, iz Crne Gore ka drugim zemljama. Nepostojanje svjetski priznatih platnih procesora za područje Crne Gore, kao svojevrsna potvrda nepovjerenja u državu i institucije sistema, šalje lošu sliku potencijalnim klijentima i investitorima.

Jedan od vodećih problema koji imaju poslodavci u IT sektoru, koji je svake godine sve izraženiji, kako kod nas tako i u svijetu, je nedostatak stručnog kadra. Kvantitativno ovaj problem se može donekle riješiti pohađanjem kurseva za razne digitalne vještine, ali gledano kvalitativno, to je ipak samo privremeno polurješenje. Upitno je da li je moguće računati da će se problem nedostatka IT stručnjaka prevazići prekvalifikacijom kroz kurseve, jer jedino organizovanje i pohađanje kurseva u cilju unapređenja specifičnih znanja i vještina za osobe koje već posjeduju bazna znanja sistematski sticana u institucijama visokog obrazovanja ima smisla. Sve je izraženiji

27 MONSTAT – istraživanje o upotrebi informaciono komunikacionih tehnologija u preduzećima

28 https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_2000_2022/me.pdf

29 U zagradama su dati podaci za 2021. godinu

nedostatak sistem inženjera koji imaju znanja i kompetencije da projektuju, razvijaju i implementiraju ozbiljne informacione sisteme i druge usluge i proizvode koje bi napredan IT sektor trebalo da isporučuje krajnjim korisnicima. Obrazovni sistem je odavno pod velikom neophodnošću reforme, kako bi bio usklađen sa potrebama tržišta rada, kao i sa predikcijama za nove poslove koje će Industrija 4.0 neminovno otvoriti. Sistemski i strateški pristup kako formalnom, tako i neformalnom obrazovanju, kroz koncept cjeloživotnog učenja, koje je neophodno naročito u oblasti informaciono komunikacionih tehnologija, rješenje je na kojem treba zajedno da rade donosioci politika, naučno-obrazovna i biznis zajednica.

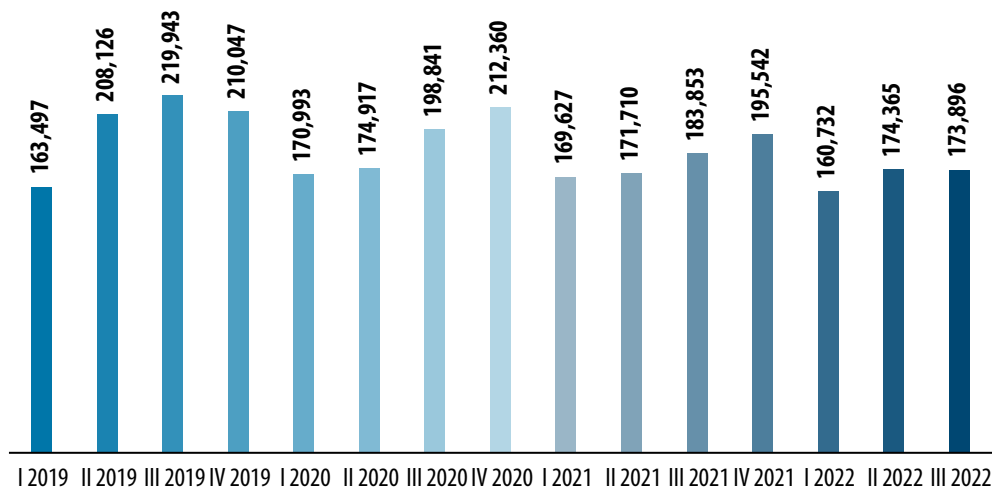
Inovativnost je nešto na šta se u posljednje vrijeme stavlja akcenat, ali činejnica je da nedostaje najvažnija karika, a to je veza privrede i naučno obrazovne zajednice. Inovacije bi trebalo, a i tako je predviđeno Strategijom pametne specijalizacije, da budu usmjerene na unapređenje i inoviranje sektora kao što su poljoprivreda, energetika i turizam.

1.3.2.9. GRAĐEVINARSTVO

U posljednjih nekoliko godina u sektoru građevinarstva ostvaruje se značajan rast svih pokazatelja. Realizacija projekata u oblasti putne i energetske infrastrukture, projekata izgradnje turističkih kapaciteta, završetak dionice Smokovac Mateševo, auto-puta Bar-Boljare, kao i građevinski radovi iz domena javnih radova, doprinijeli su pozitivnim rezultatima i u 2022. godini.

Vrijednosti izvršenih građevinskih radova u prva tri kvartala 2022. iznose 508,9 mil. eura, što je za 3,1% manje u odnosu isti period 2021. godine, kada su iznosile 525,1 mil. eura. Izvršeni efektivni časovi ostvareni na gradilištima u ovom periodu 2022. godine bili su 13.521 časova, dok su u uporednom periodu 2021. iznosili 13.960 časova.

Grafik 28: Vrijednosti izvršenih građevinskih radova po kvartalima

Izvor: MONSTAT

Nakon značajnog rasta broja zaposlenih u sektoru građevinarstva u 2019. godini, kada je prosječno radilo 14.031 radnika, kao posljedica pandemije covid 19 zabilježen je pad u 2020. na 11.130. Oporavak poslovnih aktivnosti u 2021. rezultirao je povećanjem broja zaposlenih u ovom sektoru (12.684 radnika ili 6.7% ukupno zaposlenih), a pozitivni trendovi nastavljeni su i u ovoj godini. Prosječan broj zaposlenih za devet mjeseci iznosio je 15.389, dok je samo u septembru sektor zapošljavao 16.008 radnika (7% ukupnog broja radnika u ovom mjesecu).

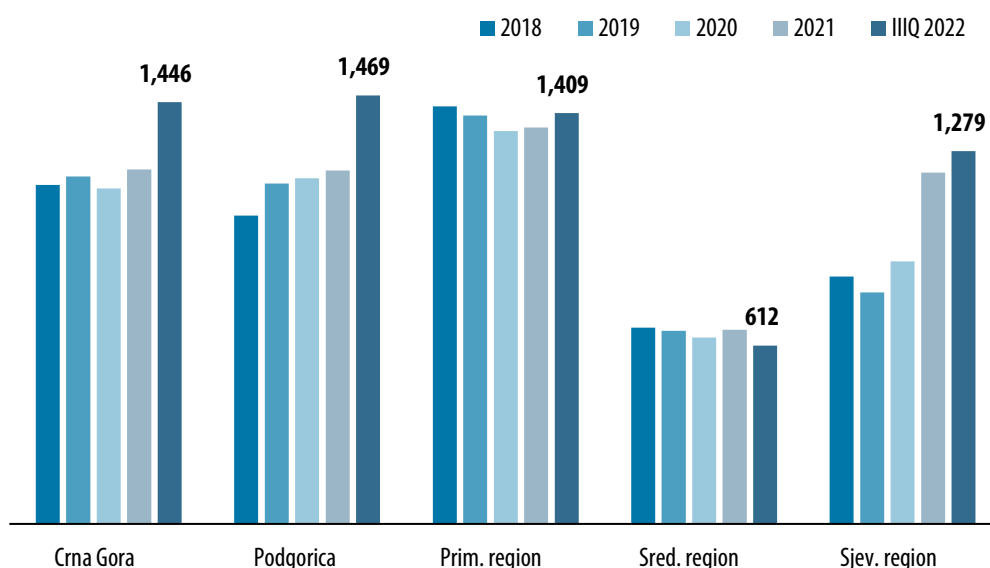
U prva tri kvartala 2022. godine u Crnoj Gori je izdato 254 građevinskih dozvola i prijava radova. Od ukupnog broja izdatih građevinskih dozvola i prijave radova, na fizička lica se odnosi 167, dok se na pravne subjekte odnosi 87. U odnosu na uporedni period prethodne godine, ukupan broj stanova i njihova površina, prema izdatim prijavama radova u prva tri kvartala 2022. je 1.474 (rast 205%), ukupne površine od 96.142 m² (rast 197,4%).

Važno je pomenuti da je u toku izrada novog Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata čija nova rješenja treba da ubrzaju procese koje su privrednici u ranijem periodu identifikovali kao biznis barijere. Takođe, u toku je i izrada najvažnijeg dokumenta za razvoj države, Prostornog plana Crne Gore i Plana generalne regulacije, koji trebaju biti donešeni naredne godine.

Kada govorimo o tržištu nekretnina, u jednom periodu je poslovanje građevinskih kompanija bilo stabilno. Međutim, usled velikog skoka cijena materijala, mnoge kompanije su bile prinuđene da koriguju cijene nekretnina na gore, prije svega zbog cijelog lanca nabavki i dalje izgradnje.

Prosječna cijena kvadratnog metra stana u novogradnji u Crnoj Gori, kada su u pitanju samo privredni subjekti, za III kvartal 2022. godine je iznosila 1.446 eura³⁰ i viša je 20,2% u odnosu na III kvartal 2021. kada je iznosila 1.203 eura, dok je na nivou Podgorice cijena iznosila 1.469 eura i viša je za 24,3% u odnosu na III kvartal 2021. godine, kada je iznosila 1.182 eura.

Grafik 29: Prosječna cijena kvadratnog metra stana u novogradnji u Crnoj Gori, po regijama (EUR)

Izvor: MONSTAT

U sektoru građevinarstva poremećaji na tržištu prouzrokovani ratom u Ukrajini uticali su na poskupljenje gotovo svih građevinskih materijala, goriva, maziva i drugih resursa u lancu izvođenja građevinskih radova i usluga. Od početka 2022. godine, prema podacima dobijenim od građevinskih kompanija, cijene goriva su povećane 35%, asfalta 55%, betona 20%, pijeska 50%, armature 40%, polietilena 40%. S obzirom da su sve ovo inputi za formiranje cijena u niskogradnji, da je učešće radne snage mnogo manje (a i ona je poskupila), te da su marže u niskogradnji male (od 10 do 30%), ovakav skok cijena materijala doveo je do gubitaka po ugovorima potpisanim početkom ove godine za oko 20%, a u odnosu na cijene i ugovore od prošle godine gubici idu i do 50%.

30 MONSTAT

Sektor građevinarstva karakteriše i nedostatak radne snage. Tržište rada, stalni deficit za ovom radnom snagom, kompenzuje sa stranim radnicima. Sve većim otvaranjem tržišta EU, ovaj problem postaje još izraženiji, a očekuje se eskalacija usljed dodatne liberalizacije tržišta Evrope, sa akcentom na Njemačku. Domaća radna snaga i radnici koji su ranije dolazili iz država regiona, sada zaposlenje traže u Evropi gdje su višestruko bolje plaćeni. Domaći privrednici ne mogu konkurisati cijenama rada u razvijenim zapadno-evropskim zemljama.

Rješenje treba tražiti u procesu prekvalifikovanja, većem angažovanju privrede u formiranju obrazovnih profila potrebnih tržištu rada, te analizirati i modele angažovanja radnika sa trećih tržišta (interesantan primjer da naši privrednici već angažuju radnike iz Turske, Filipina, Indije...).

Šansu za oporavak i dalji razvoj u sektoru građevinarstva predstavlja nastavak započetih kapitalnih projekata. Posebno ohrabruju najave da će se nastaviti sa realizacijom novih velikih infrastrukturnih projekata u oblasti energetike, putne i komunalne infrastrukture.

Povećanu građevinsku aktivnost potrebno je iskoristiti kao osnov i zamajac za revitalizaciju industrije građevinskih materijala, posebno proizvodnje cementa, operskih proizvoda, proizvodnje ukrasnog kamena. Od značaja za sektor je i nastavak Vladinog „Projekta rješavanja stambenih potreba građana po povoljnim uslovima – Projekat 1000 plus“, koji je u dosadašnjem periodu realizovao IV faze.

1.3.2.10. KOMUNALNA PRIVREDA

Komunalna privreda koju čine komunalne djelatnosti i vodne usluge predstavlja nezamjenljiv uslov života i rada građana, preduzeća i drugih subjekata jedne države. Redovno i nesmetano funkcionisanje ovih djelatnosti je garant za nesmetano odvijanje i funkcionisanje i životnih i privrednih aktivnosti.

Prema podacima MONSTATa-a u 2021. godini u Crnoj Gori je stvoreno 325.707,5 t komunalnog otpada ili 7,1% više u odnosu na 2020.. Komunalna preduzeća su sakupila 293.294,3 t što čini 94,9% ukupno sakupljenih količina. Stvoreni komunalni otpad po glavi stanovnika iznosio je 526,0 kg, što je za 7,5% više u odnosu na prethodnu godinu. Ukupna količina obrađenog otpada sa izvozom u 2021. godini, iznosila je 1.265.155,6t, što je 11,9% više u odnosu na prethodnu godinu. Od ukupno obrađene količine, 733.132,4t je deponovano/odloženo ili 57,9%. Reciklirane količine otpada bilježe rast u odnosu na prethodnu godinu od 42,2%.

Prema podacima Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, u Crnoj Gori ima oko 400 neuređenih odlagališta.

Prema izvještaju Regulatorne agencije za energetiku i regulisane komunalne djelatnosti, tehnički i administrativni gubici u vodovodnim mrežama, odnosno stepen neprihodovane vode u 2021. godini je na nivou od 66,47%, i bio je na nižem nivou u odnosu na godinu prije godinu kada je iznosio 67,14%. Ipak, po prvi put od kada REGAGEN prikuplja podatke, ViK Tivat ostvario je stepen neprihodovane vode manji od 40%, a na osnovu relevantnih podataka, odnosno na osnovu izmjerene ukupne količine proizvedene i isporučene vode.

Pokrivenost kanalizacionom mrežom je i dalje na niskom nivou 53,46%, (53,71% u 2020. godini) u poređenju sa indikatorom pokrivenost uslugom javnog vodosnabdjevanja 87,34%. Izgradnja javnih kanalizacionih sistema odgovarajućeg kapaciteta i povećanje obuhvaćenosti stanovništva na 85% je strateški cilj definisan Strategijom upravljanja vodama Crne Gore do 2035. godine. Za ostvarenje ovog dugoročnog cilja potrebna su značajna finansijska sredstva, kako je navedeno i u samoj strategiji. Ste-

pen naplate je poboljšana u 2021. i to za 7,97% u odnosu na 2020. godinu. Jedan od razloga može biti i slabljenje uticaja covid19 na platežnu moć korisnika. Takođe, stopa pokrivenost operativnih rashoda (bez amortizacije) operativnih prihoda (bez dotacija, donacija i subvencija) je porasla sa 98,08% u 2020. na 103,04% u 2021. godini.

Pregovaračko poglavlje 27 - Životna sredina i klimatske promjene koje je Crna Gora otvorila 2018. godine sadrži više od 200 akata pravne tekovine Unije koje je prevedeno u crnogorsko zakonodavstvo u okviru 10 oblasti. Ukupni troškovi kako bi se postigao napredak u ovom poglavlju i kako bi se zatvorilo, iznosiće 1,42 mlrd. eura, pri čemu će najveći finansijski teret od 841 mil. eura biti usmjeren na oblast kvaliteta voda, kroz izgradnju postrojenja za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda, te izgradnje infrastrukture u oblasti pijaće vode i zaštite od poplava.

Važni koraci ka ispunjavanju standarda EU su: selektivno sakupljanje komunalnog otpada, stopa reciklaže pojedinih frakcija otpada kao i rješavanje pitanje tretmana opasnog i medicinskog otpada. Da bi sistem upravljanja otpadom u Crnoj Gori funkcionisao kao u državama članicama EU potrebno je ulaganje od 368 mil. eura. Posebno je neophodno i ulaganje u administrativne kapacitete na nacionalnom i lokalnom nivou, te u pravosudne kapacitete koji treba da sprovode i prate primjenu tih propisa. U tu svrhu je, između ostalog, osnovan Eko fond, koji djeluje kao centralna nacionalna institucija za finansiranje i pružanje tehničke podrške projektima / programima u oblasti životne sredine, klimatskih promjena i energetske efikasnosti.

Obezbjedivanje kvalitetnog pružanja vodnih usluga jedan je od visokorangiranih prioriteta Crne Gore, neophodnih za brži ekonomski razvoj i bolji kvalitet života njenih građana. Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma pripremila je Predlog Zakona o vodnim uslugama kojim će biti tretirane oblasti javnog vodosnabdijevanja i odvođenja komunalnih otpadnih voda, a koje su izopštene iz nacrtu Zakona o komunalnim djelatnostima.

Važeći Zakon o komunalnim djelatnostima ("Službeni list CG", br. 55/16, 74/16 i 2/18) organizovao je poslove upravljanja otpadom u skladu sa evropskim direktivama i standardima, međutim od početka njegove primjene pojedina zakonska rješenja stvarala su probleme u primjeni i bilo ih je potrebno mijenjati. Dodatno, predstavnici komunalnih preduzeća često su navodili Zakon kao barijeru u poslovanju uz niz problema privrednih subjekata iz sektora odlaganja čvrstog otpada kao što su stara i dotrajala mehanizacija, otežana naplata usluga/potraživanja, nelikvidnost i nedostatak radne snage. S tim u vezi, pristupilo se izmjeni Zakona koji je u proceduri donošenja. Primjedbe koje su imala komunalna preduzeća odnosila su se na: obaveze izvornog proizvođača otpada i imaoca otpada, odstranjivanje otpada, ukidanja upotrebe plastičnih kesa, depozitni sistem vraćanja otpadne ambalaže, zadati rokove koji se odnosi na ponovnu upotrebu i recikliranje, te kaznene odredbe.

Privredna društva koja pružaju vodne usluge nezadovoljna su novim zakonskim rješenjem, smatrajući da predlaže ukрупnjavanje i regionalizacija vodovoda i postrojenja za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda, kao da nije primjenljiv u praksi i radu njihovih preduzeća. Takođe, kritikovano je oduzimanje nadležnosti opština i prenos nadležnosti na Regulatornu agenciju za energetiku i regulisanje komunalne djelatnosti. Agencija novim Zakonom postaje dominantna pozicija i nadležna je da izdaje, mijenja i oduzima licence za pružanje vodnih usluga, utvrđuje regulatorno dozvoljeni prihod, odnosno cijene usluge, daje mišljenje na predlog poslovnog plana, utvrđuje minimum kvaliteta pružanja vodnih usluga, te vrši kontrolu rada i poslovanja pružaoca vodnih usluga.

Neophodno je u što kraćem roku donijeti novi Zakon o upravljanju otpadom i relevantna podzakonska akta. Veoma važan korak ka standardima EU, a kod nas se još

uvijek ne primjenjuje u dovoljnoj mjeri jeste primarna selekcija komunalnog otpada. Pogrešna je koncepcija u kojoj se različite vrste otpada skupljaju zajedno i tako pomi-ješane odlažu na deponiju. Na takav način onemogućuje se i/ili znatno poskupljuje odvajanje, sortiranje i reciklaža, a samim tim je i otežana kontrola protoka materijala na deponijama. U ovoj oblasti napredak je moguć ukoliko se u kontinuitetu organizuju edukativne kampanje kojima bi se stanovništvo informisalo o načinu i značaju primarne selekcije. Primarnom selekcijom bi se povećao procenat kvalitetnog sekundarnog materijala koji se može reciklirati, na taj način bi se manje količine otpada odlagale na deponiji, što u krajnjem ima za cilj produženje trajanja sanitarnih kada.

Privrednim društvima iz sektora komunalne privrede nije bio zabranjen rad tokom pandemije imajući u vidu da su vršioci poslova od javnog interesa koji su neophodni za život i rad građana, privatnih i drugih subjekata na teritoriji lokalnih samouprava. Međutim, pored tekućih problema sa kojima se suočavaju, pandemija koronavirusa je bila dodatni teret na poslovanje. Većina preduzeća je poslove od javnog interesa obavljala u otežavajućim okolnostima, obzirom na nedovoljna finansijska sredstva za nabavku sredstava za rad u uslovima pandemije (maske, rukavice, sredstva za dezinfekciju), omogućavanje radniku koji ima djecu mlađu od 11 godina da koristi pravo po osnovu pandemije, svim starijim radnicima od 60 godina, hroničnim bolesnicima dozvoljeno je da rade od kuće. Takođe, tokom pandemije, kompanije iz ovog sektora nijesu primjenjivale zakonske mehanizme kako bi naplatile potraživanja, pomenuto nužno dovodi do smanjenja prihoda.

Preduzeća koja se bave proizvodnjom i distribucijom vode za piće i odvođenje otpadnih voda suočeni su sa brojnim problemima, zbog inflatornih promjena izazvanih ratom u Ukrajini, u prvom redu povećanja cijena goriva, zatim, hlora, a potom i drugih materijala od značaja za funkcionisanje tih preduzeća. Potrebno je u tekuću cijenu usluga obračunati inflaciju, odnosno, opšti procenat poskupljenja: goriva, hlora i materijala, po iskazanom procentu učešća u troškovima. Vodovodna preduzeća nemaju finansijske rezerve. Treba imati u vidu činjenicu da su mogući slučajevi nepredviđenih kvarova ili otkaza u sistemu, na pumpnim stanicama, velikim cjevovodima, rezervoarima ili postrojenju za tretman otpadne vode, koje vodovodno preduzeće samo rješava iz novčanih rezervi. Cijena za usluge snabdijevanja vodom i kanalizacijom za jednu godinu dobija se saglasnošću REA pola godine prije isteka kalendar-ske godine za narednu godinu, a na osnovu podataka iz finansijskog iskaza stanja iz prethodne dvije godine i plana i programa rada za narednu godinu, u kojoj će se ta cijena sprovoditi.

2

ZAKONODAVSTVO

Privredna komora kao krovna asocijacija crnogorske privrede, kroz dijalog sa donosiocima odluka na državnom i lokalnom nivou, u kontinuitetu doprinosi kreiranju povoljnog poslovnog ambijenta. U tom smislu, Komora teži da se glas privrede čuje odnosno zahtjevi inkorporiraju već u radne verzije budućih propisa, insistirajući da članovi radnih tijela budu predstavnici naših članica, sa ciljem kreiranja kvalitetnih zakonskih rješenja, te njihove uspješnije i jednostavne implementacije.

U fokusu rada naše asocijacije tokom 2022. godine bili su sistemski zakon o privrednim društvima i zakon o radu, kao i propisi iz oblasti turizma, poreza, zaštite životne sredine, zdravlja, trgovine kao i određeni podzakonski akti.

ZAKON O PRIVREDNIM DRUŠTVIMA

Zakon kojim se uređuju oblici obavljanja privredne djelatnosti i njihovo poslovanje, jedan je od najznačajnijih sistemskih propisa. Važeći zakon, kao moderan pravni akt u odnosu na prethodni, na snazi je od sredine 2020. godine i nedugo nakon što su privrednici preuzeli obavezu njegove primjene, stvorio je za njih mnoge izazove. Osluškujući potrebe članica, kroz zakonom utemeljenu institucionalnu saradnju sa donosiocima odluka, Privredna komora je u periodu primjene pomenutog propisa, ukazivala da je pojedine odredbe potrebno izmijeniti ili dodatno normirati. Prednje, u smislu ostvarivanja cilja ovog propisa i to uređenjem organizovanja i poslovanja privrednih društava u skladu sa evropskim kompanijskim pravom, na temelju opšteprihvaćenih standarda korporativnog upravljanja i najboljih praksi. Među mnoštvom identifikovanih izazova, izdvaja se primjena odredaba koje se odnose na vođenje evidencije o privrednim subjektima, opravdanosti odbora za reviziju, potrebnu dvotrećinsku većinu akcionara za smanjenje osnovnog kapitala i obavezne organe društva sa ograničenom odgovornošću. Takođe, privrednici su ukazali i na nedorečenost odredaba koje se odnose na akcionarska društva, a shodno se primjenjuju i na društva sa ograničenom odgovornošću.

Pandemija kovid19 u značajnoj mjeri je uticala na poslovanje privrednih subjekata, a u smislu ovog Zakona, pogotovo onih kojima je propisao oročenu obavezu usklađivanja organizacije i registracije, gdje nepostupanje u zakonskom roku ima za posljedicu pokretanje postupka sudske likvidacije i brisanje privrednog subjekta iz Registra. Krajem prethodne godine, Zakon je pretrpio tek manje izmjene i dopune, kojima je obuhvaćena intervencija Komore te izbrisana odredba koja je propisivala navedenu posljedicu. Sa stručnih skupova, koje je organizovala Komora, a čija je tema bila upravo primjena ovog propisa, poslata je poruka da je važeći "privredni ustav" dobar temelj za budući razvoj ove grane prava u Crnoj Gori, te da postoji značajan prostor za unapređenje, što nije izuzetak u uporednoj praksi. Kao rezultat interakcije privredne javnosti i nadležnih institucija, od strane resornog ministarstva formirana je radna grupa u kojoj participiraju i predstavnici Privredne komore, a sa ciljem da se predmetna oblast unaprijedi i uskladi sa pravnom tekovinom Evropske unije.

ZAKON O REGISTRACIJI PRIVREDNIH I DRUGIH SUBJEKATA

Unapređenje sadržaja Zakona o privrednim društvima podrazumijevaće i transmisiju odredaba koje se odnose na registraciju u poseban propis koji u nacrtu nosi naziv Zakon o registraciji privrednih i drugih subjekata. Predmet ovog Zakona biće registracija privrednih i drugih subjekata, stvarnih vlasnika i stečajnih masa u CRPS, sadržaj i način vođenja CRPS, javnost i objavljivanje podataka, kao i druga pitanja od značaja za pomenuti postupak. Ministarstvo nadležno za poslove ekonomije, formiralo je radnu grupu, u čijem sastavu je i predstavnik Privredne komore, koja će raditi na pripremi navedenog propisa u cilju definisanja statusa i položaja CRPS i samog

procesa registracije. Privrednici su konstantno ukazivali na teškoće u poslovanju koje proizvodi dosadašnji način vođenja evidencije subjekata, te se odluka o donošenju lex specialisa čini opravdanom. Otvorena stavka u novom propisu, koju će Privredna komora pratiti sa aspekta dosadašnjih predloga struke i prakse jeste nadležnost organa za vođenje ovog registra, tj. da li će ovaj organ poslovati u okviru nekog drugog organa državne uprave ili će biti samostalan.

ZAKON O RADU

Zakon koji je donijet prije skoro četiri godine, do danas je mijenjan nekoliko puta. Redovno usklađivanje ovog propisa planirano je Programom o pristupanju Crne Gore Evropskoj uniji, ali kriza izazvana pandemijom covid19 ukazala je na potrebu preciznijeg normativnog uređenja predmetne oblasti. Početkom godine, javno–privatni dijalog najavio je nove izmjene i dopune Zakona o radu sa ciljem što kvalitetnijih, a u praksi lako primjenljivih rješenja. Udruženi u jednu cjelinu, svi crnogorski reprezentanti privrede, uputili su resornom ministarstvu predlog za unapređenje zakonskih rješenja na osnovu iskustva u dosadašnjoj primjeni. Primjedbe koje su ocijenjene kao ključne odnose se na institute kao što su radno iskustvo, ugovor o radu, ustupanje zaposlenih, godišnji odmor, zarada, kao i postupak utvrđivanja odgovornosti.

ZAKON O POREZU NA DODATU VRIJEDNOST

Usled teških i izazovnih uslova za poslovanje nastalih zbog rata u Ukrajini naročita pažnja privrednika i zahtjevi su bili usmjereni na potrebu izmjene Zakona o porezu na dodatu vrijednost u dijelu primjene snižene stope na određene proizvode. Naime, preporuka privrednika je bila da se omogući primjena snižene stope na brašno, hljeb, ulje, koncentrovano stočnu hranu, pasterizovano kratkotrajno mlijeko sa sadašnjih 7% na 0%, kao i za poluprotektirane autohtone tradicionalne sireve, suhomesnate proizvode, so, mesne prerađevine i svježu ribu sa 21% na 7%. Posebno je ukazano na činjenicu da bi primjena snižene stope PDV-a na ribu i mesne prerađevine uticala na veća ulaganja u proizvodne kapacitete, povećanje proizvodnje, a u konačnom i na sniženje cijene ovih proizvoda. U cilju stvaranja povoljnijeg poslovnog ambijenta kao i povećanja konkurentnosti privrede, nadležni su pozitivno odgovorili na zahtjev privrede u dijelu smanjenja traženih stopa PDV-a na brašno, hljeb, ulje, so i svježu ribu.

ZAKON O UNUTRAŠNJOJ TRGOVINI

Zakon o unutrašnjoj trgovini kojim je uvedena neradna nedjelja, izmijenjen je 2019. godine. Tokom naredne dvije godine, upućivane su inicijative resornom ministarstvu ekonomije za izmjenu ovog Zakona kako bi se privrednim subjektima iz sektora trgovine omogućio rad nedeljom tokom ljetnje i zimske sezone, kao i tokom državnih i drugih praznika, a u cilju smanjenja negativnih posljedica koje je izazvala pandemija.

I u 2022. godini ovaj zakon je bio predmet pažnje privrednika. Već u prvom kvartalu tekuće godine, Komora se obratila Ministarstvu ekonomskog razvoja i turizma u cilju razmatranja mogućnosti za uvođenje radne nedjelje za sektor trgovine, na način da se ukine odredba 35a Zakona ili da se ista izmijeni tako da rad nedeljom trgovinama bude dozvoljen tokom ljetnje i zimske turističke sezone ili makar u jednoj smjeni.

Takođe, tokom ove godine, po pitanju neradne nedjelje, vođeni su pregovori nadležnog Ministarstva i ostalih socijalnih partnera o predlogu da se dozvoli obavljanje djelatnosti u trgovinama nedjeljom, tokom zimske i ljetnje sezone u ukupnom trajanju od 5 mjeseci, sa radnim vremenom od 8 do 16 časova i uz uvećanje dnevnice zaposlenom za 100%. Predstavnici sindikata su zahtijevali da se uvećana dnevnicica za

100% primjenjuje i na sve ostale sektore privrede koji rade nedjeljom.

Na proširenoj sjednici Upravnog odbora Komore (sjednici su prisustvovali i predsjednici odbora udruženja), a povodom razmatranja predloga da se dnevnicna uveća 100% za sve sektore koji rade nedjeljom, zauzet je stav da bi usvajanje ovog rješenja prouzrokovalo povećane troškove poslovanja za privredu koja se još uvijek nije oporavila od krize izazvane koronavirusom, pa isto nije dobilo podršku privrednika.

PREDLOG ZAKONA O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O TURIZMU I UGOSTITELJSTVU

Izmjenama Zakona o turizmu i ugostiteljstvu stavljen je akcenat na implementaciju direktiva EU, eliminisanje biznis barijera i suzbijanje sive ekonomije. Predviđeno je i pojednostavljivanje postupaka za dobijanje rješenja o odobrenju za obavljanje ugostiteljske djelatnosti i rješenja o kategorizaciji ugostiteljskih objekata, ali i izrade platforme za Centralni turistički registar (CTR).

U dijelu predloženih odredbi koje se odnose na raskid ugovora o putovanju, privrednici smatraju da osim zaštite potrošača, akcenat treba staviti i na zaštitu turoperatora. Naime, Zakonom je predložena obaveza za turoperatora da vrati novac ukoliko je putnik onemogućen da koristi usluge iz opravdanih razloga, u koje se ubraja i pandemija. U navedenom slučaju i turoperator bi trebao da dobije povrat sredstava od hotela, ukoliko je smještaj platio unaprijed, što se u praksi, u većini slučajeva nije pokazalo mogućim, zbog zastoja ili obustave protoka novca u novonastaloj epidemiološkoj situaciji.

Avanturistički parkovi u kojima se obavljaju sportsko-rekreativne i avanturističke aktivnosti, shodno važećem propisu, ne ubrajaju se u turističke usluge, pa pravna lica koja se bave ovom djelatnošću ne mogu da dobiju odobrenje za upis u CTR i tako nesmetano posluju. Radi prevazilaženja ove situacije, Predlogom zakona Privredna komora je ovlašćena da utvrđuje listu rekreativnih i avanturističkih aktivnosti i istu objavljuje na svojoj internet stranici, čime će se stvoriti uslovi za uključivanje ovih aktivnosti u turističke usluge.

Privrednici smatraju spornim predložene odredbe Zakona kojima se dozvoljava ugostiteljskim objektima, koji nemaju licence za organizovanje putovanja, da organizuju prevoz, odnosno izlet i transfer, koji spadaju u domen djelatnosti turističkih agencija, čime se ugostiteljski objekti favorizuju u odnosu na turističke agencije.

Turistički privrednici smatraju nelogičnim da se za sticanje naziva »turistički rizort« kao uslov uzima rad od 12 mjeseci, jer rizorti na sjeveru ne mogu raditi u toku cijele godine ako se njihova glavna ponuda odnosi na usluge skijanja. Takođe, smatraju nepotrebnim da se za rizorte na jugu kao uslov postavlja da isti moraju biti kategorisani sa pet zvjezdica.

ZAKON O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O AKCIZAMA

Nakon usvajanja Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o akcizama koji je Skupština Crne Gore donijela 5. maja 2022. godine, privredni subjekti su istakli da je ostalo nejasno da li se nova odredba o plaćanju akcize na plastiku odnosi na plastiku koja se jednokratno koristi u potrošnji i/ili jednokratnu plastiku koja se koristi u proizvodnji kao primarna, sekundarna i tercijalna ambalaža prehrambenih i drugih proizvoda domaćih proizvođača. Naime, ukoliko se Zakon odnosi na plastične proizvode koji se koriste kao ambalaža u proizvodnom procesu, ova zakonska obaveza bi dovela do povećanja troškova proizvodnje domaćih proizvođača, što bi se reflektovalo i na pro-

dajne cijene. Domaći proizvodi bi bili nekonkurentni u odnosu na uvozne proizvode na koje ne postoji obaveza plaćanja akcize a povećanje njihove prodajne cijene uticalo bi negativno na životni standard stanovništva. U skladu sa svim navedenim upućena je inicijativa Ministarstvu finansija za tumačenje zakona, jer bi zbog svih navedenih razloga, u slučaju da je u pitanju plastična ambalaža, bilo potrebno brisati spornu odredbu. Argumentacija privrede je usvojena i odredba o plaćanju akcize na proizvode od plastike je ukinuta.

Osim navedenog, privredni subjekti iz sektora prehrambene industrije, tražili su da se izmjenama predmetnog zakona predvidi: odvajanje voćnih rakija od etil alkohola i smanjenje akcizne stope za ovu vrstu proizvoda; povraćaj dijela plaćene akcize na gasna ulja za pravna lica koja se bave proizvodnjom prehrambenih proizvoda, na način da se isti vezuje za stvarni utrošak energenata, a ne na ukupan prihod; kao i da se izvrši dopuna zakona u smislu da se za korišćenje tečnog gasa omogući povrat akcize.

PREDLOG ZAKONA O KOMUNALNIM DJELATNOSTIMA

Primjedbe privrednika na Prijedlog zakona o komunalnim djelatnostima uglavnom se odnose na metodologiju na osnovu koje se određuje cijena komunalne usluge, različite cijene usluga po opštinama i visoku kaznenu politiku. Privrednici sugerišu da se odredi maksimalni iznos komunalne naknade po jedinici površine i da metodologije za određivanje komunalne usluge i naknade budu propisane ovim zakonom, a ne podzakonskim aktima. Takođe, primjedbe imaju i u dijelu odredbi koje regulišu obaveze izvornog proizvođača otpada i imaoca otpada, ukidanje upotrebe plastičnih kesa, depozitni sistem vraćanja otpadne ambalaže, kao i zadate rokove koji se odnose na ponovnu upotrebu i recikliranje.

Pojedine primjedbe privrednika su uvažene, odnosno smanjeni su iznosi pojedinih kazni i utvrđeno je na bazi kojih jedinica mjere mogu biti formirane cijene za uslugu upravljanja komunalnim otpadom (težina, zapremina, broj članova domaćinstva, površina prostora koji koristi korisnik usluge). S druge strane, jedna od sugestija privrede koja nije prihvaćena od strane predlagača bila je da se obračun cijene odvoženja i deponovanja otpada vrši po količini, odnosno jedinici mjere ostvarenog otpada, a ne po kvadratu poslovnog prostora.

Iako novo zakonsko rješenje predviđa ukidanje obaveze potpisivanja ugovora vršiooca komunalnih djelatnosti sa fizičkim licima, privrednici smatraju da je neophodno brisati i odredbe koje se tiču potpisivanja ugovora sa pravnim licima naglašavajući da dodatna formalizacija odnosa sa klijentima nije potrebna imajući u vidu da ove djelatnosti predstavljaju pružanje usluga od javnog interesa.

PREDLOG ZAKONA O VODNIM USLUGAMA

Vodovodna preduzeća nezadovoljna su predloženim tekstom Zakona o vodnim uslugama, jer smatraju da rešenja koja se odnose na ukрупnjavanje i regionalizacija vodovoda i postrojenja za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda, kao i delegaciju nadležnosti Regulatornoj agenciji za energetiku po pitanju izdavanja i oduzimanja licenci za pružanje vodnih usluga, određivanje cijene tih usluga i vršenje kontrole poslovanja, nijesu primjenjiva u praksi.

NACRT ZAKONA O POSREDOVANJU U PROMETU I ZAKUPU NEPOKRETNOSTI

Na zahtjev predstavnika sektora trgovine, koji se bave posredovanjem u prometu nepokretnosti, još ranije upućena je inicijativa tadašnjem Ministarstvu ekonomije za izradu Zakona o posredovanju u prometu i zakupu nepokretnosti u cilju smanjenja sive ekonomije u ovoj oblasti. Zakonskim uređenjem ove oblasti, osim pravne sigurnosti po učesnike u ovim poslovima, obezbijedili bi se uslovi za kvalitetnije pružanje usluga posredovanja, što bi doprinijelo razvoju tržišta nepokretnosti i jačanju konkurentnosti privrednih subjekata u ovom sektoru, kao i jačanju Crne Gore kao sigurne investicione destinacije. S tim u vezi, pripremljen je nacrt Zakona koji je upućen nadležnom ministarstvu radi stavljanja u dalju proceduru neophodnu za njegovo usvajanje.

NACRT ZAKONA O UPRAVLJANJU OTPADOM

U cilju harmonizacije sa legislativom Evropske Unije, Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma je pripremlilo Nacrt Zakona o upravljanju otpadom. Privredna komora je u saradnji sa Ministarstvom organizovala okrugli sto na kojem su privrednici upoznati sa odredbama ovog propisa. Ocijenjeno je da je za primjenu Zakona neophodno unaprijediti komunalnu infrastrukturu, na nivou države napraviti deponiju za skladištenje opasnog otpada i opredijeliti značajnu finansijsku podršku za sprovođenje aktivnosti obuhvaćenih ovim propisom. Posebno je apostrofirana potreba većeg korišćenja procesa reciklaže i formiranja reciklažnih dvorišta od strane lokalnih uprava, kao i uspostavljanja sistema proširene odgovornosti u planu upravljanja otpadom.

ZAKON O JAVNIM NABAVKAMA

Prepoznajući potrebe za jedinstvenom primjenom Zakona o javnim nabavkama na istovjetne ili slične situacije, na inicijativu privrednih subjekata iz sektora građevinarstva, u PKCG je održano više sastanaka u cilju iznalaženja mogućnosti za korekciju ugovora zaključenih po ovom Zakonu. Razlog za reakciju Komore bio je skok cijena na tržištu roba i usluga kako u građevinarstvu, tako i roba i usluga široke potrošnje. Oblast građevinarstva i industrije građevinskih materijala bila je najviše pogođena iz razloga što pojedini višegodišnji kapitalni projekti još uvijek nijesu završeni, a pojedini datiraju i iz perioda od prije 5 i više godina, u kojem periodu su se okolnosti na tržištu toliko promijenile da je radove nemoguće završiti bez ogromne štete na strani ponuđača, odnosno izvođača radova.

Imajući u vidu načela ravnopravnosti i jednakih mogućnosti za ponuđače, Privredna komora je predložila izmjene i dopune zakona na način da se mogućnost povećanja ugovorene vrijednosti do 20% može primijeniti i na ugovore koji su i dalje u fazi realizacije bez krivice ponuđača, a zaključeni su za vrijeme važenja ranijeg zakona, budući da isti nije predviđao opisanu mogućnost.

Dodatno, u toku je izrada tzv. kliznih skala u građevinarstvu, koje formuliše radna grupa formirana pod okriljem Privredne komore, a koja priprema tehničku i inicira normativnu mogućnost, da se ugovori privrede sa državom kao najvećim investitorom mogu korigovati na činjenično utemeljen način, nevezano za zakonsko ograničenje od +20%, budući da isto u aktuelnoj situaciji ne rješava najvažnija otvorena pitanja zaključenih ugovora. Radna grupa bi trebala da završi svoj dio posla do 1. decembra, i da izrađenu kliznu skalu sa odgovarajućim indeksima dostavi Ministarstvu kapitalnih investicija i Vladi.

Osim onih iz oblasti građevinarstva, i privredni subjekti iz drugih sektora ukazali su na otežanu primjenu ovog Zakona, u dijelu normirane mogućnosti promjene ugovorenih cijena u slučaju navedenih okolnosti. Pored predloga izmjena i dopuna zakona, upućeno je više inicijativa prema najznačajnijim naručiocima u smislu ovog propisa (Vlada CG, Uprava javnih radova, Uprava za saobraćaj) sa molbom da što prije pokrenu analizu zaključenih ugovora radi obezbjeđivanja njihove izmjene do 20% gdje god su za to ispunjeni uslovi.

ZAKON O POREZU NA NEPOKRETNOSTI

Privreda u dijelu navedenog zakona ima najviše primjedbi na tretman proizvodnih objekata od strane pojedinih lokalnih samouprava, tj. primjenu maksimalne Zakonom dozvoljene poreske stope od 1%. Primjenom različitih poreskih stopa na poslovne objekte stvara se nelojalna konkurencija, obesmišljava i onemogućava konkurentnost, jer proizvođači istih ili sličnih proizvoda/usluga imaju različit fiskalni tretman u zavisnosti od toga u kojoj opštini posluju. Analiza i pregled poreskih stopa na proizvodne objekte u crnogorskim opštinama, nedvosmisleno ukazuje da sedamnaest crnogorskih opština na ovu vrstu nepokretnosti primjenjuje stopu od 0,25% do 0,4%, a predlogom amandmana krećemo se od 0,25% do 0,5%.

U dijelu Zakona koji se odnosi na oporezivanje neizgrađenog građevinskog zemljišta traženo je smanjenje stopa iz razloga što vlasnici takvog građevinskog zemljišta bivaju onemogućeni da zemljište valorizuju, jer planskim dokumentom nije privedeno namjeni, a u svakogodišnjoj su obavezi plaćanja poreza za imovinu kojoj namjena suštinski nije ista kao onoj imovini koja je stečena nasljeđem (npr. porodično imanje), već se ovdje radi o imovini čija je suština biznis, odnosno ekonomska valorizacija i eksploatacija.

NACRT ZAKONA O SNABDIJEVANJU NAFTNIM DERIVATIMA U SLUČAJU POREMEĆAJA U SNABDIJEVANJU

Nacrtom Zakona o snabdijevanju naftnim derivatima u slučaju poremećaja u snabdijevanju je, između ostalog, predviđeno formiranje Savjeta za praćenje tržišta naftnim derivatima. U cilju što kvalitetnijeg zastupanja interesa privrednih subjekata iz ovog sektora, upućena je inicijativa da se u ovom Nacrtu definiše dodatna odredba kojom će se predstavnik energetske subjekata koji obavljaju djelatnost trgovine na malo naftnim derivatima određivati na predlog strukovnog udruženja za energetiku i rudarstvo pri Privrednoj komori Crne Gore.

PRAVILNIK O LISTI PROIZVODA, NAČINU ISTICANJA I VRSTI OBJEKATA U KOJIMA SE ISTIČU OBAVJEŠTENJA O ROBI NA BRAJEVOM PISMU

Pravilnikom o izmjenama Pravilnika o listi proizvoda, načinu isticanja i vrsti objekata u kojima se ističu obavještenja o robi na Brajevom pismu, koji je donešen u junu 2021. godine bez prethodne konsultacije privrede, kao obavezni proizvodi navedeni su tečni šamponi za pranje kose i tijela i tečni deterdžent za pranje veša i suđa, na minimum 50% proizvoda, kao i da u prvom redu proizvoda na polici bude izložen najmanje jedan artikal sa nazivom proizvoda na Brajevom pismu. Takođe, brisan je dio odredbe koji se odnosio na zapreminu proizvoda, kao i na kvadraturu objekta.

Privrednici su od samog početka isticali da je deklarisanje robe na Brajevom pismu ekonomski neracionalno, da dovodi do povećanja troškova poslovanja, a time i do

uvećanja cijena maloprodajnih proizvoda. Ovakav način deklarisanja proizvoda stvara dodatne troškove: štampe, logistike, radne snage i operative, pa samim tim predstavlja biznis barijeru i opterećenje za privredne subjekte.

Takođe, uporedna praksa za primjenu Pravilnika ne postoji ni u zemljama regiona, ni u zemljama Evropske unije. U skladu sa zahtjevom privrede, Ministarstvo ekonomskog razvoja je formiralo radni tim sa zadatkom preispitivanja tehničkih i drugih poteškoća sa kojima se suočavaju privrednici u primjeni ovog Pravilnika. Budući da formirani radni tim nije predložio rješenja za uređenje ovog pitanja, predlog privrede je da se vrati na snagu prethodna verzija Pravilnika, kojom je predviđeno ograničenje u pogledu zapremine proizvoda i kvadrature objekata, jer je na kraći rok to rješenje donekle primjenljivo i može troškovno da se podnese, ali je na duži rok, svakako, predlog da se ova odredba iz Zakona o zaštiti potrošača ukine, budući da je funkcionalno neprimjenjiva.

PREDLOG PRAVILNIKA O BLIŽIM USLOVIMA I NAČINU PRILAGOĐAVANJA OBJEKATA ZA PRISTUP I KRETANJE LICA SMANJENE POKRETLJIVOSTI I LICA SA INVALIDITETOM

Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata, propisano je da se izgradnja stambenih, stambeno-poslovnih objekata i poslovnih objekata vrši na način kojim se licima smanjene pokretljivosti i licima sa invaliditetom obezbjeđuje nesmetan pristup i kretanje u zajedničkim prostorijama. Takođe, propisano je da se stambeni i stambeno poslovni objekti sa deset i više stanova moraju izgrađivati na način kojim se obezbjeđuje jednostavno prilagođavanje objekta, najmanje jedne stambene jedinice na svakih deset stanova za nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom.

Imajući u vidu činjenicu da su hoteli isključivo poslovni objekti, privrednici koji obavljaju djelatnost u oblasti turizma i ugostiteljstva smatraju da određivanje obaveznog broja pristupačnih soba u poslovnim objektima, predstavlja barijeru koja rezultira visokim troškovima, a da isto nema uporište u potrebama konzumenata.

Stav privrede je da poslovni objekti ne mogu biti obuhvaćeni propisanom obavezom u istom broju kao stambeni i stambeno poslovni objekti iz razloga što su ovi objekti dužni posjedovati samo projekat pristupačnih stanova, a jednostavno ih prilagođavaju u izgradnji u skladu sa potrebama tržišta. Shodno navedenom, a u skladu sa uporednim iskustvima zemalja u regionu, predloženo je da se 2% soba za hotele i turistička naselja sa preko 25 smještajnih jedinica, izvedu kao jednostavno prilagodljive sobe, pri čemu se broj tih soba određuje zaokruživanjem na prvi viši cijeli broj. Takođe je predloženo da hostele i hotele koji su sagrađeni u starim jezgrima (radi zaštite autentičnosti tih hotela), kao i objekte koji su pod zaštitom države, treba izuzeti od primjene. U konačnom, zbog velikih troškova rekonstrukcije, Pravilnikom ne bi trebalo da budu obuhvaćeni ranije izgrađeni hoteli i turistička naselja.

PRAVILNIK O PROGRAMU OBUKE ZA STICANJE OSNOVNIH ZNANJA O LIČNOJ HIGIJENI I MJERAMA ZAŠTITE OD ZARAZNIH BOLESTI

Privredni subjekti su istakli da je zaštita zdravlja građana na prvom mjestu, te da je svaka edukacija zaposlenih u tom smislu afirmativna, ali da Pravilnik o programu obuke za sticanje osnovnih znanja o ličnoj higijeni i mjerama zaštite od zaraznih bolesti predstavlja biznis barijeru i neplanirani trošak u 2022. godini koji kumulativno iznosi više od milion eura. Privrednici kao biznis barijeru vide propisane troškove edukacije

po zaposlenom, koji se moraju unaprijed uplatiti prilikom prijave, jer predstavljaju veliki iznos neplaniranih izdataka za poslodavca. Takođe, istakli su da zakonska rješenja treba sprovoditi na najjednostavniji, najefikasniji način i uz najmanje troškova, a u skladu sa strateškim opredijeljenjem Crne Gore, za digitalizaciju u svim sferama društva. U skladu sa navedenim, upućena je inicijativa za odlaganje odnosno izmjenu Pravilnika pošto je ovu godinu karakterisala neizvjesnost u poslovanju prouzrokovana pandemijom covid19 i krizom usljed rata u Ukrajini.

PRAVILNIK O UTVRĐIVANJU LISTE ZABRANJENIH SUPSTANCI U KOZMETIČKIM PROIZVODIMA

Na osnovu Zakona o kozmetičkim proizvodima, početkom godine je donijet Pravilnik o utvrđivanju liste zabranjenih supstanci u kozmetičkim proizvodima, kojim je zabranjeno prisustvo antimona i njegovih jedinjenja u kozmetičkim proizvodima. Stupanjem na snagu navedenog Pravilnika, privrednim subjektima koji uvoze ovu vrstu proizvoda su stopirani kontingenti uvezene robe kako bi se izvršile sve potrebne analize koje su pokazale da vlažne maramice imaju povišen nivo antimona u odnosu na dozvoljenu granicu. Kako u pripremu ovog akta nijesu bili uključeni predstavnici privrede, a nakon njegovog usvajanja nijesu imali dovoljno vremena da se prilagodi usvojenim odredbama, upućena je inicijativa Ministarstvu zdravlja u kojoj je predloženo da se, uz dostavljenu dokumentaciju, omogući postupak uvoza, ali i da se odloži primjena Pravilnika, do detaljne kontrole i usklađivanja sa EU propisima, što od strane nadležnog ministarstva nije uvaženo upravo iz razloga potrebe usklađivanja predmetnog propisa sa EU standardima.

UPUTSTVO O POSTUPKU PROVJERE ISPUNJENOSTI USLOVA ZA UČEŠĆE PRIVREDNIH SUBJEKATA REGISTROVANIH U CRNOJ GORI I IZDAVANJE POTVRDE ZA UČEŠĆE U NABAVKAMA ZA POTREBE SJEVERNO-ATLANTSKOG SAVEZA

U okviru procesa stvaranja pretpostavki za što uspješnije učešće privrednih subjekata u NATO nabavkama, Privredna komora je formirala radnu grupu koja okuplja predstavnike nadležnih državnih institucija - Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, Ministarstvo odbrane, Ministarstvo vanjskih poslova i Direkciju za zaštitu tajnih podataka.

- Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma zaduženo je za donošenje novog Uputstva o postupku provjere ispunjenosti uslova za učešće privrednih subjekata registrovanih u Crnoj Gori i izdavanje potvrde za učešće u nabavkama za potrebe Sjeverno-atlantskog saveza (ili izmjena i dopuna istog), nakon što ovaj normativni akt pripremi Radna grupa kojoj predsjedava predstavnik Privredne komore;
- Ministarstvo odbrane zaduženo je za izdavanje NCAGE koda i NSN broja (skladišni broj Sjeverno-atlantskog saveza) privrednim subjektima, a na osnovu uredne i potpune dokumentacije;
- Ministarstvo vanjskih poslova zaduženo je za razmjenu informacija na liniji Stalna misija Crne Gore pri NATO – Privredna komora, kao i za praćenje (Stalna misija) potreba agencija i drugih entiteta NATO sistema kao naručilaca, uključujući i zemlje članice kao naručioce, te tumačenje uslova i procedura kod postupaka nabavke od strane istih;
- Direkcija za zaštitu tajnih podataka izdaje dozvole za pristup tajnim podacima

za fizička lica (odgovorna lica u privrednim subjektima), te dozvole za pristup tajnim podacima za privredne subjekte (nakon ostvarenih materijalno-tehničkih preduslova), uključujući i NATO bezbjednosne sertifikate.

Tokom složenih zadataka u ambijentu koji je zatečen, primarni posao radne grupe je prilagođavanje normativnog okvira u ovoj oblasti, izrada odgovarajućeg priručnika za lakši rad privrednih subjekata, edukacija privrednih subjekata, te medijska i druga kampanja koja će podstaći interesovanje za učešće u nabavkama za potrebe Sjeverno-atlanstskog saveza, uz jasnu podršku od strane Privredne komore.

Paralelno sa tim, Komora je takođe morala ispuniti četiri važna preduslova da bi ostvarivala svoju funkciju u ovom procesu:

- dozvola za pristup tajnim podacima najvišeg stepena tajnosti za najmanje jednog zaposlenog (realizovano);
- dozvola za pristup tajnim podacima odgovarajućeg stepena tajnosti za najmanje dva zaposlena na administrativno-tehničkim poslovima (realizovano);
- formiranje internet stranice NATO nabavke (realizovano);
- ispunjavanje materijalno-tehničkih uslova za formiranje bezbjednosne zone u okviru službenih prostorija Komore (realizacija u toku).

Rad radne grupe prvobitno je oročen zaključno sa 1. januarom 2023. godine. Međutim, sajber napad koji se dogodio u avgustu mjesecu o.g. i čije posljedice traju do danas (4 mjeseca), onemogućio je i usporio važne procese koji se odvijaju posredstvom Ministarstva odbrane, Ministarstva vanjskih poslova (zaštićena veza sa Stalnom misijom), Direkcije za zaštitu tajnih podataka (koriste se posebne informacione veze), kao i Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma (narušena sigurnost unutrašnje vladine infrastrukture usljed sajber napada).

Uprkos određenim objektivnim zastojsima u radu, Radna grupa održavala je sjednice svakog mjeseca, i već pripremila predlog izmjena i dopuna Uputstva koje će se dalje naći u propisanoj proceduri kod Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma. Paralelno se radi i na pripremi Priručnika sa jasnim smjernicama koje će omogućiti kompanijama lakše snalaženje u ispunjavanju procedura i uslova za učešće u NATO nabavkama, a očekivanje je da će se cjelokupan proces zaokružiti ili do roka koji je dat prvobitnom odlukom o formiranju Radne grupe, ili uz eventualno produženje ne duže od vremena za koje su objektivno bili onemogućeni procesi rada kod svih činilaca iz institucija uključenih u njen rad.

3

OBRAZOVANJE

Obrazovanje je ljudsko pravo, snažan pokretač razvoja i jedan od najjačih instrumenata za smanjenje siromaštva. Pruža veliki povrat u smislu prihoda. Naime, istraživanja pokazuju da svaka dodatna godina školovanja doprinosi povećanju zarade po satu za 9%. Za društvo, ono pokreće dugoročni ekonomski rast, podstiče inovacije, jača institucije i podstiče društvenu koheziju.

Kompleksnost sistema obrazovanja je uslovalo da je veoma osjetljiv na globalne krizne faktore. Među brojnim poremećajima poslednjih decenija, pandemija je dovela do najveće krize u obrazovanju. Većina obrazovnih sistema u svijetu bila je ozbiljno pogođena poremećajima u funkcionisanju i suočila se s izazovima bez presedana. Zatvaranje škola uzrokovano pandemijom imalo je razorne posljedice po učenje i dobrobit djece. Globalno, između februara 2020. i februara 2022. godine, obrazovni sistemi su bili potpuno zatvoreni za učenje u prosjeku 141 dan. Na vrhuncu pandemije, u aprilu 2020. godine, procjenjuje se da je zatvaranje škola poremetilo obrazovanje više od 1,6 milijardi djece u 188 zemalja svijeta.

Sistem obrazovanja je morao da se prilagodi i brzo reaguje na krizu. Odgovoreno je radikalnom transformacijom rada i implementacijom tehnoloških rješenja u metodici nastave. Međutim, eskalacija covid19 bila je katalizator za digitalnu revoluciju u obrazovanju. Ovaj proces je imao velik uticaj kako na međunarodnom, tako i na nacionalnom i lokalnom nivou. Evidentno je da je pandemija ubrzala digitalnu transformaciju društva u svim sferama, a posebno se odrazila na svijet rada i obrazovanja. Tehnologija je doživjela ogromne promjene tokom godina i nova tehnološka dostignuća i rješenja su postala imperativ za nastavnike i učenike da budu u toku sa ovim najnovijim promjenama i ključnim faktorima koji utiču na sticanje znanja. Pandemija je, takođe, jasno ukazala na neravnomjeran pristup obrazovnoj tehnologiji i drugim alatima za učenje na daljinu, te dubokim izazovima u održavanju fizičkog i emocionalnog zdravlja učenika i nastavnika. Ova nejednakost je globalno uticala na dostignute ishode učenja u ovom periodu. Iako su gotovo sve zemlje obezbijedile neki oblik obrazovanja na daljinu tokom zatvaranja škola, ipak je postojala velika nejednakost u pristupu i usvajanju znanja između i unutar zemalja. Djeca iz siromašnih domaćinstava imala su manje koristi od učenja na daljinu nego njihovi situirani vršnjaci, često zbog nedostatka struje, povezanosti, uređaja i podrške staratelja. Djevojčice, učenici sa smetnjama u razvoju i najmlađa djeca takođe su se suočili sa značajnim preprekama za uključivanje u učenje na daljinu. Sve u svemu, najmanje trećina školaraca u svijetu – 463 miliona širom svijeta – nije mogla pristupiti učenju na daljinu tokom zatvaranja škola. Covid19 je primorao da se ubrza usvajanje digitalnih alata za učenje koje bi inače bili dugo razmatrani prije implementiranja. Potpuno je promijenjen način rada predavača i ove tehnologije su sada dio učeničkog iskustva, a e-učenje će nastaviti da raste. S obzirom na to da će digitalizacija i daljinske tehnologije biti veliki dio budućnosti učenja, više nego ikad, biće ključno fokusirati se na jačanje strukture globalnog obrazovnog sistema kako bismo postigli pozitivne rezultate – posebno kroz povećan fokus na primjenu tehnologije i nove metode u radu sa učenicima.

Međutim, implementacijom tehnoloških rješenja učenja na daljinu nije se riješio izazov kako realizovati model "učenja kroz rad" u koju su uključeni poslodavci, a koja je aktuelna kao izuzetno efikasan način usvajanja znanja budućih radnika. Ovo je izazov koji, u uslovima eventualne pojave novih zatvaranja zbog pandemije treba prevazići. Prema podacima OECD, u razvijenim zemljama, nešto više od polovine mladih od 18 do 24 godine još uvijek pohađa formalno obrazovanje. Gotovo jedna trećina ovih studenata traži neki oblik zaposlenja. Nastojanje je da ti poslovi studenata budu povezani sa njihovim studijskim programom, što im omogućava da steknu relevantno radno iskustvo, razviju tehničke vještine i povežu se s potencijalnim poslodavcima. Programi koji uključuju plaćeni rad kao dio nastavnog plana i programa posebno su

uobičajeni u Njemačkoj i Švajcarskoj, gdje mnoge profesionalne kvalifikacije prate kvalifikaciju nivoa obrazovanja i ostvaruju se paralelno sa zapošljavanjem u relevantnom sektoru. Na Islandu, Holandiji i Novom Zelandu student također obično kombinuju posao i učenje. Čak i tamo gdje nije dio nastavnog plana i programa, takvo zapošljavanje je korisno za razvijanje širokih vještina zapošljivosti, kao što su timski rad i upravljanje konfliktima, čime se olakšava prelazak na posao. Podaci iz Evropske ankete o radnoj snazi (EU-LFS) pokazuju da su diplomci tercijarnog studija, koji su stekli radno iskustvo van nastavnog plana i programa, tokom studija imali veće stope zaposlenosti od onih koji nisu stekli radno iskustvo tokom studiranja. Iz tog razloga "učenje kroz rad" je nezamjenjiv način sticanja znanja savremenog doba, a potpuni prelazak na online učenje derogira ovaj proces.

Kao i prethodnu i prvu polovinu 2022. godine obilježili su uporni izazovi zbog pandemije covid19, ali i postepenim vraćanjem u redovan režim zahvaljujući široko rasprostranjenoj vakcinaciji. Iako su neke zemlje još uvijek imale periode zatvaranja škola, ona su bila mnogo ograničenija nego u ranijim fazama pandemije. Nasuprot tome, izostanak nastavnika i učenika, bilo zbog infekcija covid19 ili perioda karantina, nastavio je da ometa proces učenja. U Crnoj Gori su u prvoj polovini 2022. godine bile na snazi mjere skraćениh časova učenika, da bi se početak 2022/23 školske godine normalizovala nastava. Ipak, kao i u prethodnim godinama, nastavljene su aktivnosti na implementaciji i razvoju platforme #UČI - DOMA i uspostavljanje platforme za učenje u saradnji sa UNICEF-om. Platforma za samostalno učenje »Digionica« koja je razvijena u saradnji sa UNICEF-om (digitalnaskola.edu.me) prepoznata je i Strategijom za digitalizaciju obrazovnog sistema. Platforma je uspostavljena, a i dalje se radi se na njenoj promociji svim ciljnim grupama i na razvoju novih digitalnih sadržaja. Već postoji određeni broj korisnika platforme koji se povećava nakon svake promotivne aktivnosti. Materijali sa »Uči Doma« (ucidoma.edu.me) se objedinjuju po ishodima učenja na osnovu nastavnih planova i u tom obliku objavljuju na platformi »Digionica«. SELFIE instrument za samo-evaluaciju se već treću godinu koristi u osnovnim i srednjim školama. Ovaj instrument je predstavljen svakoj osnovnoj i srednjoj školi, koje su registrovane od 2020. godine i svake godine se samoevaluiraju. Izazovi, kojima bi bila potrebna veća pažnja su vezani za individualno kreiranje akcionog plana škola na osnovu dobijenih rezultata. Škole se i dalje više oslanjaju na sistem, nego na sopstvene snage. Potrebno je i dalje raditi na motivaciji i usmjeravanju škola kako da uz pomoć rezultata SELFIE-a bolje planiraju dalje unapređenje. Crna Gora je u proteklom periodu bila i dio pilot projekta SELFIE for work-based learninga. Tu je prepoznat izazov u pronalaženju načina za motivisanje poslodavaca. Naredne školske godine predviđeno je da se predstavi nastavnicima novi SELFIE for Teachers. SELFIE instrument je prepoznat Strategijom za digitalizaciju obrazovnog sistema kao obaveza obrazovno-vaspitnim ustanovama da ga svake godine sprovode, jer se na njegovim rezultatima donose dalje odluke i na nacionalnom nivou. Prethodni rezultati doprinijeli su definisanju nekih aktivnosti u Strategiji za digitalizaciju obrazovnog sistema.

Budući da je strateški cilj obrazovnog sistema Crne Gore da obezbijedi svakom pojedincu kvalitetno obrazovanje adekvatno potrebama tržišta rada, reforma obrazovanja je nastavljena u skladu sa trendovima u EU i u savremenim ekonomijama svijeta. U tom smislu, akcent se stavlja na razvoj stručnog obrazovanja, učenja na radu i razvoju cjeloživotnog učenja. Privreda je nezaobilazan partner obrazovnim institucijama u realizaciji ovog cilja, pa su i crnogorski privredni subjekti aktivni akteri u ovom procesu. U Crnoj Gori postoji tradicija aktivne participacije privrede u realizaciju stručnog i obrazovanja odraslih. Kako je u EU aktuelan trend razvoja dualnog obrazovanja u visokom obrazovanju, tako se i kod nas počelo sa implementacijom ovog sistema na nivou visokog obrazovanja, gdje su privrednici nezaobilazan partner kroz projekat DUALMON koji realizuje Privredna komora sa partnerima. Uključi-

vanjem poslodavaca u praktično obrazovanje, profesionalnu praksu i dualni sistem obrazovanja, stvaraju se benefiti za cjelokupni privredni sistem, jer se kreira radna snaga za potrebe kompanija i tržišta rada. Privredna komora je različitim vidovima aktivnosti promovisala značaj dualnog sistema obrazovanja, preko organizacije okruglih stolova i prezentacija ovog vida obrazovanja na sjednicama odbora udruženja, do dnevnog konsaltinga preduzećima po ovom pitanju.

Školske 2021/22 godine, dualni sistem obrazovanja, uključio je 791 učenika i 321 renomiranog poslodavaca. U procesu je učestvovalo 27 stručnih škola iz 19 crnogorskih opština. U skladu sa Akcionim planom sprovođenja Strategije razvoja stručnog obrazovanja za 2022. godinu, u bazu/registar Nacionalnog okvira kvalifikacija uvrštene su 44 nove kvalifikacije (11 kvalifikacija nivoa obrazovanja i 33 stručne kvalifikacije). Usvojen je 47 standard zanimanja, 33 standarda kvalifikacija i 10 obrazovnih programa. U školskoj 2022/23. godini nastavljeno je sa realizacijom dualnog obrazovanja, te je Privredna komora Crne Gore dodijelila 40 naknada učenicima prvih razreda koji se upisuju po ovom modelu obrazovanja.

Komora je kao partner Ministarstvu prosvjete tokom 2022. godine, preko svojih predstavnika učestvovala u radu stručnih tijela: Savjet za kvalifikacije, i sektorske komisije za: građevinarstvo i uređenje prostora; ekonomiju i pravo; poljoprivredu, prehranu i veterinu; zdravstvo i socijalnu zaštitu; turizam, trgovinu i ugostiteljstvo; saobraćaj i komunikacije; inženjerstvo, proizvodne tehnologije (mašinstvo i obrada metala, elektrotehnika i automatizacija i dr; rudarstvo, metalurgiju i hemijsku industriju); informacione tehnologije; usluge i interdisciplinarna područja.

Privredna komora Crne Gore saraduje sa Centrom za stručno obrazovanje u procesu izrade standarda zanimanja. U radnim grupama su angažovani stručnjaci iz institucija i privrede koji znanjima i vještinama, doprinose kreiranju kvalitetnih standarda zanimanja, te se nakon niza konsultacija sa privredom i socijalnim partnerima iste dostavljaju Savjetu za kvalifikacije na usvajanje. Za devet mjeseci 2022. godine je usvojeno 47 standarda zanimanja, kao i 21 obrazovni program. U cilju informisanja o edukativnim aktivnostima koje organizuje, Komora objavljuje informacije na EPAL platformi (Elektronska platforma za učenje odraslih). Ukupno je objavljeno 27 postova u posmatranom periodu. U okviru ovog projekta kreiran je regionalni okvir medijske pismenosti (Crna Gora, Srbija, Hrvatska, Slovenija i BiH), kao i četiri dvodnevne online obuke za preko 100 polaznika iz licenciranih ustanova za obrazovanje odraslih za primjenu alata online kolaboracije – Teams.

U oktobru 2022. godine Centar za stručno obrazovanje u saradnji sa Komorom organizovao je manifestaciju XXI Dani učenja i obrazovanja odraslih u cilju promocije cjeloživotnog učenja. Za obrazovanje odraslih u tekućoj godini su pripremljena 3 programa obrazovanja za sticanje stručnih kvalifikacija, kao i devet programa za sticanje ključnih vještina.

Aktivnosti PKCG u oblasti visokog obrazovanja se implementiraju kroz rad predstavnika u Savjetu za visoko obrazovanje i komisijama za akreditaciju visokoškolskih ustanova i studijskih programa. S tim u vezi, Komora je tokom 2022 godine, aktivna i kroz učešće u međunarodnim projektima visokog obrazovanja iz ERASMUS programa (MARDS – Reforma doktorskih studija u Crnoj Gori i Albaniji - uspostavljanje dobre prakse, BLUEWBC - Održivi razvoj plavih ekonomija kroz visoko obrazovanje i inovacije u zemljama Zapadnog Balkana i DUALMON- Jačanje kapaciteta za implementaciju dualnog sistema edukacije u visokom obrazovanju).

U cilju promocije istraživanja i inovacija u saradnji sa Ministarstvom za ekonomski razvoj i turizam promovisan je i program EUREKA. Predstavnik Komore je visoki predstavnik Crne Gore za EUREKA mrežu, a takođe predstavnik Komore učestvuje u Savje-

tu za naučnoistraživačku djelatnost.

Kroz aktivnosti Komorskog investicionog foruma zemalja Zapadnog Balkana, realizovali su se projekti iz oblasti stručnog obrazovanja: TO REGOS – „Ka regionalnim standardima zanimanja“ izrada zajedničkih standarda zanimanja u zemljama Zapadnog Balkana, Osiguranje kvaliteta u obrazovanju i obuci u Jugoistočnoj Evropi EQET SEE, zatim Implementacija elemenata dualnog sistema obrazovanja i podrška digitalnoj transformaciji u kompanijama Zapadnog Balkana i INTERVET WB – Internacionalizacija sistema za stručnog osposobljavanje u zemljama Zapadnog Balkana. Takođe, kroz Regionalni fond za izazove realizovana je grant šema za projekte konzorcijuma institucija stručnog obrazovanja i privrede. U februaru 2022. godine u okviru ovog Projekta dodijeljeni su grantovi za dva konzorcijuma iz Crne Gore, dvije srednje stručne škole i osam preduzeća u iznosu od 937.249 eura.

Privredna komora je učestvovala u osnivanju Poslovnog savjeta za prava djece UNICEF-a, u čijem radu je uzela učešće.

U maju 2022. godine održana je Ekspertska posjeta – Peer Visit predstavnika zemalja članica Forumu ETF-a za osiguranje kvaliteta na temu „Mjere za osiguranje kvaliteta u stručnom obrazovanju bazirane na Metodologiji za obezbjeđivanje kvaliteta u obrazovanju“.

U okviru istog programa, Privredna komora Crne Gore je realizovala projekat INTERVET WB sa partnerskim institucijama iz EU i regiona i u okviru toga pripremila i poslala devet profesora srednjih stručnih škola na obuku (job shadowing) u partnerske zemlje EU (Francuska, Holandija i Malta).

Komora je učestvovala i u organizaciji online ljetnje škole za tri profesora srednjih stručnih škola koja je održana od 6. do 10. jula 2020. godine. Takođe, Privredna komora je raspisala poziv, odabrala učesnike, pripremila i poslala 31 učenika srednjih stručnih škola iz Crne Gore na stručno usavršavanje u trajanju od mjesec dana u Italiju, Poljsku i Sloveniju. Osim toga, pripremnjena su i poslata tri učenika srednjih stručnih škola na stručno usavršavanje koje je realizovano tokom tri mjeseca u Sevilji u Španiji.

Ove godine se nastava vratila na 45-to minutni čas i u septembru je realizovan upis učenika u za školsku 2022/2023. godinu i objavljen Školski kalendar za 2022/2023. godinu.

U cilju unapređenja zapošljivosti mladih ljudi i ove godine se realizuje Program stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem. Pravo na stručno osposobljavanje imaju lica sa stečenim visokim obrazovanjem koja nemaju radno iskustvo u određenom nivou obrazovanja i na evidenciji su Zavoda za zapošljavanje. Stručno osposobljavanje traje devet mjeseci i priznaje se kao radno iskustvo u trajanju od godinu dana i kao uslov za polaganje odgovarajućeg stručnog ispita. Program se pokazao kao vrlo uspješan, s obzirom na to da je oko 50% korisnika nastavilo radni angažman.

Obrazovanje odraslih je i dalje najbrži put za prevazilaženje jaza između potreba poslodavaca za određenim kvalifikacijama i ponude iz formalnog obrazovnog sistema. Poslodavci ističu da su kritičko razmišljanje, rješavanje problema, upravljanje ljudima i kreativnost i dalje najpoželjnije vještine na radnom mjestu. Poslodavci žele da su njihovi zaposleni u stanju da donose teške odluke i pokažu svoje leaderske sposobnosti. Institucije koje ponude kvalitetne formule za podsticanje razvoja ovih vještina i omogućavanje zapošljivosti učenika imat će konkurentsku prednost u pripremi učenika za zapošljavanje i razvoj karijere. Privredna komora je jedan od najvećih realizatora edukativnih aktivnosti za odrasle. Izbor tema za edukativne aktivnosti vrši se na osnovu zahtjeva članica i na osnovu istraživanja tržišta o potrebama članica. U skladu sa tim, Privredna komora Crne Gore je u periodu od januara do septembra 2022. godine organizovala 73 edukativne aktivnosti sa 2.803 učesnika.

4

ŠANSE I IZAZOVI

4.1. ŠANSE

ZELENA EKONOMIJA

Zelena ekonomija je postala opšteprihvaćeni koncept i način poslovanja koji je zasnovan na pametnom, inkluzivnom i održivom rastu sa nultim emisijama. Potpisivanjem Sofijske deklaracije zemlje Zapadnog Balkana obavezale su se da unapređuju politike i programe podrške zelenoj ekonomiji kao odgovor na sve veće izazove u domenu društvenih, ekonomskih i klimatskih promjena. Razvoj zelene ekonomije ima za cilj da ove izazove pretvori u šanse koje će kreirati pravedna i prosperitetna društva, sa modernim i konkurentnim ekonomskim sistemima u kojima rast neće biti povezan sa potrošnjom resursa. Podsticanjem promjena u načinu proizvodnje i potrošnje roba stvara se veća ekonomska vrijednost sa manjom količinom upotrebljenih resursa, dok se kroz zelene investicije i inovacije kreira održiv okvir za novi rast i razvoj novih radnih mjesta. Dodatno, uvođenjem zelenih javnih nabavki stvara se ambijent u kojem se povećava potražnja za resursno efikasnijim proizvodima i uslugama.

Pandemija covid19, globalna ekonomska i klimatska kriza, dodatno su stavili u fokus neophodnost zelenog oporavka kroz ekonomske i društvene promjene koje imaju za cilj da stvore otporne ekonomske sisteme sa niskouglednim rastom. Ozelenjavanje sektora energetike, proizvodnje hrane, industrije i saobraćajne infrastrukture predstavljaju najveće izazove kada govorimo o zelenoj tranziciji. Dekarbonizacija energetskog sektora i sigurnost snabdijevanja čistom i pristupačnom energijom jedne su od najvažnijih pretpostavki za dostizanje postavljenih klimatskih ciljeva. Obnovljivi izvori energije najveći su potencijal ekonomskog razvoja Crne Gore, posebno korišćenje potencijala hidroenergije, ali i solarne i energije vjetra. Poljoprivreda je sektor koji ima višestruku ulogu u razvoju društva i ekonomije, a uzimajući u obzir bezbjednost hrane i sigurnost snabdijevanja hranom kao prioritet na nacionalnom nivou, prelaskom na održivu poljoprivredu "od polja do stola" stvaraju se nove poslovne prilike za subjekte u poljoprivredno-prehrambenom sektoru. Zelena infrastruktura, održiva urbana mobilnost i razvoj pametnih gradova kroz pažljivo urbano planiranje ima prednost jer kombinuje efikasnost resursa sa ekonomskim i socijalnim potencijalima u zemlji.

Prelazak na zelenu ekonomiju takođe podrazumjeva inovacije i nova rješenja za proizvode i poslovne modele u kojima će ključnu ulogu imati prelaz sa linearne na cirkularnu ekonomiju. Ekodizajn, eko inovacije, smanjenje nastanka otpada i ponovna upotreba sirovina postaju nove okosnice rasta produktivnosti. Unapređenje sistema upravljanja otpadom kroz zakonodavni okvir koji reguliše recikliranje i implementaciju koncepta hijerarhije upravljanja otpadom, kao i eko dizajn od velike su važnosti za dalji put crnogorske ekonomije ka cirkularnosti. Dodatno, ciljeve cirkularne ekonomije neophodno je horizontalno inkorporirati u druge javne politike, a njene prakse moraju postati sastavni dio svih sektora ekonomije na svim nivoima, uz razvoj cirkularne kulture i podizanje svijesti u javnosti o samom konceptu i njegovim benefitima.

Ekonomskim i investicionim planom za Zapadni Balkan predviđena je mobilizacija približno 9 mlrd. eura bespovratnih sredstava i do 20 mlrd. i eura garantovanih ulaganja tokom sljedećih deset godina. Plan će se fokusirati na infrastrukturne veze za saobraćajno i energetsko povezivanje, integraciju tržišta i prekograničnu trgovinu u regionu i sa EU, zelenu i digitalnu tranziciju i konkurentnost privatnog sektora sa posebnim akcentom na inovacije. Nova IPA III, kroz koju je za Crnu Goru opredijeljeno oko 90 mil. eura, sredstva opredijeljena od strane Evropske investicione banke, Evropske banke za obnovu i razvoj, Programa Ujedinjenih nacija za razvoj i drugih

Slijedeći zelene kriterijume vođene zelenim održivim pristupom, svaka zemlja, pa tako i Crna Gora, treba da utvrdi sopstveni put za sprovođenje planiranih aktivnosti u oblasti cirkularne ekonomije i da definiše potencijalne prioritetne sektore. Prvi konkretni koraci na putu ka cirkularnoj tranziciji u Crnoj Gori, procesu koji zahtijeva sistemsku promjenu i koji se mora posmatrati kao kontinuirani proces, napravljeni su razvojem Mape puta Crne Gore ka cirkularnoj ekonomiji, dokumentu izrađenom od strane Privredne komore Crne Gore i UNDP-ja, uz ekspertsku pomoć Circular Change i Deloitte Bosna i Hercegovina.

Mapa puta identifikuje pet prioritetnih područja, obuhvatajući prehrambene i šumske sisteme, izgrađeno okruženje, turizam i proizvodnju koji su međusobno itekako povezani i kroz principe industrijske simbioze i sinergije, mogu donijeti sistemske promjene Crnoj Gori. Dalje, ovaj dokument ističe ključne pokretačke faktore koji proizilaze od otpornosti i samodostatnosti, inovacija i ekonomskog razvoja, neapsorbovanog zelenog finansiranja, zaštite i obnavljanja životne sredine, društvenog razvoja i zelenog zapošljavanja. Štaviše, budući da su različiti sektori u velikoj mjeri međusobno zavisni u implementaciji cirkularnih principa, u dokumentu su identifikovane horizontalne oblasti koje se odnose na sve prepoznate prioritetne oblasti za cirkularnu tranziciju Crne Gore. Oni uključuju svijest i obrazovanje, sistemsku saradnju, pravni okvir, zelene javne nabavke, obnovljivu energiju, upravljanje otpadom, upravljanje vodama, transportni sistem, prostorno planiranje, kao i digitalizaciju i sljedivost.

Mapa puta definiše izradu Strategije za cirkularnu tranziciju, čiji je cilj da definiše jasnu viziju, strateške i operativne ciljeve i pripadajuće ciljne vrijednosti i prioritete, identifikuje sredstva i pomoćne u prevazilaženju postojeće fragmentacije kada su u pitanju postojeće i buduće inicijative na sektorskom nivou. Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma je u procesu izrade Strategije koja će na osnovu preporuka datih u okviru Mape puta kreirati nacionalni strateški okvir za implementaciju cirkularne ekonomije u Crnoj Gori u skladu sa međunarodno preuzetim obavezama koje su definisane UN Agendom održivog razvoja do 2030. godine, Zelenim sporazumom EU, obavezama u okviru pregovaračkog procesa Crne Gore sa Evropskom unijom (EU) i brojnim obavezama definisanim u različitim sektorskim strategijama.

Dodatno, Mapom puta predviđeno je uspostavljanje Centra za cirkularnu ekonomiju kao „one stop shop“ za višedimenzionalne cirkularne inicijative i rješenja, uvezivanje različitih zainteresovanih strana u cilju uspostavljanja međuresornog dijaloga i povezivanje sa centrima iz drugih zemalja u cilju razmjene dobrih praksi i znanja.

Uz to, Privredna komora Crne Gore u saradnji sa CirEkon-om iz Srbije, Privrednom komorom Srbije, Cleantech-om iz Bugarske, Istraživačkim centrom Atine, Privrednom komorom Temišvara, Regionalnim centrom za obrazovanje i informisanje REIC iz Bosne i Hercegovine i Wuppertalskim institutom iz Njemačke, a uz punu podršku EIT Climate – KIC-a, realizuje projekat Circular Economy Balkan Beacons. Cilj projekta je da sprovede složenu procjenu poslovnih potreba i potencijala za sistemsku poslovnu saradnju u pogledu tranzicije na cirkularnu ekonomiju u našem regionu i uspostavi regionalno prilagođeni proces implementacije okvira za cirkularna održiva rješenja u poslovanju.

donatora nesumnjiva su prilika za dalji napredak u postizanju ključnih ciljeva ekonomskih i drugih politika. Primjera radi, pored godišnjih nacionalnih programa, bilateralnih programa prekogranične saradnje i programa razvoja poljoprivrede, kroz IPA III finansijsku perspektivu se planira i programiranje dva višegodišnja operativna programa za oblast životne sredine i oblast obrazovanja. Maksimalno iskorišćavanje ovih sredstava u cilju poboljšanja kritične i ključne infrastrukture važno je za implementaciju naše zelene agende, unapređenja konkurentnosti naše privrede i jačanje njenih tranzicionih i inovacionih kapaciteta, dok je poboljšanje apsorpcionog kapa-

citeta ključni element u povećanju upotrebe sredstava i unapređenju efikasnosti i efektivnosti našeg nacionalnog ekonomskog sistema.

Premda strateška dokumenta i zakonodavni okvir prepoznaju koncept efikasnog korišćenja resursa i cirkularne ekonomije kao pravac za održivi rast i razvoj, praksa i princip zelene ekonomije još uvijek nisu u potpunosti zaživjeli u Crnoj Gori. S tim u vezi, neophodno je definisati jasne politike zelenog rasta kao sastavni dio strukturnih reformi potrebnih za podsticanje snažnog, održivijeg i inkluzivnog rasta. Uloga privrede u ovom procesu je da intenzivira napore u tom pogledu i promoviše i stimuliše inovacije u dizajnu proizvoda, kao i koncept zelene ekonomije kroz njegov životni ciklus, i preduzme napore da podigne svijest o mogućnostima i prednostima zelene tranzicije. Privredna komora Crne Gore prepoznala je zelenu ekonomiju kao razvojnu šansu crnogorske privrede, i u skladu sa tim sprovodi niz projekata u ovoj oblasti, učestvuje u brojnim inicijativama u zemlji i van nje koji imaju za cilj da pozicioniraju Crnu Goru na zelenoj mapi svijeta. Preduzeća iz svih ekonomskih sektora će predvoditi zelenu tranziciju i promovisati zelena i cirkularna rješenja, međutim za uspješnu sistemsku tranziciju ka zelenoj ekonomiji neophodno je učešće svih aktera društva i pokretanje inicijativa kroz kampanje za podizanje svijesti, integrisanje zelene ekonomije u obrazovni sistem na svim nivoima, kao i podsticanje inovacija, saradnja sa naučno-istraživačkom zajednicom i rad na razvoju istraživanja i naučnim razmjenama.

DIGITALIZACIJA I DIGITALNA TRANSFORMACIJA

Era digitalizacije, pokretača Industrije 4.0, postavila je izazov pred sve segmente društva. Digitalna transformacija imperativno je postala preduslov produktivnosti i efikasnosti, bilo da se radi o institucijama javne uprave, privrednim subjektima ili naučno obrazovnoj zajednici. Konkurentnost privrede, naročito na internacionalnom planu, postala je direktno proporcionalna stepenu digitalne transformacije poslovanja privrednih subjekata. S tim u vezi, prirodno je za očekivati da Komora bude pokretač i nosilac procesa digitalne transformacije u okviru biznis zajednice.

Savremeni trendovi u sferi digitalizacije pružaju ogromne mogućnosti za poboljšanja u svim oblastima poslovanja, ali i stavljaju pred ozbiljan izazov kapacitet države da sistemski podstiče preduzeća da digitalno transformišu ne samo neke procese, već cjelokupno svoje poslovanje. Podsticaj razvoja inovativnih rješenja, bilo da se radi o razvoju inovativnih proizvoda ili inovativnom pristupu poslovanju, danas predstavlja imperativ uspješnog poslovanja i opstanka na tržištu. Velike promjene koje donosi era digitalizacije, poslovna zajednica bi trebalo da razumije kao jedinstvenu šansu da se smanji tehnološki jaz sa razvijenim ekonomijama.

Šansu Crne Gore u doba digitalne ere predstavlja dostupnost velikog globalnog internet tržišta, koje ima oko tri milijarde korisnika. Osnovni preduslov - razvijena informaciono komunikaciona infrastruktura, može se ocijeniti kao veoma zadovoljavajući. Ne manje važan je i razvijen pravni okvir za ePoslovanje, razvijena eUprava, obrazovni sistem prilagođen potrebama digitalne ere. Veličina Crne Gore predstavlja komparativnu prednost u odnosu na velike zemlje, jer brzina digitalne transformacije, kao i svake druge transformacije, u direktnoj je korelaciji sa veličinom sistema koji treba da se transformiše.

Strateški pravac digitalno transformisana Crna Gora kontinuirano se usaglašava sa evropskim strategijama, direktivama i drugim dokumentima iz ove oblasti, kao što su: Digitalna decenija Evrope: digitalni ciljevi za 2030 i Digitalni kompas Evrope 2030.

I pored postojanja velikog broja strateških dokumenata koji uključuju smjernice i

aktivnosti ka digitalnoj transformaciji, evidentnan je nizak stepen implementacije u ovom segmentu. Uzrok tome, po ocjeni poslovne zajednice, leži u nesinhronizovanosti aktivnosti i nepostojanju koordinacije na najvišem nivou. S tim u vezi, inicijativa koju su Privredna komora u saradnji sa AMM, AmCham i MIFC uputile Vladi Crne Gore (prvi put 2019.godine), na temu formiranja digitalne koalicije i savjetodavno-koordinacionog tijela na najvišem vrhu, uz pojačanu inkluzivnost svih relevantnih aktera procesa digitalne transformacije, prepoznata je u Strategiji digitalne transformacije 2022-2026. godine kroz aktivnost formiranja takvog tijela. Ova aktivnost još uvijek nije realizovana. Inicijatori vjeruju da bi ključna savjetodavno-koordinaciona uloga tijela kojim bi predsjedavali sa najvišeg nivoa, uz članstvo koje čine predstavnici svih relevantnih aktera, mogla obezbijediti neophodan sinergijski impuls intenciji da Crna Gora bude napredno digitalno društvo.

DIGITALNA TRANSFORMACIJA PRIVREDNE KOMORE CRNE GORE – Moja eKomora

U toku je realizacija aktivnosti na projektu Moja eKomora, čijom implementacijom Privredna komora potvrđuje spremnost, ne samo da prati, već da bude i sudionik savremenih koncepata koje nameće Industrija 4.0. Digitalna transformacija poslovanja Komore, pored unaprjeđenja efikasnosti i efektivnosti rada same institucije unutar internih procesa, kroz uštede raznih resursa (ljudskih, vremenskih, finansijskih...) imaće jak multiplikativni efekat i na poslovanje privrednih subjekata, kroz niz usluga koje će štedjeti njihove resurse, unaprjeđujući nivo digitalne pismenosti zaposlenih u privredi. Takođe, realizacijom ovog projekta povećaćće se dostupnost servisa i usluga koje Komora nudi svojim članicama. Značaj digitalne transformacije, kako za Komoru, tako i za cijelu privredu, kao i puna posvećenost Komore da bude predvodnik ovog procesa, transformišući rad, prije svega, same institucije, imaće snažan uticaj, kroz intenzivnije i konkretnije zahtjeve prema nadležnim ministarstvima, i na sam rad javne uprave.

Proces digitalne transformacije Komore započeo je aktivnim uključivanjem članica Komore u ovaj proces, koji su nakon otvorenog poziva oformili Konzorcijum i pristupili izradi idejnog rješenja vizije digitalno transformisane Komore.

Cilj je učiniti Komoru pristupačnijom za što veći broj privrednih subjekata, kroz povećanje dostupnosti i interaktivnosti, koju će omogućiti web platforma, te intenziviranje komunikacije sa članicama, što će doprinijeti boljoj vidljivosti i percepciji značaja Komore.

moja/e_komora

4.2. IZAZOVI

Na sjednicama granskih odbora, kao i drugih organa i tijela Komore, razmatrani su izazovi koji opterećuju poslovanje, uz aktivno učešće predstavnika nadležnih državnih organa. Brojne poteškoće su, u okviru ovog dijaloga, prevaziđene, ali još uvijek postoje one koje, veoma negativno, utiču na cjelokupnu poslovnu zajednicu. Pored, opštih barijera u poslovanju koje su predstavljene u ovom poglavlju, u narednom je dat pregled izazova po sektorima i predloga za njihovo prevazilaženje.

NAPLATA POTRAŽIVANJA - DUGI ROKOVI PLAĆANJA

Dugi rokovi naplate potraživanja imaju negativan uticaj na sposobnost kompanija da plaćaju svoje obaveze, čak i u redovnim uslovima poslovanja, te je jasno da su dvogodišnja kriza izazvana pandemijom koronavirusa i ukrajinska kriza produbile ovaj problem.

Porast nelikvidnosti privrede je zabrinjavajući i predstavljaće ključni izazov za poslovanje kompanija i u narednom periodu. Neizmirene međusobne obaveze, te ukupan dug po osnovu blokade izvršnih dužnika imaju trend rasta i iznose skoro petinu BDP -a (projektovani BDP za 2022. godinu iznosi 5,3 mlrd. eura), te predstavljaju jedan od najvećih rizika za razvoj crnogorske privrede i ukupni ekonomski rast.

Prema podacima Centralne banke Crne Gore, ukupna suma dugovanja između privrednih subjekata se u posljednje tri godine povećala za 51% (sa 648 mil. eura na kraju oktobra 2019. na 976 mil. eura na kraju oktobra tekuće godine), dok je broj blokiranih pravnih lica u istom periodu porastao za 8%.

Tabela 25: Blokirana pravna lica i preduzetnici

	Oktobar 2019.		Oktobar 2021.		Oktobar 2022.		X 2022 / X 2021		X 2022 / X 2019	
	2018.	2019.	2020.	2021.	2018.	2019.	2018.	2019.	2018.	2019.
Evidentirani u CRPS-u	14.272	619.1	15.432	837.5	15.873	949.4	102,9	113,4	111,2	153,4
Neevidentirani u CRPS-u	3.634	29.3	3.717	26.8	3.445	26.7	92,7	99,4	94,8	91,0
Ukupno	17.906	648.4	19.149	864.3	19.318	976.1	100,9	112,9	107,9	150,5

Izvor: CBCG

Pored toga, izražena nelikvidnost crnogorske privrede, posebno u vrijeme pandemije, reflektovana je u učešću kredita za likvidnost u novoodobrenim kreditima, koje je

Tabela 26: Ugovoreni iznos novoodobrenih kredita banaka po namjeni

	I-X 2021		I-X 2022		Index I-X 2022 / I-X 2021	
	Likvidnost za obrtna sredstva	Ukupno	Likvidnost za obrtna sredstva	Ukupno	Likvidnost za obrtna sredstva	Ukupno
Fizička lica (hilj. eura)	102 (0,03%)	316.807	99 (0,02%)	447.322	97,1	141,2
Pravna lica (hilj. eura)	363.987 (67,1%)	542.782	428.011(59,3%)	721.199	117,6	132,9

Izvor: CBCG

poraslo sa 49% u 2019. godini na 62% u 2020. te 64% u 2021.

Ovi podaci ukazuju na zabrinjavajući porast nelikvidnosti privrede koji će u narednom periodu predstavljati ključni izazov za kompanije ali i državu, imajući u vidu da dug iznosi skoro koliko i petina BDP-a. Nesigurnost plaćanja između poslovnih partnera raste, traže se uvećana obezbjeđenja plaćanja, a to dovodi do porasta avansnih plaćanja, što dodatno umanjuje likvidnost.

Nelikvidnost privrede indirektno utiče na nivo zaposlenosti i poslovne rezultate, čak i kod likvidnih kompanija na duži rok. Dodatno, ona podstiče rast sive ekonomije jer se pretpostavlja da firme koje su duži vremenski period u blokadi, a i dalje posluju, u cilju pribavljanja i raspolaganja novčanim sredstvima, jedan dio aktivnosti izmještaju u sivu zonu.

Nelikvidnost kao prijetnja nesmetanom poslovanju privrednih subjekata je ozbiljan problem koji treba hitno rješavati od strane svih relevantnih subjekata u našoj zemlji (država, privreda, bankarski sektor, sudstvo).

Imajući u vidu razmjere problema nelikvidnosti i negativnih efekata na ukupno stanje u našoj ekonomiji, potrebno je intenzivno se posvetiti njegovom rješavanju, primjenom mjera ekonomske politike u saradnji sa bankarskim sektorom, s obzirom da su cijene zaduživanja jedno od važnih ograničenja pristupu finansijama i prevazilaženju izazova nelikvidnosti preduzeća.

SIVA EKONOMIJA – NELOJALNA KONKURENCIJA

Siva ekonomija u značajnoj mjeri ugrožava ekonomiju, javnu potrošnju i privredne subjekte. Teret javne potrošnje raspoređuje se na manji broj poreskih obveznika, a ona negativno utiče i na konkurentnost privrednih subjekata koji legalno posluju. Veći troškovi za one koji legalno posluju čine ih cjenovno nekonkurentnim, što u dugom roku dovodi u pitanje mogućnost njihovog opstanka na tržištu i stvara realnu opasnost da veliki broj njih svoje poslovanje izmjesti u sivu zonu.

Najnovije istraživanje koje je agencija Ipsos uradila za potrebe Ministarstva finansija ove godine, pokazuje da je siva ekonomija u formalnom sektoru u Crnoj Gori iznosila 20,6% BDP, što predstavlja smanjenje od 3,9% u odnosu na 2014. godinu, kada je rađeno poslednje istraživanje od strane Ministarstva. Međutim, ove procjene obuhvataju samo dio sive ekonomije koji se odnosi na formalni sektor, budući da su anketirana samo registrovana preduzeća i preduzetnici. U poređenju sa drugim zemljama, gdje je primijenjen isti anektni metod, obim sive ekonomije Crne Gore, približan je nivou u Poljskoj i Letoniji, veći je nego u Litvaniji i Estoniji, a niži nego u Rusiji, Ukrajini, Kirgistanu, Moldaviji, Kosovu i Rumuniji.

Značajno smanjenje odnosi se na neformalno zapošljavanje na tržištu rada, pa je udio zaposlenih koji su radili bez plaćenih poreza i doprinosa sveden sa 22,3% u 2014. na sadašnjih 15,7%.

Ipak, ne ohrabruje podatak da je udio zaposlenih koji primaju dio zarade u gotovini bez plaćanja poreza i doprinosa ostao na istom nivou. Dakle, istraživanje je potkrijepilo tvrdnje da je udio sive ekonomije i dalje na veoma visokom nivou, značajnom višem u odnosu na evropske zemlje, potvrđujući da se u regulisanju oporezivanja rizičnih oblasti i širenju poreskog obuhvata, nalazi ozbiljan poreski potencijal, odnosno da bi propušteni prihodi po ovom osnovu, bili dovoljni da se izbjegne neophodno zaduživanje za tekuću godinu.

Siva ekonomija najviše je zastupljena u sektorima:

- trgovine (prodaja u neregistrovanim objektima, prodaja ilegalne robe, uvoz i pro-

daja robe, najčešće akcizne, neevidentiranje prodaje u registrovanim objektima, ilegalna prodaja putem oglasa, društvenih mreža i sajtova, neregistrovani zaposleni...);

- turizma i ugostiteljstva (neprijavljivanje gostiju, neregistrovani zaposleni, neevidentiranje prometa, online oglašavanje i prodaja u neregistrovanim objektima), i
- građevinarstva (neregistrovani zaposleni, neregistrovana proizvodnja građevinskog materijala...).

Javlja se u gotovo svim formama, kao što su:

- izbjegavanje plaćanja poreza na dohodak, PDV-a i drugih poreza, kao i doprinosa za socijalno osiguranje;
- izbjegavanje zadovoljavanja određenih zakonskih obaveza kao što su minimalna zarada, maksimum radnih sati, sigurnosni standardi i slično;
- neregistrovan uvoz i distribucija roba, puštanje u promet na unutrašnjem tržištu tranzitnih i roba namijenjenih izvozu, prodaja roba i usluga za gotovinu bez evidencije, bespravna gradnja i dr.
- osnovica za uvoz proizvoda se falsifikuje (ostatak se isplaćuje u kešu – drvoprerada), damping cijene (subvencije – uvoz sira, mlijeka), pitanje nerezidentnih radnika (oni koji regularno prijavljuju izgube previše vremena dok završe sve procedure, često kasno);
- neregistrovana djelatnost, kada se promet proizvoda i usluga vrši u potpunosti van formalnih tokova (trgovina određenim proizvodima, pružanje zanatskih i profesionalnih usluga, često i na društvenim mrežama)
- umanjenje prijavljenog prometa prilikom gotovinskih transakcija;

Siva ekonomija, odnosno neloyalna konkurencija negativno utiče na preduzetništvo, otežava ulazak na tržište, ali i dalji rast i razvoj. Takođe, urušava poresku disciplinu i umanjuje visinu javnih prihoda i teško se može iskorijeniti, ali se u strateškom partnerstvu države i privrede, uz sinhronizovano djelovanje institucija, može značajno smanjiti.

Dinamičan i produktivan privatni sektor zahtijeva poslovno okruženje u kome se podstiče zdrava konkurencija, sveobuhvatna primjena pravila i propisa, čime se obezbjeđuje ravnopravan položaj i stvaranje jednakih uslova za poslovanje privrednih subjekata.

Rješavanje problema neformalnog sektora je važan strukturni izazov, te smanjenje razmjera neformalne ekonomije predstavlja prioritet aktivnosti u otklanjanju ograničenja rasta privatnog sektora.

Efikasno suzbijanje sive ekonomije je prioritetni zadatak svake dobro organizovane države, i baza i neminovnost uspešnih ekonomija. Rezultat suzbijanja sive ekonomije bi trebalo da bude proširenje baze poreskih obveznika, rast budžetskih prihoda, eliminisanje neloyalne konkurencije, te u krajnjem smanjenje fiskalnog i parafiskalnog opterećenja privrede.

Pored smanjenja poreskog opterećenja troškova rada, te ekspanzivne fiskalne politike (uključujući parafiskalne namete), uz olakšice za novozaposlene, što su podsticajne mjere za prelazak iz sive i crne zone u legalne tokove, izuzetno je važno uspostaviti konkurentan, stabilan i predvidiv institucionalan sistem. Naime, borba protiv sive ekonomije podrazumijeva pojačan nadzor i koordinaciju inspekcijskih organa, ali se ne smije oslanjati isključivo na mjere represije, jer bi u tom slučaju moglo da se desi da veliki broj neformalno radno angažovanih pređe u grupu neaktivnih.

NEDOSTATAK RADNE SNAGE SA ODGOVARAJUĆIM ZNANJIMA I VJEŠTINAMA

Izazov neusklađenosti sistema obrazovanja i tržišta rada, koja se manifestuje kroz nepodudarnost ponude rada i tražnje za radom, se najbolje može sanirati sa većim uključanjem poslodavaca i privrede u obrazovni sistem. U tom smislu treba dalje raditi na razvoju saradnje i podizanju svijesti o neophodnosti ovog modela učenja.

Ulaganje privatnog sektora u obrazovanje je investicija koja je neophodna za razvoj privrednih subjekata i koja će se višestruko isplatiti, a koju je potrebno i u narednom periodu promovisati.

Imajući u vidu da se Crna Gora u poslednjih nekoliko godina suočava sa negativnim prirodnim priraštajem, koji uz starenje stanovništva i iseljavanje mladih prijeti budućnosti zemlje, Privredna komora Crne Gore, je organizovala okrugli sto na temu: "Iseljavanje mladih iz Crne Gore", sa ciljem ukazivanja na ovaj izazov i sagledavanje mehanizama kako motivisati mlade da ostanu i da grade budućnost u našoj zemlji.

5

PREPORUKE

5.1. OPŠTE PREPORUKE

Pored izazova navedenih u prethodnom poglavlju ove analize, čije rješavanje zahtijeva kontinuiran rad i sistemski pristup, u cilju unapređenja poslovnog ambijenta potrebno je i:

- U fokus aktivnosti kreatora ekonomske politike staviti implementaciju Strategije pametne specijalizacije, odnosno identifikovane ključne pravce razvoja, kako bi se u srednjem roku diverzifikovala crnogorska privreda i time podigla otpornost na eksterne šokove, te osigurao održivi razvoj;
- Podsticati programe efikasnog korišćenja sirovina, supstitucije uvoza, promocije izvoza i uključivanja u međunarodne lance dobavljača, razvoj proizvoda sa većom dodatom vrijednošću i kreiranje novih izvora ekonomskog rasta;
- Sagledati mogućnosti za sistemsko rješenje obezbjeđivanja kontinuirane snabdjevenosti tržišta osnovnim životnim namirnicama, energentima i inputima za proizvodnju hrane, u slučaju vanredne situacije ili globalnih poremećaja tržišta;
- Obezbijediti adekvatno uključivanje privrede prilikom izrade zakonskih propisa kojima se regulišu pitanja vezana za poslovni ambijent, kroz članstvo u radnim grupama, kako bi se zahtjevi privrede inkorporirali već u radne verzije budućih propisa;
- Zbog ograničenih resursa kojima raspolažu, crnogorski privredni subjekti mogu biti izloženi visokim troškovima usklađivanja sa propisima, te je u cilju izbjegavanja neželjenih posljedica i nepotrebnog opterećivanja neophodno razmotriti, shodno najboljoj praksi EU, uvođenje testa u cilju ocjene da li je propisani zakonodavni okvir svrsishodan u odnosu na ograničene resurse. Potrebno je da se ovaj test sprovede u što više privrednih subjekata pri čemu analiza i nivo detalja sadržanih u okviru testa treba da bude proporcionalna značaju propisa, odnosno potencijalnom opterećenju koje propis nameće privredi;
- Jedan od načina kojim bi se doprinijelo rješavanju problema hronične nelikvidnosti jeste uspostavljanje Kreditno-garantnog fonda koji bi omogućio podršku tekućoj likvidnosti, razvoju i jačanju preduzeća, tako što bi komercijalne banke smanjile rizik i ponudile povoljnije kreditne linije. Ovaj fond bi, uz Investiciono razvojni fond, koji je plasirao preko 620 mil. eura od izbijanja pandemije, trebalo da postane glavni institucionalni partner našoj privredi za finansiranje razvojnih projekata i obrtnih sredstava.
- Skratiti rokove za povraćaj PDV-a, kao i plaćanja drugih obaveza države prema privredi, što će pospješiti likvidnost privrede;
- Izmijeniti Zakon o porezu na nepokretnosti na način što će gornja granica stope ovog poreza biti propisana na 0,5%, čime će se približno ujednačiti fiskalni tretman privrednih subjekata u svim opštinama;
- Osloboditi privredne subjekte obaveze plaćanja poreza na dobit u slučaju reinvestiranja iste u proširenje proizvodnih kapaciteta i unapređenje tehnološkog procesa;
- Kreirati nove oblike finansiranja, te povećati iznose raspoloživih sredstava za postojeće državne programe podrške, u skladu sa potrebama privrednih subjekata;
- Intenzivirati aktivnosti inspekcijских organa, kako na državnom, tako i na nivou lokalnih samouprava, u cilju jednoobrazne primjene propisa, sa posebnim ak-

centom na borbu protiv sive ekonomije i nelojalne konkurencije. Posebno je važno reagovati u dijelu neregistrovanih djelatnosti odnosno, potrebno je definirati način kontrole i kažnjavanja istih;

- Uskladiti obrazovni sistem sa stvarnim potrebama tržišta rada kroz: unapređenje dualnog sistema obrazovanja; razvijanje i promociju koncepta cjeloživotnog učenja; izradu novih obrazovnih programa za prioritetne sektore; razvijanje programa obuke, prekvalifikacije i dokvalifikacije nezaposlenih lica.

5.2. PREPORUKE PO SEKTORIMA

POLJOPRIVREDA I PREHRAMBENA INDUSTRIJA

- Za razvoj ovog sektora neophodno je u Agrobudžetu obezbijediti više sredstava od dosadašnjih 1,5%-1,7% od ukupnog budžeta Crne Gore;
- Obezbijediti beskamratne kredite za industrijske pekare ili omogućiti da za postojeće kredite država preuzme obavezu plaćanja kamata u cilju obezbjeđenja nabavke dovoljnih količina brašna (zaliha) te osiguranja kontinuirane proizvodnje hljeba;
- Povećati subvencije za otkup mlijeka na 0,04 eura po litru za otkup na udaljenosti do 75 km od mljekare, odnosno 0,06 eura za otkup na udaljenosti preko 75 km, u cilju jačanja i širenja otkupne mreže;
- Obezbijediti dodatna sredstva za subvencionisanje nabavke stočne hrane, kako bi se zadržao stočni fond koji posljednjih nekoliko godina ima izraženu tendenciju pada;
- Nastaviti sa subvencijama za nabavku steonih junica iz sredstava Agrobudžeta;
- Obezbijediti sredstva za povlačenje i skladištenje viškova poljoprivrednih proizvoda kroz program intervencija na tržištu što će direktno rezultirati boljom prodajom domaćih proizvoda i smanjenjem uvoza;
- Ubrzati procedure prilikom odobravanja IPARD sredstava zbog nedovoljnog povlačenja raspoloživih sredstava iz ovog programa podrške;
- Izmijeniti/dopuniti Zakon o akcizama na način:
 - da se odvoje voćne rakije od etil alkohola i smanji akcizna stopa za ovu vrstu proizvoda,
 - da se povraćaj dijela plaćene akcize na gasna ulja za pravna lica koja se bave proizvodnjom prehrambenih proizvoda vezuje za stvarni utrošak energenta, a ne za ukupan prihod;
 - da se, zbog uvođenja plinskih instalacija u pogone, za korišćenje tečnog gasa omogući povrat akcize.
- Obezbijediti mjere podrške iz Agrobudžeta za pekarsku i konditorsku industriju, proizvodnju kafe i flaširanje voda u cilju modernizacije i povećanja proizvodnje;
- Obezbijediti iznos granta od 80% iz IPARD-a za uvođenje sistema otpadnih voda;
- Uvesti nižu stopu PDV-a za jogurt, mesne prerađevine, tradicionalne tvrde sireve, voće i povrće, a za mlijeko i koncentrovanu stočnu hranu uvesti nultu stopu PDV-a;
- Ukinuti ili smanjiti taksu od 5% koja je propisana Zakonom o šumama koje izvoznici plaćaju prilikom izvoza nedrvenih šumskih proizvoda, što će imati direktan uticaj na smanjenje sive ekonomije u ovoj oblasti.

ŠUMARSTVO I DRVOPRERADA

- Blagovremeno uraditi šumsko privredne osnove u šumskim područjima gdje su istekle, uraditi analizu i ocjenu postojećeg stanja i stepena uređenosti šuma, kao i dinamiku izrade planova gazdovanja kojom bi se obezbijedio i bio poznat predviđeni obim sječa za duži period, a korisnici šuma imali uvid čime raspolažu u narednom periodu i realno uskladili svoje planove;
- Sprovesti sve neophodne aktivnosti da se raspoloživi dozvoljeni godišnji sječivi etat, planiran Programom gazdovanja šumama, realizuje u bruto masi koja je predviđena, i time ostvari planirana proizvodnja u šumarstvu i drvoprerađivačkom sektoru;
- Kreirati mjere podrške za podsticanje proizvodnje sa većim stepenom prerade i na taj način izmijeniti strukturu proizvodnje, budući da su postojeći proizvodni programi prerade drveta pretežno usmjereni na izradu polufabrikata, odnosno proizvoda niže vrijednosti;
- Pokrenuti proces sertifikacije šuma po FSC standardima, koji potvrđuju da su proizvodi šumarstva proizvedeni odgovornim gazdovanjem šumama, i dokazuju da nije bilo nekontrolisane eksploatacije šuma.

ENERGETIKA I RUDARSTVO

- U cilju racionalnijeg trošenja te podsticanja štednje, svim privrednim subjektima čija potrošnja u narednom periodu bude manja u odnosu na isti period prethodne godine, odobriti dodatni popust od 10% na račune za električnu energiju;
- Ukoliko zbog potencijalne energetske krize, povećanje cijene električne energije bude neizbježno, to povećanje za privredne subjekte ne smije biti procentualno veće od povećanja cijene energije za domaćinstva;
- Uvesti nultu stopu PDV-a na opremu za solarne elektrane;
- U cilju sigurnog snabdijevanja električnom energijom nastaviti aktivnosti na modernizaciji postojeće i izgradnji nove infrastrukture za distribuciju energije;
- Potrebno je sprovoditi kontinuirane aktivnosti u pravcu ulaganja u obnovljive izvore energije;
- Nastaviti sa realizacijom projekata na unapređenju energetske efikasnosti, prije svega u sektorima industrije i saobraćaja, te u javnom sektoru i domaćinstvima.

METALURGIJA I METALOPRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA

- Omogućiti kompanijama iz metalnog sektora nabavku nove opreme i mašina uz subvencije od 50% do 70%, po ugledu na slične programe ovakve podrške u zemljama u okruženju (EU PRO Srbija, EU4BUSINESS BiH);
- U saradnji sa bankama omogućiti kompanijama koje se bave namjenskom industrijom i proizvodnjom oružja pristup kreditnim linijama, kako bi održali likvidnost i ojačali proizvodne kapacitete;
- Uraditi detaljnu analizu stanja u sektoru na osnovu koje bi se pristupilo izradi strategije razvoja metalurgije i metaloprerađivačke industrije sa akcionim planom.

TRGOVINA

- Omogućiti trgovinama rad nedjeljom tokom ljetnje i zimske turističke sezone;
- Razmotriti mogućnost ukidanja norme u Zakonu o zaštiti potrošača, kojom je propisana obaveza obavještenja o robi na Brajevom pismu;
- Produžiti rokove važenja dozvola za uvoz robe animalnog porijekla, sa tri na šest mjeseci.

POSREDNIČKE USLUGE U SPOLJNOJ TRGOVINI

- Povećati broj carinskih službenika i obezbijediti dvanaestočasovno prisustvo inspeksijskih organa na najprometnijim graničnim prelazima i terminalima, posebno u toku ljetnje turističke sezone;
- Proširiti i adekvatno opremiti najprometnije granične prelaze, kako bi se obezbijedili uslovi za veću efikasnost graničnih službi, što će ubrzati protok robe, otkloniti zastoje i smanjiti troškove;
- Uspostaviti sistem zajedničkog obavljanja kontrole (inspeksijskih i carinskih organa) kako bi se uštedjelo vrijeme, odnosno ubrzao postupak;
- Kontinuirano raditi na unapređenju sistema analize rizika svih relevantnih državnih organa kako bi lakše identifikovali pošiljke visokog rizika, čime bi se smanjio broj fizičkih pregleda i povećala efikasnost;
- Ujednačiti tumačenje propisa od strane carinskih službenika, kako bi privrednici bili u situaciji da realno planiraju svoje poslovanje;
- Unaprijediti rad u Slobodnoj zoni Luka Bar, rad skenera i rad carinskih službenika i kontinuirano raditi na promociji Slobodne zone, a sve u cilju privlačenja svjetskih brodara i samim tim većeg tereta preko Luke Bar.

TURIZAM I UGOSTITELJSTVO

- Sa pripremom naredne turističke sezone potrebno je početi već krajem tekuće godine. U skladu sa tim potrebno je donijeti Strateški marketing plan Crne Gore, koji bi bio usmjeren na tri ključne smjernice i prioriteta: emitivna tržišta, portfolio proizvoda i segmenti turista;
- Osmisliti podsticajne mjere kojima će se privući gosti u periodu van glavne turističke sezone, budući da je u Crnoj Gori turizam i dalje izrazito sezonalna djelatnost;
- Neophodno je u potpunosti implementirati propise koji će suzbiti buku na otvorenom u blizini smještajnih kapaciteta i ojačati kapacitete nadležnih lokalnih inspekcija;
- Izraditi Informacioni sistem za prijavu i odjavu turista E-Visitor u skladu sa pozitivnim iskustvima zemalja EU;
- Implementirati satelitske račune u turizmu shodno Zakonu o zvaničnoj statistici i sistemu zvanične statistike;
- Pristupiti izradi nove Strategija razvoja ljudskih resursa u sektoru turizma u Crnoj Gori budući da je prethodna važila do 2014. godine;
- Ponovo uvesti obaveznu praksu za studente i učenike jer bez kvalitetnih kadrova nema razvoja turizma;

- Potrebno je izmjeniti zakonodavni okvir¹ tako da se omogući fleksibilnije angažovanje domaće radne snage, a posebno studenata i drugih segmenata radne snage za koje se utvrdi da postoji potencijal za angažovanje tokom trajanja sezone, kao i pojednostaviti proces zapošljavanje sezonskih radnika;
- Omogućiti uvođenje kategorije "service charge" tj. naknade za uslugu, koja bi se obračunavala u određenom procentu na iznos fiskalnog računa. Sredstva sa te pozicije bi se koristila isključivo za uvećanje zarade zaposlenih u toj kompaniji;
- Nastaviti realizaciju projekta "Domaći ukusi" koji ima za cilj povezivanje poljoprivrednih proizvođača i turističke privrede;
- Omogućiti dodatni grace period kompanijama koje su ranije koristile mjere podrške koje se odnose na grace period, ali su im poslovne banke odobrile grace period značajno manji od programom predviđenog (24 mjeseca);
- Izmjeni zakonsku regulativu kako bi se omogućilo produženje zimskog raspusta na februar, imajući u vidu da zimska sezona traje i tokom tog mjeseca. Takođe, sa Ministarstvom prosvjete, sagledati mogućnost održavanja škole u prirodi u zimskim centrima;
- Uložiti dodatni napor da se pripreme za zimsku sezonu glavne i lokalne saobraćajnice prema skijalištima, te obezbijediti kontinuiranu prohodnost istih u vrijeme sniježnih padavina.

SAOBRAĆAJ

- Nastaviti sa poboljšanjem kvaliteta saobraćajne infrastrukture i saobraćajnih usluga u svim vidovima saobraćaja;
- Donijeti Strategiju razvoja avio-saobraćaja u Crnoj Gori, jer je potrebno poboljšati avio dostupnost Crne Gore, kako kroz modernizaciju crnogorskih aerodroma i poboljšanje nivoa kvaliteta usluga, tako i kroz povećanje frekvencije linijskih i čarter letova;
- Intenzivirati aktivnosti na izgradnji Jadransko-jonske brze ceste, zbog strateškog značaja koji bi imao za ekonomski razvoj Crne Gore;
- Nastaviti sa suzbijanjem nelojalne konkurencije i sive ekonomije kroz pojačan inspekcijski nadzor i aktiviranje ostalih službi poput carine i policije;
- Obezbijediti finansijske i ekonomske olakšice za kombinovani transport, kako bi se povećalo učešće ove vrste transporta i naglasile komparativne prednosti;
- Stvoriti uslove za realizaciju koncesionih aranžmana i razvoja privrednih društava koja se bave kombinovanim transportom;
- Nastaviti sa razvojem nautičkog turizma, kroz izgradnju i modernizaciju mreže marina sa pratećim sadržajima.

¹ Izmjeniti član 200. Zakona o radu koji definiše privremene i povremene poslove i donijeti novi Zakon o studentskim zadrugama koji bi studentima omogućio zaključivanje ugovora o praktičnom radu tokom ljetnjih mjeseci i omogućio ostvarivanje ETC kredita.

INFORMACIONO KOMUNIKACIONE TEHNOLOGIJE

- Povećati primjenu digitalnih tehnologija kako u velikim preduzećima tako i u MSP kako bi ona transformisala svoje poslovanje i postojeće operativne modele rada kojima bi povećala svoju produktivnost i podigla nivo konkurentnosti;
- Unaprijediti poziciju i imidž digitalnog preduzetništva i promovisati ulogu ovakvih preduzetnika u društvu i ekonomiji;
- Pokloniti pažnju ukupnom obrazovanju, kroz obavezne programe sticanja i razvoja digitalnih kompetencija i posebno obrzovanju ICT stručnjaka;
- Podržati uvođenje digitalnih tehnologija u svim fazama razvoja preduzeća i povećati investicije u razvoj digitalnih tehnologija;
- Razviti digitalno podržan tržišni ambijent - Olakšati digitalno poslovanje. Paralelno raditi na razvoju ponude i tražnje digitalnih tehnologija. Uvesti koncept eRačuna;
- Usaglasiti zakonodavstvo sa eZakonodavstvom, kako bi bilo omogućeno kreiranje eServisa na maksimalno mogućem nivou;
- Uspostaviti elektronski sistem naplate taksi (predviđen Zakonom o elektronskoj upravi) i ostalih potraživanja u sistemu poslovanja javnih institucija u Crnoj Gori;
- Uspostaviti saradnju sa kredibilnim inostranim platnim procesorima (PayPal, Stripe...) kako bi unaprijedili sistem plaćanja za obavljanje finansijskih transakcija sa inostranstvom u cilju unaprjeđenje poslovanja privrede na konceptu eTrovine.

BANKARSTVO I USLUGE OSIGURANJA

- Uvezati baze podataka Uprave prihoda i carina sa bazom podataka banaka u cilju optimizacije digitalnih procesa i apliciranje klijenata na daljinu.

GRAĐEVINARSTVO

- Intenzivirati aktivnosti na izradi Prostornog plana Crne Gore i Plana generalne regulacije Crne Gore, kako bi se završili u narednoj godini;
- Definisati model za utvrđivanje razlike u cijeni građevinskih radova odnosno uraditi tzv. kliznu skalu u cilju prevazilaženja trenutne situacije izazvane velikim skokom cijena svih građevinskih materijala;
- Potrebno je uložiti dodatni napor na implementaciji Eurokodova, koji predstavljaju evropske standarde (EN 1990 – EN 1999) namijenjene za projektovanje zgrada i inženjerskih konstrukcija. Rok za njihovu primjenu je 1. januar 2023. godine;
- Raditi na afirmaciji Zakona o privatno-javnom partnerstvu, kako bi se na taj način animirale domaće i inostrane kompanije, da učestvuju u finansiranju i izgradnji kapitalnih državnih projekata;
- Uložiti dodatni napor na usklađivanju katastarskih planova sa detaljnim urbanističkim planovima, što je ranije bila prepreka u razvoju sektora nekretnina. Sagledati mogućnost grafičkog odvajanja državnog od ostalog vlasništva, kako bi bilo lako uočljivo u katastarskim planovima, radi operativnijeg planiranja prostora.

KOMUNALNA PRIVREDA

- Smanjiti iznos naknada koje su vršioci regulisanih komunalnih djelatnosti u obavezi da plaćaju Regulatornoj agenciji za energetiku i regulisane komunalne djelatnosti (RAE);
- Izvršiti korekcije cijena usluge snabdijevanja vodom i komunalnih usluga u skladu sa povećanjem cijene inputa na tržištu;
- Intenzivirati aktivnosti usmjerene na saniranje gubitaka na vodovodnoj mreži koji su nastali zbog dotrajale infrastrukture (tehnički gubici), kao i zbog ilegalnih priključaka (administrativni gubici);
- Razmotriti mogućnosti smanjenja PDV sa 21% na 7% za materijale i repromaterijale koji su neophodni za obavljanje djelatnosti u vodovodnim preduzećima;
- Definirati jasne smjernice za kvalitetno i ekonomski isplativo rješenje pitanja kanalizacionog mulja koji nastaje u procesu prečišćavanja otpadnih voda;
- Raditi na podizanju ekološke svijesti građana u pravcu sprovođenja primarne selekcije, odnosno odvajanja otpada na mjestu nastanka, selektivnog sakupljanja otpada, kao i na suzbijanju nastanka nelegalnih deponija.

6

POSLOVANJE PRIVREDNIH
SUBJEKATA SHODNO
FINANSIJSKIM ISKAZIMA
ZA 2021. GODINU

Broj poslovnih subjekata u Crnoj Gori u 2021. godini iznosio je 39.682¹, što u odnosu na 2020. godinu kada ih je bilo 37.255 predstavlja povećanje od 6,5%.

Tabela 27: Pregled broja privrednih subjekata koji su predali finansijske iskaze, zaposlenih i zarada

	Broj privrednih subjekata		Broj zaposlenih		Bruto zarade (EUR)	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Podgorica	9.533	9.890	66.417	68.540	532.769.070	575.172.222
Danilovgrad	461	495	2.599	2.628	15.380.265	16.070.174
Nikšić	1.840	1.933	10.130	10.322	78.421.149	78.203.590
Cetinje	468	460	1.697	1.558	8.429.064	7.251.363
Tuzi	138	198	1.795	1.222	7.687.473	5.128.010
Centralna regija	12.440	12.976	82.638	84.270	642.687.021	681.825.359
% centralna regija	44,0	43,6	59,7	58,8	66,6	67,1
Andrijevica	67	70	288	315	1.404.876	1.698.921
Berane	622	680	2.210	2.422	11.015.322	11.995.481
Bijelo Polje	1.084	1.137	5.239	5.399	34.641.898	28.688.837
Gusinje	25	9	96	29	513.988	115.413
Kolašin	189	211	738	729	3.366.400	3.433.791
Mojkovac	130	139	582	708	4.169.481	5.407.732
Petnjica	28	17	108	31	598.073	189.097
Plav	132	148	272	329	1.418.880	1.775.271
Pljevlja	612	598	3.288	3.308	21.843.939	23.335.269
Plužine	33	34	114	112	565.843	619.588
Rožaje	519	546	1.668	1.735	9.339.859	8.819.657
Šavnik	31	30	97	109	531.259	558.196
Žabljak	104	96	321	347	1.628.045	1.649.929
Sjeverna regija	3.576	3.715	15.021	15.573	91.037.863	88.287.182
% sjeverna regija	12,7	12,5	10,9	10,9	9,4	8,7
Bar	2.523	2.730	8.526	9.177	44.573.394	47.965.211
Budva	4.145	4.459	12.206	12.929	68.034.017	71.718.661
Herceg Novi	2.105	2.287	8.308	8.431	50.191.458	51.509.635
Kotor	1.216	1.251	4.374	4.692	25.477.581	27.636.588
Tivat	1.444	1.512	4.575	5.179	30.748.031	33.873.172
Ulcinj	792	844	2.770	3.061	11.744.557	12.736.430
Južna regija	12.225	13.083	40.759	43.469	230.769.038	245.439.697
% južna regija	43,3	43,9	29,4	30,3	23,9	24,2
UKUPNO	28.241	29.774	138.418	143.312	964.493.922	1.015.552.238

Izvor: Uprava prihoda i carina Crne Gore - Finansijski iskazi privrednih subjekata

Finansijske iskaze za 2021. godinu predalo je 32.081 poreska obveznika što je za 7,7% više u odnosu na prethodnu godinu (29.782). Od ukupnog broja, 29.774 čine privredni subjekti i preduzetnici, što je takođe povećanje od 5,4% u odnosu na prethodnu godinu kada ih je bilo 28.241.

¹ Prilog 7 – MONSTAT - Pregled aktivnih poslovnih subjekata po opštinama

Od privrednih subjekata koji su predali fin. iskaze za 2021. godinu:

- 4.976 nije popunilo bilansnu poziciju [PRIHOD], dok je 3.012 na ovoj poziciji iskazalo vrijednost 0;
- 276 nije popunilo bilansnu poziciju [NETO REZULTAT], dok je 315 na ovoj poziciji iskazalo vrijednost 0;
- 837 je na bilansnoj poziciji [PROSJEČAN BROJ ZAPOSLENIH] iskazalo vrijednost 0;
- 311 je na bilansnoj poziciji [TROŠKOVI ZARADA I NAKNADA ZARADA] iskazalo vrijednost 0.

Tabela 28: Podaci o poslovanju kompanija na osnovu fin. iskaza privrednih subjekata

	2020	2021	2021/2020
Broj privrednih subjekata	28.241	29.774	105,4
Prihod (mil. eura)	8.428,4	10.164,4	120,6
Rezultat poslovanja (mil. eura)	-272,4	154,3	-
Dobit (mil. eura)	601,4	885,4	147,2
Gubitak (mil. eura)	-873,8	-731,2	83,7
Broj zaposlenih	138.418	143.312	103,5
Vrijednost bruto zarada (mil. eura)	964,5	1.015,6	105,3

Izvor: Uprava prihoda i carina Crne Gore - Finansijski iskazi privrednih subjekata

Prihodi u privredi su porasli za 20,6% što je pozitivno uticalo na krajnje rezultate poslovanja, te je profit kod uspješnih firmi veći za 47,2% dok je gubitak na nivou ekonomije manji za 16,3%.

Najveći broj privrednih subjekata posluje u južnoj regiji 43,9%, zatim u centralnoj 43,6% i na sjeveru 12,5%. U odnosu na 2020. godinu najveća stopa rasta broja privrednih subjekata ostvarena je na jugu (7,0%), od čega najviše u Herceg Novom (8,6% ili 182 privredna subjekta), Baru (8,2% više ili 207 p.s.) i Budvi (7,6% više ili 314 p.s.), zatim u centralnom dijelu zemlje (4,3%) i to najviše u Tuzima (43,5% više ili 60 privrednih subjekata), Danilovgradu (7,4% više ili 34 p.s.) i Nikšiću (5,1% više ili 93 p.s.).

Tabela 29: Struktura privrednih subjekata po regijama

	2020	učešće (%)	2021	učešće (%)	2021/2020
Centralna	12.440	44,0	12.976	43,6	104,3
Sjeverna	3.576	12,7	3.715	12,5	103,9
Južna	12.225	43,3	13.083	43,9	107,0
UKUPNO	28.241	100,0	29.774	100,0	105,4

Izvor: Uprava prihoda i carina Crne Gore - Finansijski iskazi privrednih subjekata

Broj zaposlenih u 2021. godini porastao je u južnoj regiji za 6,6% ili 2.710 lica, zatim 3,7% ili 552 lica u sjevernoj i 2,0% odnosno 1.632 lica u centralnoj regiji.

U opštinama centralne regije zaposleno je 58,8% ukupnog broja zaposlenih na nivou Crne Gore, zatim 30,3% u opštinama južne i 10,9% u opštinama sjeverne regije.

Posmatrajući po opštinama, u ukupnom broju zaposlenih najviše učestvuje opština Podgorica 47,8%, zatim Budva 9,0%, Nikšić 7,2%, Bar 6,4% i Herceg Novi 5,9%.

Tabela 30: Pregled ostvarenih prihoda, dobiti/gubitaka (u eurima)

	Prihodi		Dobit		Gubitak	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Podgorica	5.029.913.465	5.998.733.430	380.187.141	512.195.422	-284.122.777	-407.269.728
Danilovgrad	188.772.644	184.669.680	12.152.405	10.314.817	-4.840.164	-4.070.995
Nikšić	922.905.758	1.050.274.909	55.180.723	94.288.785	-22.504.985	-24.106.373
Cetinje	101.864.856	122.330.382	3.829.285	5.293.982	-5.678.528	-2.369.429
Tuzi	79.809.117	90.991.260	3.434.082	6.125.698	-547.806	-940.437
Centralna regija	6.323.265.840	7.446.999.661	454.783.636	628.218.704	-317.694.260	-438.756.962
% centralna regija	75,0	73,3	75,6	71,0	36,4	60,0
Andrijevisa	10.444.045	13.052.822	1.593.054	2.918.835	-537.287	-773.297
Berane	66.320.906	79.483.490	4.334.621	8.153.559	-4.245.805	-3.142.360
Bijelo Polje	281.917.368	305.664.349	10.655.780	13.846.604	-4.079.294	-4.384.504
Gusinje	2.238.891	1.571.804	53.879	37.095	-166.154	-9.561
Kolašin	23.420.558	27.415.603	2.693.755	2.970.220	-2.258.637	-2.323.148
Mojkovac	20.123.858	27.494.841	1.048.375	1.954.328	-3.124.322	-2.567.042
Petnjica	2.806.753	621.631	136.722	65.011	-83.471	-12.091
Plav	6.094.019	7.801.701	244.887	377.244	-456.025	-697.515
Pljevlja	129.718.326	141.713.223	17.796.855	8.876.210	-2.990.041	-2.404.234
Plužine	1.798.201	2.210.635	66.691	122.756	-225.657	-133.255
Rožaje	61.955.725	71.974.385	2.967.070	3.438.502	-3.558.895	-3.112.551
Šavnik	2.027.094	2.915.648	90.769	95.001	-81.693	-100.426
Žabljak	7.063.329	8.192.609	720.943	657.562	-1.448.119	-1.397.156
Sjeverna regija	615.929.073	690.112.741	42.403.401	43.512.927	-23.255.400	-21.057.140
% sjeverna regija	7,3	6,8	7,1	4,9	2,7	2,9
Bar	318.904.226	430.067.924	24.619.103	54.893.871	-25.852.582	-27.015.734
Budva	333.139.214	536.908.994	26.154.847	76.025.309	-111.223.255	-64.567.351
Herceg Novi	308.746.137	305.071.985	19.536.542	25.993.696	-266.259.693	-87.725.307
Kotor	203.166.797	246.855.996	11.906.455	17.968.615	-20.789.077	-16.380.608
Tivat	239.612.821	379.444.126	17.983.339	27.076.423	-100.370.329	-71.556.346
Ulcinj	85.647.698	128.964.873	4.041.789	11.664.690	-8.343.283	-4.131.210
Južna regija	1.489.216.893	2.027.313.898	104.242.075	213.622.604	-532.838.219	-271.376.556
% južna regija	17,7	19,9	17,3	24,1	61,0	37,1
UKUPNO	8.428.411.806	10.164.426.300	601.429.112	885.354.235	-873.787.879	-731.190.658

Izvor: Uprava prihoda i carina Crne Gore - Finansijski iskazi privrednih subjekata

Privredni subjekti su u 2021. godini iskazali ukupan prihod od 10.164,4 mil. eura ili 20,6% više u odnosu na 2020. godinu (8.428,4 mil. eura).

Ostvarena dobit u 2021. godini iznosi 885,4 mil. eura što je za 47,2% više u odnosu na 2020. godinu (601,4 mil. eura), a gubitak 731,2 mil. eura što je smanjenje od 16,3% u odnosu na prethodnu godinu (873,8 mil. eura).

Bruto vrijednost isplaćenih ličnih dohodaka iznosila je 1.015,6 mil. eura što predstavlja povećanje od 5,3% u odnosu na 2020. godinu (964,5 mil. eura).

Navedeni broj privrednih subjekata zapošljavao je 143.312 lica što je za 3,5% više nego u godini ranije (138.418), od čega:

17.471 privrednih subjekata ili 58,7% imali su jednog zaposlenog i ukupno su generisali prihod od 886,6 mil. eura odnosno 8,7% ukupnog prihoda;

8.749 privrednih subjekata ili 29,4% imali su od dva do pet zaposlenih i ukupno su generisali prihod od 1.166,0 mil. eura ili 11,5% ukupnog prihoda;

3.554 privrednih subjekata ili 11,9% imalo je više od pet zaposlenih i ukupno su generisali prihod od 8.111,8 mil. eura ili 79,8% ukupnog prihoda.

Tabela 31: Klasifikacija preduzeća prema veličini, shodno Zakonu o računovodstvu

Veličina preduzeća	Br. pr. subjek.	%	Prihod (EUR)	%	Dobit (EUR)	%	Gubitak (EUR)	%	Broj zap.	%	Zarade (EUR)	%
Mikro (0-10)	27.444	92,2	1.622.115.596	16,0	195.473.087	22,1	-233.852.587	32,0	58.583	40,9	238.618.106	23,5
Mala (11-50)	1.988	6,7	2.941.507.854	28,9	272.252.957	30,8	-273.954.162	37,5	36.913	25,8	257.391.231	25,3
Srednja (51-250)	286	1,0	2.513.086.628	24,7	224.746.437	25,4	-79.986.689	10,9	23.817	16,6	232.628.461	22,9
Velika (preko 250)	53	0,2	3.087.582.206	30,4	192.764.390	21,8	-143.395.823	19,6	23.996	16,7	286.914.440	28,3
Nesvrstana	3	0,0	134.016	0,0	117.364	0,0	-1.397	0,0	3	0,0	0	0,0
Ukupno	29.774	100	10.164.426.300	100	885.354.235	100	-731.190.658	100	143.312	100	1.015.552.238	100

Izvor: Uprava prihoda i carina Crne Gore - Finansijski iskazi privrednih subjekata

Posmatrano prema veličini, najveći broj preduzeća pripada kategoriji mikro preduzeća (do 10 zaposlenih) sa 92,2% učešća u ukupnom broju preduzeća, koja zapošljavaju 40,9% ukupnog broja zaposlenih na nivou Crne Gore. Slijede mala preduzeća (11-50 zaposlenih) sa 6,7% u ukupnom broju preduzeća koji zapošljavaju 25,8% ukupno zaposlenih.

Mikro i mala preduzeća zapošljavaju više od polovine ukupno zaposlenih u privredi, odnosno 66,7%, a uspješne firme iz ovog segmenta ostvarile su 52,9% ukupne dobiti. Međutim, 69,5% ukupnih gubitaka privrede ostvarila su upravo mikro i mala preduzeća, koja upošljavaju do 50 zaposlenih.

Posmatrano po sektorima, najveći broj privrednih subjekata u 2021. godini poslovalo je u sektorima:

- trgovine 7.172 privredna subjekta ili 24,1% ukupnog broja, koji zapošljavaju 26,8% ukupno zaposlenih i ostvaruje 42,3% ukupnog prihoda;
- stručnih, naučnih i tehničkih djelatnosti 4.791 pr. subjekta ili 16,1% ukupnog broja, koji zapošljavaju 7,4% ukupno zaposlenih i generišu 4,7% ukupnog prihoda;
- usluga smještaja i ishrane 3.520 pr. subjekata ili 11,8% ukupnog broja, koji zapošljavaju 12,1% ukupno zaposlenih i ostvaruju 5,6% ukupnog prihoda;
- građevinarstva 3.276 pr. subjekata ili 11,0% ukupnog broja, zapošljavaju 9,7% ukupno zaposlenih i generišu 10,3% ukupnog prihoda;
- prerađivačke industrije 2.135 pr. subjekata ili 7,2% ukupnog broja, zapošljavaju 8,3% ukupno zaposlenih i ostvaruju 9,9% ukupnog prihoda;
- administrativnih i pomoćnih uslužnih djelatnosti 1.592 pr. subjekata ili 5,3% ukupnog broja, zapošljavaju 5,6% zaposlenih i ostvaruju 1,8% ukupnog prihoda;
- saobraćaja i skladištenja 1.488 pr. subjekata ili 5,0% ukupnog broja, zapošljavaju

8,0% ukupno zaposlenih i ostvaruju 5,4% ukupnog prihoda.

Posmatrano po sektorima, najveća dobit ostvarena je u sektorima: trgovine 26,8% (237,6 mil. eura), građevinarstva 10,3% (91,4 mil. eura), stručnih naučnih i tehničkih djelatnosti 9,8% (86,5 mil. eura) i snadbijevanja el. energijom gasom i parom sa 9,0% (79,4 mil. eura) ukupne dobiti, dok su najveće gubitke zabilježili sektori: građevinarstva 22,3% (162,7 mil. eura), vađenja ruda i kamena 19,5% (142,8 mil. eura) i poslovanja nekretninama sa 10,7% (78,4 mil. eura) ukupnog gubitka na nivou Crne Gore.

Shodno predatim finansijskim iskazima, tokom 2021. godine, 100 preduzeća sa najvećim ostvarenim poslovnim prihodima, učestvovalo je sa 43,8% (4.455,2 mil. eura) u ukupno ostvarenom prihodu privrednih subjekata na nivou Crne Gore. Takođe, 100 preduzeća sa najvećim brojem zaposlenih, učestvovalo je sa 24,1% (34.605 zaposlenih) u ukupnom broju zaposlenih, dok je 100 preduzeća sa najvećom ostvarenom dobiti učestvovalo sa 47,8% (423,5 mil. eura) u ukupnoj dobiti na nivou Crne Gore.

Tabela 32: Privredni subjekti, prihod, dobit, gubitak, broj zaposlenih i zarade - Struktura po sektorima djelatnosti

Veličina preduzeća	Br. pr. subjek.	%	Prihod (EUR)	%	Neto dobit (EUR)	%	Neto gubitak (EUR)	%	Broj zap.	%	Zarade (EUR)	%
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	348	1,2	39.515.712	0,4	2.590.146	0,3	-3.196.648	0,4	844	0,6	3.872.900	0,4
Vađenje ruda i kamena	76	0,3	152.520.615	1,5	28.619.551	3,2	-142.789.664	19,5	1.595	1,1	20.241.597	2,0
Prerađivačka industrija	2.135	7,2	1.008.938.075	9,9	67.309.160	7,6	-19.621.214	2,7	11.935	8,3	70.248.372	6,9
Snadbijevanje električnom energijom, gasom, parom i klimatizacija	73	0,2	611.474.560	6,0	79.356.931	9,0	-12.111.560	1,7	3.020	2,1	43.629.538	4,3
Snadbijevanje vodom, upravljanje otpadnim vodama, kontrolisanje procesa uklanjanja otpada i sl.	109	0,4	137.778.006	1,4	7.632.834	0,9	-2.946.582	0,4	5.010	3,5	46.236.494	4,6
Građevinarstvo	3.276	11,0	1.050.658.685	10,3	91.428.028	10,3	-162.719.286	22,3	13.969	9,7	115.670.689	11,4
Trgovina na veliko i trgovina na malo i popravka motornih vozila i motocikala	7.172	24,1	4.298.651.836	42,3	237.568.030	26,8	-66.741.927	9,1	38.395	26,8	227.686.703	22,4
Saobraćaj i skladištenje	1.488	5,0	552.325.876	5,4	35.860.982	4,1	-62.372.885	8,5	11.467	8,0	94.210.744	9,3
Usluge smještaja i ishrane	3.520	11,8	565.443.140	5,6	61.493.536	6,9	-75.471.555	10,3	17.323	12,1	89.901.162	8,9
Informisanje i komunikacije	1.367	4,6	379.954.124	3,7	52.878.810	6,0	-11.043.252	1,5	5.978	4,2	58.383.993	5,7
Finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	127	0,4	296.951.506	2,9	52.328.180	5,9	-9.366.084	1,3	3.563	2,5	75.908.221	7,5
Poslovanje nekretninama	1.197	4,0	93.648.850	0,9	23.622.454	2,7	-78.358.135	10,7	1.886	1,3	11.686.351	1,2
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	4.791	16,1	475.668.259	4,7	86.454.139	9,8	-35.872.010	4,9	10.615	7,4	59.567.716	5,9
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	1.592	5,3	178.253.039	1,8	19.084.946	2,2	-13.478.730	1,8	8.082	5,6	44.407.775	4,4
Državna uprava i odbrana i obavezno socijalno osiguranje	4	0,0	702.887	0,0	25.541	0,0	-169.998	0,0	17	0,0	282.966	0,0
Obrazovanje	234	0,8	14.955.957	0,1	1.659.741	0,2	-801.461	0,1	763	0,5	5.082.184	0,5
Zdravstvena i socijalna zaštita	553	1,9	62.610.439	0,6	10.262.183	1,2	-6.846.296	0,9	2.654	1,9	17.257.521	1,7
Umjetnost, zabava i rekreacija	444	1,5	219.271.756	2,2	25.025.745	2,8	-24.147.948	3,3	3.899	2,7	23.566.740	2,3
Ostale uslužne djelatnosti	1.268	4,3	25.102.978	0,2	2.153.298	0,2	-3.135.423	0,4	2.297	1,6	7.710.572	0,8
Ukupno	29.774	100	10.164.426.300	100	885.354.235	100	-731.190.658	100	143.312	100	1.015.552.238	100

Izvor: Uprava prihoda i carina Crne Gore - Finansijski iskazi privrednih subjekata

7

PRILOZI

Prilog 1: Međunarodni monetarni fond – projekcije realnih stopa rasta (u procentima)

	2021.	2022	Projekcije	
			2023	2027
Ekonomije svijeta	6,0	3,2	2,7	3,2
Napredne ekonomije	5,2	2,4	1,1	1,7
SAD	5,7	1,6	1,0	1,9
Eurozona	5,2	3,1	0,5	1,5
Njemačka	2,6	1,5	-0,3	1,3
Francuska	6,8	2,5	0,7	1,4
Italija	6,6	3,2	-0,2	0,7
Španija	5,1	4,3	1,2	1,7
Japan	1,7	1,7	1,6	0,4
Velika Britanija	7,4	3,6	0,3	1,5
Kanada	4,5	3,3	1,5	1,7
Ostale napredne ekonomije	5,7	3,1	1,8	2,0
Ekonomije u ekspanziji i razvoju	6,6	3,7	3,7	4,3
Ekonomije u ekspanziji i razvoju (Azija)	7,2	4,4	4,9	5,1
Kina	8,1	3,2	4,4	4,6
Indija	8,7	6,8	6,1	6,2
ASEAN-5	3,4	5,3	4,9	-
Ekonomije u ekspanziji i razvoju (Evropa)	6,8	0,0	0,6	2,2
Rusija	4,7	-3,4	-2,3	0,7
Turska	11,4	5,0	3,0	3,0
Poljska	5,9	3,8	0,5	3,1
Rumunija	5,9	4,8	3,1	3,5
Ukrajina	3,4	-35,0
Mađarska	7,1	5,7	1,8	3,2
Bjelorusija	2,3	-7,0	0,2	0,8
Bugarska	4,2	3,9	3,0	2,8
Srbija	7,4	3,5	2,7	4,0
Hrvatska	10,2	5,9	3,5	2,5
Crna Gora	13,0	7,2	2,5	3,0
Sjeverna Makedonija	4,0	2,7	3,0	3,8
Albanija	8,5	4,0	2,5	3,4
Latinska Amerika i Karibi	6,9	3,5	1,7	2,4
Brazil	4,6	2,8	1,0	2,0
Meksiko	4,8	2,1	1,2	2,1
Bliski Istok i Centralna Azija	4,5	5,0	3,6	3,7
Saudijska Arabija	3,2	7,6	3,7	3,0
UAE	3,8	5,1	4,2	4,2
Podсахarska Afrika	4,7	3,6	3,7	4,4
Nigerija	3,6	3,2	3,0	2,9
Južna Afrika	4,9	2,1	1,1	1,4
Evropska Unija	5,4	3,2	0,7	1,7

Izvor: MMF - Svjetski ekonomski izgledi, oktobar 2022

Prilog 2: **Struktura BDP-a**

		2017	2018	2019	2020	2021
A	Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	6,9	6,7	6,4	7,6	6,5
B	Vađenje rude i kamena	1,4	1,1	1,2	1,6	1,1
C	Prerađivačka industrija	3,8	4,0	3,7	4,1	3,9
D	Snabdijevanje električnom energijom	2,3	3,5	3,1	3,7	3,5
E	Snabdijevanje vodom	1,8	1,6	1,7	1,8	1,7
F	Građevinarstvo	5,6	5,7	6,4	6,1	4,7
G	Trgovina na veliko i trgovina na malo i popravka motornih vozila i motocikala	13,0	12,6	12,5	13,0	13,5
H	Saobraćaj i skladištenje	4,2	4,2	4,1	3,5	3,7
I	Usluge pružanja smještaja i ishrane	7,5	7,3	7,8	2,0	6,6
J	Informisanje i komunikacije	3,7	3,7	3,7	4,0	3,5
K	Finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	4,1	4,0	3,8	4,3	4,0
L	Poslovanje nekretninama	5,7	5,4	5,5	6,3	5,5
M	Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	2,6	3,0	3,1	3,8	3,7
N	Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	2,1	2,1	2,1	1,8	1,6
O	Državna uprava i odbrana i obavezno socijalno osiguranje	7,1	6,7	6,7	7,8	6,8
P	Obrazovanje	4,0	3,8	3,7	4,5	4,6
Q	Zdravstvena i socijalna zaštita	3,7	3,5	3,4	4,4	4,1
R	Umjetnost, zabava i rekreacija	1,4	1,8	1,4	1,5	1,3
S+T	Ostale uslužne djelatnosti	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9
BDV	Ukupno	81,8	81,8	81,2	82,8	81,2
Neto porezi	Porezi minus subvencije na proizvode	18,2	18,2	18,8	17,2	18,8
BDP	BRUTO DOMAĆI PROIZVOD	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: MONSTAT

Prilog 3: Pregled makroekonomskih indikatora

	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (p)
BDP u tekućim cijenama (hilj. eura)	4.299.091	4.663.130	4.950.717	4.185.553	4.955.116	5.360.700 ¹
Stanovništvo (hilj.)	622,4	622,2	622,0	621,3	619,2	
BDP po stanovniku (EUR)	6.908	7.495	7.959	6.737	8.002	
Realan rast BDP (%)	4,7	5,1	4,1	-15,3	13,0	4,7 ¹
Industrijska proizvodnja (indeks)	95,8	122,4	93,7	99,1	104,9	96,2 ²
Prosječna godišnja inflacija, CPI (%)	2,4	2,6	0,4	-0,3	2,4	11,6 ²
Prosječan broj zaposlenih lica	182.368	190.132	203.545	176.693	188.964	222.659 ²
Broj nezaposlenih lica, reg.	51.262	41.378	37.616	47.509	57.386	44.265 ³
Stopa nezaposlenosti, reg. (%)	22,09	17,83	16,21	20,48	24,73	19,08 ³
Stopa nezaposlenosti, ARS (%)	16,1	15,2	15,1	17,9	16,6	14,6 ⁴
Prosječna bruto zarada (EUR)	765	766	773	783	793	879 ²
Prosječna neto zarada (EUR)	510	511	515	524	532	708 ²
Tekući račun (hilj. eura)	-691.497	-792.793	-707.212	-1.090.429	-454.944	-478.057 ²
Tekući račun (% BDP)	-16,1	-17,0	-14,3	-26,1	-9,2	-8,9 ²
Izvoz, f.o.b. (hilj. eura)	382.449	436.060	465.549	408.968	525.791	568.900 ²
Uvoz, f.o.b. (hilj. eura)	2.242.513	2.485.232	2.531.106	2.050.985	2.440.987	2.563.093 ²
Trgovinski bilans (hilj. eura)	-1.860.064	-2.049.173	-2.065.558	-1.642.017	-1.915.195	-1.994.194 ²
Izvoz usluga (hilj. eura)	1.382.384	1.563.431	1.705.174	679.138	1.596.701	1.746.136 ²
Uvoz usluga (hilj. eura)	530.551	626.842	686.758	502.595	640.879	673.675 ²
Bilans razmjene usluga (hilj. eura)	851.832	936.589	1.018.416	176.543	955.821	1.072.461 ²
Saldo roba i usluga (hilj. eura)	-1.008.231	-1.112.584	-1.047.141	-1.465.474	-959.374	-921.732 ²
Saldo roba i usluga (% BDP)	-23,5	-23,9	-21,2	-35,0	-19,4	-17,2 ²
SDI, ukupan priliv (hilj. eura)	659.233	858.113	778.518	666.033	927.326	847.832 ²
SDI, neto (hilj. eura)	484.332	322.484	304.578	470.535	580.890	599.030 ²
SDI, neto (% BDP)	11,3	6,9	6,2	11,2	11,7	11,2 ²
Deficit/suficit budžeta (hilj. eura)	-250.850	-197.010	-144.480	-426.160	-99.520	-36.000 ²
Deficit/suficit budžeta (% BDP)	-5,8	-4,2	-2,9	-10,2	2,0	0,7 ²
Javni dug, neto (hilj. eura)	2.687.900	2.991.700	3.191.700	3.536.520	3.697,96	3.662,73 ⁵
Javni dug, neto (% BDP)	62,5	64,2	64,5	84,5	74,63	68,32 ⁵

Izvor: MONSTAT; CBCG; ZZCG; Ministarstvo finansija; za 2022. su dati preliminarni podaci

1 projekcije za 2022. - Ministarstvo finansija

2 podaci za period januar-septembar

3 registrovano na dan 31.09.

4 podaci za drugi kvartal

5 državni dug uključujući depozite na dan 30.06.2022.

Prilog 4: Broj preduzeća u periodu 2017 - maj 2022.

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Mikro	23.523	26.812	29.053	30.546	32.742	33.688
Mala	2.062	2.355	2.560	2.241	1.616	1.751
Srednja	341	367	400	370	246	271
Velika	65	66	71	53	49	50
MMSP	25.926	29.534	32.013	33.157	34.604	35.710
UKUPNO	25.991	29.600	32.084	33.210	34.653	35.760

Izvor: Uprava prihoda i carina

Prilog 5: Broj zaposlenih u periodu 2017 - maj 2022.

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Mikro	50.946	57.005	60.605	62.032	60.770	62.637
Mala	38.794	44.007	47.698	41.639	30.233	32.590
Srednja	34.912	37.827	41.072	37.784	24.284	27.207
Velika	40.107	43.021	46.124	30.788	27.707	29.380
MMSP	124.652	138.839	149.375	141.455	115.287	122.434
UKUPNO	164.759	181.860	195.499	172.243	142.994	151.814

Izvor: Uprava prihoda i carina

Prilog 6: Robna razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (u eurima)

	I-IX 2020		I-IX 2021		I-IX 2022 (p)	
	Uvoz	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz	Izvoz
Ukupno - Poljoprivreda	356.029.411	33.097.789	444.788.924	41.213.785	593.857.552	42.477.215
Ukupno - CG	1.563.914.235	254.588.716	1.828.078.000	302.071.000	2.638.033.190	520.261.989
% učešća poljoprivrede	22,8	13,0	24,3	13,6	22,5	8,2
Žive životinje	18.359.820	67.158	22.109.262	51.891	29.501.853	190.870
Meso i drugi klanični proizvodi za jelo	52.505.166	6.503.451	54.353.742	7.954.982	79.573.778	14.909.786
- goveđe meso	8.322.883	135.176	11.236.221	40.503	19.603.740	1.952.936
- svinjsko meso	32.574.605	3.436	29.052.568	144.593	37.835.198	927.023
- ovčije i kozje meso	229.065	0	140.495	40	262.121	0
- živinsko meso	10.309.536	39.604	12.352.981	18.970	19.871.212	1.227
- sušeno meso	835.732	6.325.234	1.223.495	7.750.876	1.664.044	11.957.113
- ostalo	233.345	0	347.982	0	337.463	71.487
Riba	4.355.801	54.409	10.790.165	116.524	14.695.128	1.043
Mlijeko, sir, jaja, med	28.520.084	81.847	37.345.455	67.877	49.677.492	134.126
- mlijeko i pavlaka	9.564.810	27.390	10.670.321	26.565	13.616.398	21.983
- jogurt i kisjelo mlijeko	6.575.250	751	8.386.137	27	11.097.236	4.169
- surutka					155.562	1.728
- maslac	2.234.091	85	3.062.123	84	4.226.659	178
- sir	8.873.159	13.184	13.407.147	413	18.563.536	11.464
- ostalo	795.655	40.052	1.086.240	40.747	1.269.886	88.612
- jaja	364.802	385,78	630.792	41	748.215	5.993
- med	364.802	386	630.792	41	0	0
Proizvodi životinjskog porijekla	433.408	0	514.818	183.160	496.735	750
Drveće i cvijeće	4.860.157	179.078	5.801.291	87.588	6.204.282	79.842
Povrće	15.234.929	2.466.792	16.096.965	2.197.155	21.068.517	3.842.444
Voće	22.168.658	3.145.345	24.474.527	5.048.797	27.267.147	3.321.278
Kafa, čaj, začini	6.356.703	112.049	7.984.230	563.456	13.302.376	157.553
Žitarice	6.524.345	93.750	6.388.250	66.331	8.558.100	7.908
Proizvodi mlinске industrije	13.933.143	44.269	15.247.631	1.277	23.588.138	4.771
Uljano sjemenje	2.609.904	505.623	3.034.071	531.434	3.358.084	310.182
Šelak, gume	101.204	175	119.215	1.588	102.207	3.923
Biljni materijali za pletarstvo	34.014	78	35.691	0	44.672	0
Masnoće i ulja	10.125.538	158.812	13.997.977	231.621	25.201.812	482.801
Mesne i riblje prerađevine	18.359.147	4.184.837	21.105.442	4.174.251	26.336.372	3.406.229
Šećer i proizvodi od šećera	6.550.381	55.190	7.936.404	48.304	10.811.145	181.712
Kakao i proizvodi od kakaa	12.365.139	1.337.466	16.410.392	1.450.360	18.815.811	1.654.286
Proizvodi na bazi žitarica	27.691.416	349.639	35.421.492	527.563	45.064.030	690.755
Proizvodi od voća i povrća	10.677.922	49.591	14.462.369	195.816	19.949.087	164.502
Razni proizvodi za ishranu	31.326.766	214.035	41.033.632	155.351	50.406.639	427.696
Pića, alkoholi i sirće	37.256.256	8.100.094	55.397.071	7.967.859	72.138.842	9.406.963
- voda	5.118.376	109.010	8.209.662	172.683	9.636.272	315.774
- gazirana pića	16.941.171	17.020	24.330.531	54.939	30.945.504	62.529
- pivo	6.236.891	2.412.465	8.930.977	2.655.415	11.823.949	2.615.920
- vino	5.030.249	5.501.884	6.313.397	5.008.363	9.061.963	5.414.780
- rakija, viski i ostalo	3.929.569	59.715	7.612.505	76.459	10.671.155	997.961
Stočna hrana	15.864.959	1.107.903	19.309.101	660.906	24.176.212	708.257
Duvan i proizvodi od duvana	9.343.891	2.102.951	14.850.750	6.057.950	22.886.359	169.322
Ostalo	470.660	2.183.248	568.980	2.871.745	632.733	2.220.214

Izvor: MONSTAT

Prilog 7: Pregled aktivnih poslovnih subjekata po opštinama

R.br.	Opština	2020		2021	
		ukupno	% učešća	ukupno	% učešća
1.	Andrijevića	71	0,2	74	0,2
2.	Bar	3.440	9,2	3.684	9,3
3.	Berane	582	1,6	604	1,5
4.	Bijelo Polje	1.290	3,5	1.349	3,4
5.	Budva	5.768	15,5	6.438	16,2
6.	Cetinje	768	2,1	802	2,0
7.	Danilovgrad	639	1,7	674	1,7
8.	Gusinje	31	0,1	35	0,1
9.	Herceg Novi	2.780	7,5	2.974	7,5
10.	Kolašin	244	0,7	264	0,7
11.	Kotor	1.420	3,8	1.462	3,7
12.	Mojkovac	164	0,4	168	0,4
13.	Nikšić	1.979	5,3	2.065	5,2
14.	Petnjica	30	0,1	31	0,1
15.	Plav	128	0,3	130	0,3
16.	Pljevlja	615	1,7	635	1,6
17.	Plužine	32	0,1	35	0,1
18.	Podgorica	13.419	36,0	14.145	35,6
19.	Rožaje	646	1,7	681	1,7
20.	Šavnik	38	0,1	40	0,1
21.	Tivat	1.754	4,7	1.894	4,8
21.	Tuzi	83	0,2	118	0,3
22.	Ulcinj	1.193	3,2	1.240	3,1
23.	Žabljak	141	0,4	140	0,4
Ukupno		37.255	100,0	39.682	100,0

Izvor: MONSTAT

Prilog 8: Pregled broja privrednih subjekata, zaposlenih, prihoda, zarada, ostvarenih dobitaka i gubitaka po opštinama i sektorima djelatnosti

Izvor: Uprava prihoda i carina Crne Gore – Finansijski iskazi privrednih subjekata, 2021. godina

Pregled broja privrednih subjekata po opštinama i veličini privrednih subjekata

	<i>Broj pr. subjekata</i>	<i>0-1 zap.</i>	<i>2-5 zap.</i>	<i>6-10 zap.</i>	<i>11-50 zap.</i>	<i>51-250 zap.</i>	<i>preko 250 zap.</i>
Podgorica	9.890	5.533	2.903	688	582	149	35
Danilovgrad	495	259	153	32	39	12	0
Nikšić	1.933	1.024	631	144	102	29	3
Cetinje	460	266	139	24	28	3	0
Tuzi	198	89	74	14	18	2	1
Centralna regija	12.976	7.171	3.900	902	769	195	39
% centralna regija	43,6%	41,0%	44,6%	49,7%	55,4%	65,9%	73,6%
Andrijevica	70	35	20	7	8	0	0
Berane	680	394	210	43	25	8	0
Bijelo Polje	1.137	611	391	72	55	6	2
Gusinje	9	5	2	1	1	0	0
Kolašin	211	110	73	18	8	2	0
Mojkovac	139	70	46	13	7	3	0
Petnjica	17	13	3	1	0	0	0
Plav	148	84	56	6	2	0	0
Pljevlja	598	314	197	49	31	6	1
Plužine	34	15	15	3	1	0	0
Rožaje	546	289	196	36	23	2	0
Šavnik	30	17	10	1	2	0	0
Žabljak	96	53	26	10	7	0	0
Sjeverna regija	3.715	2.010	1.245	260	170	27	3
% sjeverna regija	12,5%	11,5%	14,2%	14,3%	12,2%	9,1%	5,7%
Bar	2.730	1.644	824	144	105	10	3
Budva	4.459	3.217	945	162	111	19	5
Herceg Novi	2.287	1.354	691	136	84	20	2
Kotor	1.251	685	415	85	56	10	0
Tivat	1.512	966	397	80	59	9	1
Ulcinj	844	424	332	47	35	6	0
Južna regija	13.083	8.290	3.604	654	450	74	11
% južna regija	43,9%	47,5%	41,2%	36,0%	32,4%	25,0%	20,8%
UKUPNO	29.774	17.471	8.749	1.816	1.389	296	53

Pregled broja zaposlenih po opštinama i veličini privrednih subjekata

	<i>Broj zaposlenih</i>	<i>0-1 zap.</i>	<i>2-5 zap.</i>	<i>6-10 zap.</i>	<i>11-50 zap.</i>	<i>51-250 zap.</i>	<i>preko 250 zap.</i>
Podgorica	68.540	5.200	8.335	5.226	12.268	16.327	21.184
Danilovgrad	2.628	251	438	249	738	952	0
Nikšić	10.322	971	1.870	1.066	1.970	2.915	1.530
Cetinje	1.558	256	400	188	524	190	0
Tuzi	1.222	85	205	108	367	169	288
Centralna regija	84.270	6.763	11.248	6.837	15.867	20.553	23.002
% centralna regija	58,8%	40,7%	45,0%	49,7%	55,8%	67,6%	79,1%
Andrijevica	315	34	54	52	175	0	0
Berane	2.422	387	564	341	443	687	0
Bijelo Polje	5.399	597	1.114	538	1.098	667	1.385
Gusinje	29	5	4	6	14	0	0
Kolašin	729	105	211	135	167	111	0
Mojkovac	708	69	136	97	122	284	0
Petnjica	31	13	10	8	0	0	0
Plav	329	73	150	41	65	0	0
Pljevlja	3.308	291	558	376	674	630	779
Plužine	112	15	45	27	25	0	0
Rožaje	1.735	282	561	281	450	161	0
Šavnik	109	16	31	6	56	0	0
Žabljak	347	51	78	72	146	0	0
Sjeverna regija	15.573	1.938	3.516	1.980	3.435	2.540	2.164
% sjeverna regija	10,9%	11,7%	14,1%	14,4%	12,1%	8,4%	7,4%
Bar	9.177	1.561	2.333	1.098	2.095	1.100	990
Budva	12.929	3.026	2.688	1.213	2.368	1.866	1.768
Herceg Novi	8.431	1.316	1.985	1.032	1.518	1.727	853
Kotor	4.692	652	1.153	627	1.201	1.059	0
Tivat	5.179	955	1.147	612	1.196	969	300
Ulcinj	3.061	423	943	357	736	602	0
Južna regija	43.469	7.933	10.249	4.939	9.114	7.323	3.911
% južna regija	30,3%	47,7%	41,0%	35,9%	32,1%	24,1%	13,5%
UKUPNO	143.312	16.634	25.013	13.756	28.416	30.416	29.077

Pregled ostvarenih prihoda po opštinama i veličini privrednih subjekata

	<i>Prihod (EUR)</i>	<i>0-1 zap.</i>	<i>2-5 zap.</i>	<i>6-10 zap.</i>	<i>11-50 zap.</i>	<i>51-250 zap.</i>	<i>preko 250 zap.</i>
Podgorica	5.998.733.430	527.349.256	548.229.095	465.163.517	1.071.791.528	1.801.896.212	1.584.303.822
Danilovgrad	184.669.680	8.203.262	17.387.805	17.643.700	56.200.886	85.234.027	0
Nikšić	1.050.274.909	44.174.883	81.227.677	55.459.130	210.521.396	261.971.348	396.920.475
Cetinje	122.330.382	6.497.434	22.521.415	23.511.771	47.444.175	22.355.587	0
Tuzi	90.991.260	1.514.071	12.749.262	19.348.339	23.006.258	15.162.022	19.211.308
Centralna regija	7.446.999.661	587.738.906	682.115.254	581.126.457	1.408.964.243	2.186.619.196	2.000.435.605
% centralna regija	73,3%	66,3%	58,5%	65,2%	66,6%	79,6%	84,8%
Andrijevica	13.052.822	515.933	2.356.576	4.142.177	6.038.136	0	0
Berane	79.483.490	5.969.794	14.925.138	17.988.881	18.033.009	22.566.668	0
Bijelo Polje	305.664.349	11.213.347	31.847.017	19.353.938	76.299.665	33.597.458	133.352.924
Gusinje	1.571.804	109.376	145.939	564.904	751.585	0	0
Kolašin	27.415.603	3.538.851	8.171.242	4.686.593	4.633.768	6.385.149	0
Mojkovac	27.494.841	1.839.095	3.875.853	4.354.161	11.834.592	5.591.140	0
Petnjica	621.631	132.799	270.824	218.008	0	0	0
Plav	7.801.701	1.580.205	4.202.583	1.290.153	728.760	0	0
Pljevlja	141.713.223	4.052.677	20.506.828	17.659.288	19.217.507	30.733.340	49.543.583
Plužine	2.210.635	92.454	1.234.729	417.582	465.870	0	0
Rožaje	71.974.385	7.740.788	15.303.222	14.572.657	19.090.360	15.267.358	0
Šavnik	2.915.648	227.482	889.455	35.174	1.763.537	0	0
Žabljak	8.192.609	626.209	1.616.691	1.247.798	4.701.911	0	0
Sjeverna regija	690.112.741	37.639.010	105.346.097	86.531.314	163.558.700	114.141.113	182.896.507
% sjeverna regija	6,8%	4,2%	9,0%	9,7%	7,7%	4,2%	7,8%
Bar	430.067.924	64.203.954	83.667.761	59.335.884	122.980.488	75.550.383	24.329.454
Budva	536.908.994	89.362.297	125.057.583	58.460.356	113.052.185	72.642.988	78.333.585
Herceg Novi	305.071.985	23.497.420	43.486.195	43.235.408	77.298.093	92.660.526	24.894.343
Kotor	246.855.996	12.349.979	36.314.852	25.144.494	103.963.952	69.082.719	0
Tivat	379.444.126	64.177.816	53.364.291	24.527.563	79.996.595	109.295.404	48.082.457
Ulcinj	128.964.873	7.593.985	36.688.039	13.482.893	44.954.218	26.245.738	0
Južna regija	2.027.313.898	261.185.451	378.578.721	224.186.598	542.245.531	445.477.758	175.639.839
% južna regija	19,9%	29,5%	32,5%	25,1%	25,6%	16,2%	7,4%
UKUPNO	10.164.426.300	886.563.367	1.166.040.072	891.844.369	2.114.768.474	2.746.238.067	2.358.971.951

Pregled bruto zarada po opštinama i veličini privrednih subjekata

	<i>Bruto zarade (EUR)</i>	<i>0-1 zap.</i>	<i>2-5 zap.</i>	<i>6-10 zap.</i>	<i>11-50 zap.</i>	<i>51-250 zap.</i>	<i>preko 250 zap.</i>
Podgorica	575.172.222	19.285.564	40.979.517	32.015.043	82.175.119	168.265.939	232.451.040
Danilovgrad	16.070.174	704.709	1.819.595	1.343.337	4.467.233	7.735.300	0
Nikšić	78.203.590	3.430.498	8.167.036	6.314.605	12.177.427	26.579.821	21.534.203
Cetinje	7.251.363	792.294	1.465.701	881.722	2.817.574	1.294.072	0
Tuzi	5.128.010	197.740	923.902	441.397	1.535.896	836.021	1.193.054
Centralna regija	681.825.359	24.410.805	53.355.751	40.996.104	103.173.249	204.711.153	255.178.297
% centralna regija	67,1%	46,3%	47,9%	55,1%	58,2%	70,8%	82,2%
Andrijevica	1.698.921	85.253	210.454	382.238	1.020.976	0	0
Berane	11.995.481	1.292.327	2.787.294	1.922.010	1.958.407	4.035.443	0
Bijelo Polje	28.688.837	2.005.189	5.605.929	2.534.832	5.402.933	4.582.890	8.557.064
Gusinje	115.413	13.577	1.637	47.996	52.203	0	0
Kolašin	3.433.791	339.741	981.517	648.408	1.110.315	353.810	0
Mojkovac	5.407.732	731.407	707.934	451.277	488.755	3.028.359	0
Petnjica	189.097	41.757	107.250	40.090	0	0	0
Plav	1.775.271	268.963	798.204	214.795	493.309	0	0
Pljevlja	23.335.269	821.147	1.994.025	1.556.312	3.087.961	5.370.709	10.505.115
Plužine	619.588	39.933	202.644	188.353	188.658	0	0
Rožaje	8.819.657	907.775	2.833.495	1.454.062	2.559.155	1.065.170	0
Šavnik	558.196	49.551	145.342	23.800	339.503	0	0
Žabljak	1.649.929	161.112	376.078	290.803	821.936	0	0
Sjeverna regija	88.287.182	6.757.732	16.751.803	9.754.976	17.524.111	18.436.381	19.062.179
% sjeverna regija	8,7%	12,8%	15,0%	13,1%	9,9%	6,4%	6,1%
Bar	47.965.211	5.308.694	7.784.449	5.000.724	11.476.746	8.098.819	10.295.779
Budva	71.718.661	6.740.084	11.078.215	5.638.557	14.230.822	17.547.701	16.483.282
Herceg Novi	51.509.635	3.015.528	8.605.789	5.205.045	10.374.314	14.823.854	9.485.105
Kotor	27.636.588	1.998.274	4.932.112	3.208.468	7.578.835	9.918.899	0
Tivat	33.873.172	3.343.340	5.825.709	3.183.746	9.358.583	12.161.794	0
Ulcinj	12.736.430	1.122.572	3.137.419	1.381.985	3.459.415	3.635.039	0
Južna regija	245.439.697	21.528.492	41.363.693	23.618.525	56.478.715	66.186.106	36.264.166
% južna regija	24,2%	40,9%	37,1%	31,8%	31,9%	22,9%	11,7%
UKUPNO	1.015.552.238	52.697.029	111.471.247	74.369.605	177.176.075	289.333.640	310.504.642

Pregled ostvarene dobiti po opštinama i veličini privrednih subjekata

	<i>Dobit (EUR)</i>	<i>0-1 zap.</i>	<i>2-5 zap.</i>	<i>6-10 zap.</i>	<i>11-50 zap.</i>	<i>51-250 zap.</i>	<i>preko 250 zap.</i>
Podgorica	512.195.422	76.541.419	74.634.816	37.498.727	101.812.539	124.002.060	97.705.861
Danilovgrad	10.314.817	1.417.535	1.301.361	1.166.431	2.259.506	4.169.984	0
Nikšić	94.288.785	2.594.809	6.164.297	4.653.929	16.659.470	15.795.704	48.420.576
Cetinje	5.293.982	413.556	838.671	1.283.990	2.169.145	588.620	0
Tuzi	6.125.698	105.648	928.028	1.480.337	2.073.186	496.534	1.041.965
Centralna regija	628.218.704	81.072.967	83.867.173	46.083.414	124.973.846	145.052.902	147.168.402
% centralna regija	71,0%	53,2%	62,1%	60,7%	67,8%	80,7%	93,3%
Andrijevica	2.918.835	15.853	201.904	1.025.032	1.676.046	0	0
Berane	8.153.559	1.338.835	969.242	2.389.440	1.091.032	2.365.010	0
Bijelo Polje	13.846.604	1.402.425	2.256.928	752.119	3.842.479	1.555.047	4.037.606
Gusinje	37.095	4.955	3.055	2.942	26.143	0	0
Kolašin	2.970.220	608.709	1.056.977	684.057	262.285	358.192	0
Mojkovac	1.954.328	78.635	274.741	597.901	978.120	24.931	0
Petnjica	65.011	34.780	27.476	2.755	0	0	0
Plav	377.244	95.357	174.324	76.591	30.972	0	0
Pljevlja	8.876.210	321.715	1.464.492	685.906	1.238.958	742.081	4.423.058
Plužine	122.756	8.188	89.099	16.296	9.173	0	0
Rožaje	3.438.502	447.703	983.488	621.281	1.074.086	311.944	0
Šavnik	95.001	3.294	22.313	2.125	67.269	0	0
Žabljak	657.562	34.632	112.835	160.822	349.273	0	0
Sjeverna regija	43.512.927	4.395.081	7.636.874	7.017.267	10.645.836	5.357.205	8.460.664
% sjeverna regija	4,9%	2,9%	5,7%	9,2%	5,8%	3,0%	5,4%
Bar	54.893.871	19.521.784	8.236.225	5.404.873	12.554.608	8.493.476	682.905
Budva	76.025.309	29.204.359	17.406.357	5.968.227	15.038.381	6.914.805	1.493.180
Herceg Novi	25.993.696	3.164.324	4.909.140	3.943.571	6.440.225	7.536.436	0
Kotor	17.968.615	1.626.063	5.044.310	2.890.205	5.569.265	2.838.772	0
Tivat	27.076.423	12.242.982	4.577.111	3.005.491	5.696.836	1.554.003	0
Ulcinj	11.664.690	1.134.576	3.471.685	1.590.095	3.363.060	2.105.274	0
Južna regija	213.622.604	66.894.088	43.644.828	22.802.462	48.662.375	29.442.766	2.176.085
% južna regija	24,1%	43,9%	32,3%	30,0%	26,4%	16,4%	1,4%
UKUPNO	885.354.235	152.362.136	135.148.875	75.903.143	184.282.057	179.852.873	157.805.151

Pregled ostvarenih gubitaka po opštinama i veličini privrednih subjekata

	<i>Gubitak (EUR)</i>	<i>0-1 zap.</i>	<i>2-5 zap.</i>	<i>6-10 zap.</i>	<i>11-50 zap.</i>	<i>51-250 zap.</i>	<i>preko 250 zap.</i>
Podgorica	-407.269.728	-60.947.601	-103.176.078	-81.151.589	-18.935.464	-32.424.545	-110.634.451
Danilovgrad	-4.070.995	-812.998	-1.233.190	-108.987	-1.424.913	-490.907	0
Nikšić	-24.106.373	-4.952.088	-2.258.473	-2.126.373	-3.967.125	-3.635.773	-7.166.541
Cetinje	-2.369.429	-1.020.279	-806.518	-226.020	-316.612	0	0
Tuzi	-940.437	-279.516	-367.259	-26.459	-130.441	-136.762	0
Centralna regija	-438.756.962	-68.012.482	-107.841.518	-83.639.428	-24.774.555	-36.687.987	-117.800.992
% centralna regija	60,0%	42,4%	66,2%	77,6%	29,5%	46,4%	86,0%
Andrijevica	-773.297	-178.703	-221.876	0	-372.718	0	0
Berane	-3.142.360	-1.032.658	-978.614	-417.925	-561.974	-151.189	0
Bijelo Polje	-4.384.504	-1.651.786	-1.816.168	-310.203	-519.542	-86.805	0
Gusinje	-9.561	-7.924	-1.637	0	0	0	0
Kolašin	-2.323.148	-527.959	-236.555	-148.350	-1.410.284	0	0
Mojkovac	-2.567.042	-663.189	-110.820	-25.686	-577.503	-1.189.844	0
Petnjica	-12.091	-6.906	-5.185	0	0	0	0
Plav	-697.515	-141.672	-468.195	-50.685	-36.963	0	0
Pljevlja	-2.404.234	-585.909	-798.199	-568.837	-109.398	-341.891	0
Plužine	-133.255	-20.927	-28.249	-84.079	0	0	0
Rožaje	-3.112.551	-766.197	-1.207.410	-692.551	-401.091	-45.302	0
Šavnik	-100.426	-41.952	-58.474	0	0	0	0
Žabljak	-1.397.156	-393.057	-740.997	-72.139	-190.963	0	0
Sjeverna regija	-21.057.140	-6.018.839	-6.672.379	-2.370.455	-4.180.436	-1.815.031	0
% sjeverna regija	2,9%	3,8%	4,1%	2,2%	5,0%	2,3%	0,0%
Bar	-27.015.734	-8.400.489	-4.735.591	-1.751.766	-6.741.355	0	-5.386.533
Budva	-64.567.351	-23.730.458	-12.522.882	-4.441.179	-3.794.953	-15.083.826	-4.994.053
Herceg Novi	-87.725.307	-17.051.406	-6.247.900	-13.697.950	-38.344.553	-6.174.449	-6.209.049
Kotor	-16.380.608	-7.245.664	-4.924.821	-781.417	-1.033.472	-2.395.234	0
Tivat	-71.556.346	-28.263.937	-18.066.606	-755.156	-4.864.699	-16.976.865	-2.629.083
Ulcinj	-4.131.210	-1.644.505	-1.930.837	-282.277	-273.591	0	0
Južna regija	-271.376.556	-86.336.459	-48.428.637	-21.709.745	-55.052.623	-40.630.374	-19.218.718
% južna regija	37,1%	53,8%	29,7%	20,2%	65,5%	51,3%	14,0%
UKUPNO	-731.190.658	-160.367.780	-162.942.534	-107.719.628	-84.007.614	-79.133.392	-137.019.710

Prilog 9: Pregled podataka o broju privrednih subjekata, prihodima, zaradama, zaposlenima po sektorima djelatnosti i jedinicama lokalne samouprave

Izvor: Uprava prihoda i carina Crne Gore - Finansijski iskazi privrednih subjekata, 2021. godina

Pregled podataka o privrednim subjektima u Crnoj Gori po sektorima

	Broj priv. subj.	0-1 zap.	2-10 zap.	11-50 zap.	51-250 zap.	preko 250 zap.	Prihodi (EUR)	Prihodi - učešće %	Broj zap.	Zaposl. - učešće %	Bruto zarade (EUR)	B. zar. - učešće %
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	348	228	109	11	0	0	39.515.712	0,4	844	0,6	3.872.900	0,4
Vađenje ruda i kamena	76	36	27	7	5	1	152.520.615	1,5	1.595	1,1	20.241.597	2,0
Prerađivačka industrija	2.135	1.090	842	165	37	1	1.008.938.075	9,9	11.935	8,3	70.248.372	6,9
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	73	42	22	6	0	3	611.474.560	6,0	3.020	2,1	43.629.538	4,3
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	109	45	21	16	24	3	137.778.006	1,4	5.010	3,5	46.236.494	4,6
Građevinarstvo	3.276	2.033	1.044	164	32	3	1.050.658.685	10,3	13.969	9,7	115.670.689	11,4
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	7.172	3.980	2.725	384	69	14	4.298.651.836	42,3	38.395	26,8	227.686.703	22,4
Saobraćaj i skladištenje	1.488	714	644	100	23	7	552.325.876	5,4	11.467	8,0	94.210.744	9,3
Usluge smještaja i ishrane	3.520	1.534	1.739	207	35	5	565.443.140	5,6	17.323	12,1	89.901.162	8,9
Informisanje i komunikacije	1.367	1.016	268	64	16	3	379.954.124	3,7	5.978	4,2	58.383.993	5,7
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	127	48	50	12	13	4	296.951.506	2,9	3.563	2,5	75.908.221	7,5
Poslovanje nekretninama	1.197	994	190	11	2	0	93.648.850	0,9	1.886	1,3	11.686.351	1,2
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	4.791	3.342	1.332	108	9	0	475.668.259	4,7	10.615	7,4	59.567.716	5,9
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	1.592	1.033	475	62	17	5	178.253.039	1,8	8.082	5,6	44.407.775	4,4
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	4	1	3	0	0	0	702.887	0,0	17	0,0	282.966	0,0
Obrazovanje	234	113	108	13	0	0	14.955.957	0,1	763	0,5	5.082.184	0,5
Zdravstvena i socijalna zaštita	553	95	438	17	2	1	62.610.439	0,6	2.654	1,9	17.257.521	1,7
Umjetnost, zabava i rekreacija	444	282	120	28	11	3	219.271.756	2,2	3.899	2,7	23.566.740	2,3
Ostale uslužne djelatnosti	1.268	845	408	14	1	0	25.102.978	0,2	2.297	1,6	7.710.572	0,8
UKUPNO	29.774	17.471	10.565	1.389	296	53	10.164.426.300	100,0	143.312	100,0	1.015.552.238	100,0

Podgorica

	Broj priv. subj.	0-1 zap.	2-10 zap.	11-50 zap.	51-250 zap.	preko 250 zap.	Prihodi (EUR)	Prihodi - učešće %	Broj zap.	Zaposl. - učešće %	Bruto zarade (EUR)	B. zar. - učešće %
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	61	36	23	2	0	0	6.502.675	0,1	163	0,2	614.123	0,1
Vađenje ruda i kamena	27	14	12	1	0	0	12.487.006	0,2	79	0,1	885.751	0,2
Prerađivačka industrija	568	295	227	38	8	0	320.711.726	5,3	2.942	4,3	18.229.043	3,2
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	39	23	10	4	0	2	224.637.703	3,7	1.914	2,8	25.283.709	4,4
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	25	14	7	1	1	2	44.602.876	0,7	1.309	1,9	11.711.362	2,0
Građevinarstvo	1060	627	344	70	17	2	577.870.578	9,6	6.614	9,6	77.012.179	13,4
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	2522	1280	1001	185	46	10	3.133.387.541	52,2	22.069	32,2	148.017.289	25,7
Saobraćaj i skladištenje	409	177	184	32	11	5	276.098.126	4,6	6.137	9,0	57.587.071	10,0
Usluge smještaja i ishrane	753	341	340	61	11	0	118.937.640	2,0	4.039	5,9	16.272.409	2,8
Informisanje i komunikacije	609	401	145	46	14	3	358.274.619	6,0	4.436	6,5	51.747.304	9,0
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	101	27	45	12	13	4	295.930.880	4,9	3.523	5,1	75.530.449	13,1
Poslovanje nekretninama	348	304	42	2	0	0	36.388.260	0,6	483	0,7	2.855.459	0,5
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	2033	1326	631	70	6	0	328.564.984	5,5	5.403	7,9	36.224.480	6,3
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	482	273	167	27	10	5	91.793.137	1,5	4.743	6,9	26.640.494	4,6
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	1	0	1	0	0	0	507.925	0,0	9	0,0	236.434	0,0
Obrazovanje	105	46	52	7	0	0	7.459.299	0,1	375	0,5	2.548.018	0,4
Zdravstvena i socijalna zaštita	202	29	163	8	2	0	36.584.579	0,6	1.027	1,5	7.464.844	1,3
Umjetnost, zabava i rekreacija	150	89	40	10	9	2	116.874.012	1,9	2.397	3,5	13.046.715	2,3
Ostale uslužne djelatnosti	395	231	157	6	1	0	11.119.864	0,2	878	1,3	3.265.089	0,6
UKUPNO	9.890	5.533	3.591	582	149	35	5.998.733.430	100	68.540	100	575.172.222	100

Danilovgrad

	Broj priv. subj.	0-1 zap.	2-10 zap.	11-50 zap.	51-250 zap.	preko 250 zap.	Prihodi (EUR)	Prihodi - učešće %	Broj zap.	Zaposl. - učešće %	Bruto zarade (EUR)	B. zar. - učešće %
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	20	12	8	0	0	0	1.462.463	0,8	35	1,3	175.491	1,1
Vađenje ruda i kamena	1	1	0	0	0	0	0	0,0	1	0,0	4.101	0,0
Prerađivačka industrija	81	37	29	11	4	0	44.173.320	23,9	696	26,5	3.733.806	23,2
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	1	0	0	1	0	0	536.686	0,3	18	0,7	372.050	2,3
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	2	0	0	0	2	0	2.344.259	1,3	123	4,7	1.285.455	8,0
Građevinarstvo	61	29	21	8	3	0	44.011.542	23,8	459	17,5	2.892.451	18,0
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	134	64	58	10	2	0	70.533.440	38,2	611	23,2	4.068.858	25,3
Saobraćaj i skladištenje	39	18	18	2	1	0	9.609.084	5,2	250	9,5	1.652.711	10,3
Usluge smještaja i ishrane	44	27	16	1	0	0	2.500.071	1,4	109	4,1	346.286	2,2
Informisanje i komunikacije	13	9	4	0	0	0	565.087	0,3	30	1,1	180.904	1,1
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	1	1	0	0	0	0	12.755	0,0	1	0,0	1.145	0,0
Poslovanje nekretninama	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	50	30	16	4	0	0	6.645.213	3,6	189	7,2	997.574	6,2
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	18	12	5	1	0	0	1.673.662	0,9	45	1,7	127.397	0,8
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	1	1	0	0	0	0	13.308	0,0	1	0,0	4.091	0,0
Zdravstvena i socijalna zaštita	5	0	4	1	0	0	263.850	0,1	23	0,9	87.540	0,5
Umjetnost, zabava i rekreacija	4	3	1	0	0	0	76.913	0,0	8	0,3	42.431	0,3
Ostale uslužne djelatnosti	20	15	5	0	0	0	248.027	0,1	29	1,1	97.883	0,6
UKUPNO	495	259	185	39	12	0	184.669.680	100	2.628	100	16.070.174	100

Nikšić

	Broj priv. subj.	0-1 zap.	2-10 zap.	11-50 zap.	51-250 zap.	preko 250 zap.	Prihodi (EUR)	Prihodi - učešće %	Broj zap.	Zaposl. - učešće %	Bruto zarade (EUR)	B. zar. - učešće %
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	47	26	20	1	0	0	5.580.983	0,5	121	1,2	617.937	0,8
Vađenje ruda i kamena	19	10	6	1	2	0	8.892.184	0,8	223	2,2	2.692.549	3,4
Prerađivačka industrija	195	92	73	21	9	0	245.410.772	23,4	1.813	17,6	15.438.976	19,7
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	2	1	0	0	0	1	373.836.646	35,6	976	9,5	16.820.559	21,5
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	13	4	6	1	2	0	21.563.270	2,1	419	4,1	4.276.561	5,5
Građevinarstvo	201	101	85	11	3	1	92.809.575	8,8	1.223	11,8	8.045.424	10,3
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	584	323	222	33	5	1	162.683.003	15,5	2.517	24,4	13.429.801	17,2
Saobraćaj i skladištenje	162	75	72	13	2	0	72.345.644	6,9	716	6,9	4.632.132	5,9
Usluge smještaja i ishrane	189	79	101	7	2	0	13.505.406	1,3	697	6,8	3.277.258	4,2
Informisanje i komunikacije	40	25	14	0	1	0	2.314.172	0,2	140	1,4	1.063.552	1,4
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	4	4	0	0	0	0	0	0,0	4	0,0	7.530	0,0
Poslovanje nekretninama	10	8	1	1	0	0	753.804	0,1	29	0,3	143.276	0,2
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	225	139	79	6	1	0	37.721.806	3,6	599	5,8	3.879.652	5,0
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	58	33	19	4	2	0	5.908.546	0,6	420	4,1	2.169.241	2,8
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	15	9	6	0	0	0	266.523	0,0	33	0,3	117.575	0,2
Zdravstvena i socijalna zaštita	46	5	39	2	0	0	2.999.651	0,3	175	1,7	911.339	1,2
Umjetnost, zabava i rekreacija	31	26	4	1	0	0	1.900.956	0,2	83	0,8	284.507	0,4
Ostale uslužne djelatnosti	92	64	28	0	0	0	1.781.968	0,2	134	1,3	395.721	0,5
UKUPNO	1.933	1.024	775	102	29	3	1.050.274.909	100,0	10.322	100,0	78.203.590	100,0

Cetinje

	<i>Broj priv. subj.</i>	<i>0-1 zap.</i>	<i>2-10 zap.</i>	<i>11-50 zap.</i>	<i>51-250 zap.</i>	<i>preko 250 zap.</i>	<i>Prihodi (EUR)</i>	<i>Prihodi - učešće %</i>	<i>Broj zap.</i>	<i>Zaposl. - učešće %</i>	<i>Bruto zarade (EUR)</i>	<i>B. zar. - učešće %</i>
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	3	1	2	0	0	0	95.714	0,1	9	0,6	18.585	0,3
Vađenje ruda i kamena	1	1	0	0	0	0	0	0,0	1	0,1	3.814	0,1
Prerađivačka industrija	67	38	20	8	1	0	33.040.964	27,0	334	21,4	1.294.562	17,9
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	1	0	0	0	1	0	1.602.644	1,3	77	4,9	841.864	11,6
Građevinarstvo	27	12	13	2	0	0	8.670.070	7,1	99	6,4	251.549	3,5
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	149	83	58	7	1	0	56.959.557	46,6	456	29,3	2.465.243	34,0
Saobraćaj i skladištenje	42	24	15	3	0	0	13.178.842	10,8	153	9,8	641.745	8,8
Usluge smještaja i ishrane	58	35	19	4	0	0	3.257.915	2,7	172	11,0	684.796	9,4
Informisanje i komunikacije	18	13	3	2	0	0	766.710	0,6	48	3,1	264.116	3,6
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	1	1	0	0	0	0	965	0,0	1	0,1	1.650	0,0
Poslovanje nekretninama	6	6	0	0	0	0	13.555	0,0	6	0,4	14.247	0,2
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	37	23	14	0	0	0	2.482.511	2,0	73	4,7	357.915	4,9
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	22	17	5	0	0	0	1.203.117	1,0	30	1,9	88.973	1,2
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	1	0	1	0	0	0	4.450	0,0	2	0,1	6.573	0,1
Zdravstvena i socijalna zaštita	10	2	8	0	0	0	179.955	0,1	26	1,7	113.173	1,6
Umjetnost, zabava i rekreacija	8	4	2	2	0	0	679.628	0,6	56	3,6	171.705	2,4
Ostale uslužne djelatnosti	9	6	3	0	0	0	193.785	0,2	15	1,0	30.853	0,4
UKUPNO	460	266	163	28	3	0	122.330.382	100	1.558	100	7.251.363	100

Tuzi

	Broj priv. subj.	0-1 zap.	2-10 zap.	11-50 zap.	51-250 zap.	preko 250 zap.	Prihodi (EUR)	Prihodi - učešće %	Broj zap.	Zaposl. - učešće %	Bruto zarade (EUR)	B. zar. - učešće %
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	3	1	2	0	0	0	659.266	0,7	9	0,7	20.438	0,4
Vađenje ruda i kamena	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Prerađivačka industrija	25	6	17	2	0	0	2.772.540	3,0	91	7,4	525.532	10,2
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	2	1	0	1	0	0	629.283	0,7	20	1,6	168.642	3,3
Građevinarstvo	24	14	7	3	0	0	5.947.817	6,5	108	8,8	428.803	8,4
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	89	39	37	10	2	1	76.672.814	84,3	845	69,1	3.504.077	68,3
Saobraćaj i skladištenje	5	4	1	0	0	0	459.419	0,5	8	0,7	14.775	0,3
Usluge smještaja i ishrane	22	9	13	0	0	0	1.842.452	2,0	61	5,0	122.328	2,4
Informisanje i komunikacije	3	1	1	1	0	0	259.346	0,3	17	1,4	79.127	1,5
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Poslovanje nekretninama	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	7	6	1	0	0	0	685.131	0,8	10	0,8	60.172	1,2
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	8	4	3	1	0	0	970.883	1,1	35	2,9	139.097	2,7
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Zdravstvena i socijalna zaštita	2	0	2	0	0	0	52.402	0,1	6	0,5	40.973	0,8
Umjetnost, zabava i rekreacija	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ostale uslužne djelatnosti	8	4	4	0	0	0	39.907	0,0	12	1,0	24.046	0,5
UKUPNO	198	89	88	18	2	1	90.991.260	100,0	1.222	100,0	5.128.010	100,0

Andrijevića

	<i>Broj priv. subj.</i>	<i>0-1 zap.</i>	<i>2-10 zap.</i>	<i>11-50 zap.</i>	<i>51-250 zap.</i>	<i>preko 250 zap.</i>	<i>Prihodi (EUR)</i>	<i>Prihodi - učešće %</i>	<i>Broj zap.</i>	<i>Zaposl. - učešće %</i>	<i>Bruto zarade (EUR)</i>	<i>B. zar. - učešće %</i>
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	4	3	1	0	0	0	331.134	2,5	11	3,5	100.073	5,9
Vađenje ruda i kamena	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Prerađivačka industrija	15	7	6	2	0	0	4.172.364	32,0	77	24,4	307.973	18,1
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	6	1	5	0	0	0	4.047.782	31,0	28	8,9	193.663	11,4
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	2	0	0	2	0	0	486.131	3,7	69	21,9	493.419	29,0
Građevinarstvo	1	1	0	0	0	0	0	0,0	1	0,3	6.006	0,4
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	16	7	7	2	0	0	3.545.058	27,2	48	15,2	215.041	12,7
Saobraćaj i skladištenje	2	1	1	0	0	0	23.328	0,2	3	1,0	8.203	0,5
Usluge smještaja i ishrane	14	10	4	0	0	0	176.581	1,4	24	7,6	60.689	3,6
Informisanje i komunikacije	3	2	1	0	0	0	103.493	0,8	12	3,8	86.543	5,1
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Poslovanje nekretninama	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	2	1	0	1	0	0	96.219	0,7	13	4,1	69.382	4,1
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Zdravstvena i socijalna zaštita	1	0	1	0	0	0	35.908	0,3	2	0,6	10.800	0,6
Umjetnost, zabava i rekreacija	1	0	0	1	0	0	20.201	0,2	23	7,3	135.782	8,0
Ostale uslužne djelatnosti	3	2	1	0	0	0	14.623	0,1	4	1,3	11.347	0,7
UKUPNO	70	35	27	8	0	0	13.052.822	100,0	315	100,0	1.698.921	100,0

Berane

	<i>Broj priv. subj.</i>	<i>0-1 zap.</i>	<i>2-10 zap.</i>	<i>11-50 zap.</i>	<i>51-250 zap.</i>	<i>preko 250 zap.</i>	<i>Prihodi (EUR)</i>	<i>Prihodi - učešće %</i>	<i>Broj zap.</i>	<i>Zaposl. - učešće %</i>	<i>Bruto zarade (EUR)</i>	<i>B. zar. - učešće %</i>
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	12	8	4	0	0	0	285.221	0,4	23	0,9	93.016	0,8
Vađenje ruda i kamena	2	1	0	1	0	0	132.521	0,2	15	0,6	94.188	0,8
Prerađivačka industrija	95	47	39	6	3	0	26.447.570	33,3	573	23,7	2.716.066	22,6
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	5	3	2	0	0	0	4.536.490	5,7	19	0,8	222.997	1,9
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	5	2	0	1	2	0	2.314.919	2,9	221	9,1	1.631.607	13,6
Građevinarstvo	43	29	10	3	1	0	6.212.950	7,8	178	7,3	1.043.249	8,7
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	186	109	70	5	2	0	27.274.808	34,3	559	23,1	2.695.255	22,5
Saobraćaj i skladištenje	40	19	17	4	0	0	3.784.852	4,8	157	6,5	721.367	6,0
Usluge smještaja i ishrane	115	64	50	1	0	0	2.665.039	3,4	253	10,4	1.066.327	8,9
Informisanje i komunikacije	16	11	4	1	0	0	368.484	0,5	40	1,7	165.748	1,4
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Poslovanje nekretninama	2	1	1	0	0	0	7.698	0,0	7	0,3	2.912	0,0
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	62	45	17	0	0	0	1.882.750	2,4	119	4,9	552.782	4,6
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	8	5	3	0	0	0	722.248	0,9	22	0,9	73.503	0,6
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	1	0	1	0	0	0	133.461	0,2	5	0,2	46.532	0,4
Obrazovanje	8	4	4	0	0	0	321.457	0,4	15	0,6	63.495	0,5
Zdravstvena i socijalna zaštita	30	6	23	1	0	0	1.458.796	1,8	88	3,6	465.233	3,9
Umjetnost, zabava i rekreacija	9	6	2	1	0	0	586.992	0,7	62	2,6	48.286	0,4
Ostale uslužne djelatnosti	41	34	6	1	0	0	347.234	0,4	66	2,7	292.918	2,4
UKUPNO	680	394	253	25	8	0	79.483.490	100,0	2.422	100,0	11.995.481	100,0

Bijelo Polje

	<i>Broj priv. subj.</i>	<i>0-1 zap.</i>	<i>2-10 zap.</i>	<i>11-50 zap.</i>	<i>51-250 zap.</i>	<i>preko 250 zap.</i>	<i>Prihodi (EUR)</i>	<i>Prihodi - učešće %</i>	<i>Broj zap.</i>	<i>Zaposl. - učešće %</i>	<i>Bruto zarade (EUR)</i>	<i>B. zar. - učešće %</i>
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	41	27	13	1	0	0	4.524.821	1,5	76	1,4	463.778	1,6
Vađenje ruda i kamena	2	0	0	2	0	0	829.813	0,3	31	0,6	93.240	0,3
Prerađivačka industrija	165	73	70	17	4	1	126.949.478	41,5	1.648	30,5	9.278.865	32,3
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	3	1	0	0	2	0	3.362.989	1,1	213	3,9	1.746.055	6,1
Građevinarstvo	117	60	52	5	0	0	13.220.954	4,3	350	6,5	1.411.201	4,9
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	299	163	119	16	0	1	129.040.320	42,2	1.792	33,2	9.906.839	34,5
Saobraćaj i skladištenje	76	35	35	6	0	0	11.412.958	3,7	320	5,9	1.269.992	4,4
Usluge smještaja i ishrane	116	55	58	3	0	0	5.177.267	1,7	331	6,1	1.249.659	4,4
Informisanje i komunikacije	27	18	8	1	0	0	1.010.814	0,3	67	1,2	270.627	0,9
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Poslovanje nekretninama	8	8	0	0	0	0	92.357	0,0	8	0,1	30.254	0,1
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	145	93	50	2	0	0	6.193.605	2,0	287	5,3	1.430.834	5,0
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	30	15	14	1	0	0	1.133.170	0,4	81	1,5	514.548	1,8
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	8	3	5	0	0	0	156.897	0,1	18	0,3	69.754	0,2
Zdravstvena i socijalna zaštita	25	2	23	0	0	0	760.618	0,2	61	1,1	382.582	1,3
Umjetnost, zabava i rekreacija	9	7	2	0	0	0	122.942	0,0	16	0,3	50.445	0,2
Ostale uslužne djelatnosti	66	51	14	1	0	0	1.675.346	0,5	100	1,9	520.164	1,8
UKUPNO	1.137	611	463	55	6	2	305.664.349	100,0	5.399	100,0	28.688.837	100,0

Gusinje

	Broj priv. subj.	0-1 zap.	2-10 zap.	11-50 zap.	51-250 zap.	preko 250 zap.	Prihodi (EUR)	Prihodi - učešće %	Broj zap.	Zaposl. - učešće %	Bruto zarade (EUR)	B. zar. - učešće %
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Vađenje ruda i kamena	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Prerađivačka industrija	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Građevinarstvo	2	1	1	0	0	0	21.774	1,4	3	10,3	4.698	4,1
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	3	0	2	1	0	0	1.462.428	93,0	22	75,9	100.199	86,8
Saobraćaj i skladištenje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Usluge smještaja i ishrane	3	3	0	0	0	0	29.114	1,9	3	10,3	6.112	5,3
Informisanje i komunikacije	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Poslovanje nekretninama	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	1	1	0	0	0	0	58.488	3,7	1	3,4	4.404	3,8
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Zdravstvena i socijalna zaštita	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Umjetnost, zabava i rekreacija	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ostale uslužne djelatnosti	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
UKUPNO	9	5	3	1	0	0	1.571.804	100,0	29	100,0	115.413	100,0

Kolašin

	<i>Broj priv. subj.</i>	<i>0-1 zap.</i>	<i>2-10 zap.</i>	<i>11-50 zap.</i>	<i>51-250 zap.</i>	<i>preko 250 zap.</i>	<i>Prihodi (EUR)</i>	<i>Prihodi - učešće %</i>	<i>Broj zap.</i>	<i>Zaposl. - učešće %</i>	<i>Bruto zarade (EUR)</i>	<i>B. zar. - učešće %</i>
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	9	5	3	1	0	0	2.403.261	8,8	45	6,2	196.165	5,7
Vađenje ruda i kamena	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Prerađivačka industrija	23	10	11	0	2	0	9.499.318	34,6	170	23,3	659.277	19,2
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	3	2	1	0	0	0	325.454	1,2	6	0,8	11.878	0,3
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	5	2	1	2	0	0	1.611.326	5,9	63	8,6	470.355	13,7
Građevinarstvo	17	13	3	1	0	0	1.962.871	7,2	50	6,9	284.891	8,3
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	38	18	19	1	0	0	6.099.677	22,2	106	14,5	508.409	14,8
Saobraćaj i skladištenje	4	3	1	0	0	0	127.359	0,5	12	1,6	49.066	1,4
Usluge smještaja i ishrane	47	18	27	2	0	0	2.979.751	10,9	141	19,3	496.374	14,5
Informisanje i komunikacije	4	3	1	0	0	0	53.499	0,2	5	0,7	10.258	0,3
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Poslovanje nekretninama	4	3	1	0	0	0	19.524	0,1	5	0,7	11.323	0,3
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	20	12	8	0	0	0	778.623	2,8	43	5,9	235.196	6,8
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	13	7	6	0	0	0	546.650	2,0	29	4,0	114.816	3,3
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	2	1	1	0	0	0	17.360	0,1	3	0,4	5.719	0,2
Zdravstvena i socijalna zaštita	5	1	4	0	0	0	76.586	0,3	9	1,2	32.018	0,9
Umjetnost, zabava i rekreacija	3	1	1	1	0	0	748.926	2,7	26	3,6	314.259	9,2
Ostale uslužne djelatnosti	14	11	3	0	0	0	165.418	0,6	16	2,2	33.787	1,0
UKUPNO	211	110	91	8	2	0	27.415.603	100,0	729	100,0	3.433.791	100,0

Mojkovac

	Broj priv. subj.	0-1 zap.	2-10 zap.	11-50 zap.	51-250 zap.	preko 250 zap.	Prihodi (EUR)	Prihodi - učešće %	Broj zap.	Zaposl. - učešće %	Bruto zarade (EUR)	B. zar. - učešće %
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	1	0	1	0	0	0	573.077	2,1	9	1,3	45.853	0,8
Vađenje ruda i kamena	2	1	1	0	0	0	11.484	0,0	5	0,7	7.533	0,1
Prerađivačka industrija	25	15	8	1	1	0	10.460.821	38,0	244	34,5	2.170.050	40,1
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	2	2	0	0	0	0	66.892	0,2	2	0,3	9.579	0,2
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	1	0	0	0	1	0	790.141	2,9	63	8,9	532.279	9,8
Građevinarstvo	8	5	3	0	0	0	1.361.118	5,0	21	3,0	70.684	1,3
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	47	24	17	6	0	0	9.548.522	34,7	169	23,9	1.200.461	22,2
Saobraćaj i skladištenje	10	5	5	0	0	0	269.672	1,0	27	3,8	116.646	2,2
Usluge smještaja i ishrane	16	5	11	0	0	0	1.456.801	5,3	58	8,2	239.469	4,4
Informisanje i komunikacije	3	1	2	0	0	0	127.988	0,5	8	1,1	37.557	0,7
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Poslovanje nekretninama	1	0	0	0	1	0	1.401.743	5,1	51	7,2	729.575	13,5
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	11	6	5	0	0	0	509.994	1,9	22	3,1	109.336	2,0
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	1	0	1	0	0	0	812.549	3,0	9	1,3	62.235	1,2
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	2	0	2	0	0	0	28.855	0,1	4	0,6	29.174	0,5
Zdravstvena i socijalna zaštita	3	1	2	0	0	0	52.635	0,2	5	0,7	32.745	0,6
Umjetnost, zabava i rekreacija	1	0	1	0	0	0	5.722	0,0	6	0,8	3.187	0,1
Ostale uslužne djelatnosti	5	5	0	0	0	0	16.827	0,1	5	0,7	11.369	0,2
UKUPNO	139	70	59	7	3	0	27.494.841	100,0	708	100,0	5.407.732	100,0

Petnjica

	Broj priv. subj.	0-1 zap.	2-10 zap.	11-50 zap.	51-250 zap.	preko 250 zap.	Prihodi (EUR)	Prihodi - učešće %	Broj zap.	Zaposl. - učešće %	Bruto zarade (EUR)	B. zar. - učešće %
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Vađenje ruda i kamena	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Prerađivačka industrija	4	3	1	0	0	0	235.566	37,9	11	35,5	51.030	27,0
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Građevinarstvo	3	2	1	0	0	0	183.421	29,5	4	12,9	52.624	27,8
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	5	5	0	0	0	0	52.811	8,5	5	16,1	15.346	8,1
Saobraćaj i skladištenje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Usluge smještaja i ishrane	2	0	2	0	0	0	109.070	17,5	8	25,8	67.281	35,6
Informisanje i komunikacije	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Poslovanje nekretninama	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	1	1	0	0	0	0	36.906	5,9	1	3,2	2.437	1,3
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Zdravstvena i socijalna zaštita	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Umjetnost, zabava i rekreacija	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ostale uslužne djelatnosti	2	2	0	0	0	0	3.857	0,6	2	6,5	379	0,2
UKUPNO	17	13	4	0	0	0	621.631	100,0	31	100,0	189.097	100,0

Plav

	Broj priv. subj.	0-1 zap.	2-10 zap.	11-50 zap.	51-250 zap.	preko 250 zap.	Prihodi (EUR)	Prihodi - učešće %	Broj zap.	Zaposl. - učešće %	Bruto zarade (EUR)	B. zar. - učešće %
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	6	5	1	0	0	0	14.848	0,2	6	1,8	20.348	1,1
Vađenje ruda i kamena	1	0	1	0	0	0	25.340	0,3	3	0,9	16.175	0,9
Prerađivačka industrija	11	6	5	0	0	0	147.075	1,9	18	5,5	85.225	4,8
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	2	0	0	2	0	0	728.760	9,3	65	19,8	493.309	27,8
Građevinarstvo	10	7	3	0	0	0	637.815	8,2	19	5,8	97.457	5,5
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	44	24	20	0	0	0	4.689.223	60,1	88	26,7	471.216	26,5
Saobraćaj i skladištenje	10	5	5	0	0	0	488.665	6,3	21	6,4	141.959	8,0
Usluge smještaja i ishrane	32	18	14	0	0	0	485.573	6,2	53	16,1	171.874	9,7
Informisanje i komunikacije	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Poslovanje nekretninama	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	12	8	4	0	0	0	220.490	2,8	21	6,4	141.890	8,0
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	2	1	1	0	0	0	138.521	1,8	6	1,8	11.014	0,6
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	3	1	2	0	0	0	38.041	0,5	7	2,1	26.080	1,5
Zdravstvena i socijalna zaštita	7	1	6	0	0	0	171.362	2,2	14	4,3	83.167	4,7
Umjetnost, zabava i rekreacija	2	2	0	0	0	0	0	0,0	2	0,6	2.244	0,1
Ostale uslužne djelatnosti	6	6	0	0	0	0	15.988	0,2	6	1,8	13.313	0,7
UKUPNO	148	84	62	2	0	0	7.801.701	100,0	329	100,0	1.775.271	100,0

Pjeverlja

	Broj priv. subj.	0-1 zap.	2-10 zap.	11-50 zap.	51-250 zap.	preko 250 zap.	Prihodi (EUR)	Prihodi - učešće %	Broj zap.	Zaposl. - učešće %	Bruto zarade (EUR)	B. zar. - učešće %
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	12	7	5	0	0	0	735.736	0,5	26	0,8	109.412	0,5
Vađenje ruda i kamena	3	0	1	0	1	1	64.220.697	45,3	939	28,4	12.836.971	55,0
Prerađivačka industrija	83	46	25	11	1	0	17.659.930	12,5	453	13,7	1.796.310	7,7
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	1	0	0	1	0	0	496.022	0,4	29	0,9	219.201	0,9
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	2	0	0	0	2	0	4.233.698	3,0	287	8,7	2.103.540	9,0
Građevinarstvo	34	16	16	0	2	0	10.803.556	7,6	217	6,6	1.055.066	4,5
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	218	117	92	9	0	0	30.375.432	21,4	628	19,0	2.303.505	9,9
Saobraćaj i skladištenje	48	23	24	1	0	0	5.889.944	4,2	134	4,1	520.573	2,2
Usluge smještaja i ishrane	78	35	39	4	0	0	2.780.902	2,0	258	7,8	712.338	3,1
Informisanje i komunikacije	9	5	3	1	0	0	568.188	0,4	49	1,5	343.501	1,5
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Poslovanje nekretninama	2	2	0	0	0	0	75.722	0,1	2	0,1	9.622	0,0
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	25	12	12	1	0	0	1.411.468	1,0	78	2,4	272.814	1,2
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	10	4	5	1	0	0	928.257	0,7	57	1,7	347.294	1,5
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	1	1	0	0	0	0	18.719	0,0	1	0,0	0	0,0
Obrazovanje	2	1	1	0	0	0	92.018	0,1	9	0,3	23.272	0,1
Zdravstvena i socijalna zaštita	21	8	13	0	0	0	370.206	0,3	35	1,1	165.181	0,7
Umjetnost, zabava i rekreacija	6	2	3	1	0	0	465.465	0,3	28	0,8	196.910	0,8
Ostale uslužne djelatnosti	43	35	7	1	0	0	587.263	0,4	78	2,4	319.759	1,4
UKUPNO	598	314	246	31	6	1	141.713.223	100,0	3.308	100,0	23.335.269	100,0

Plužine

	Broj priv. subj.	0-1 zap.	2-10 zap.	11-50 zap.	51-250 zap.	preko 250 zap.	Prihodi (EUR)	Prihodi - učešće %	Broj zap.	Zaposl. - učešće %	Bruto zarade (EUR)	B. zar. - učešće %
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	1	0	1	0	0	0	127.456	5,8	10	8,9	42.912	6,9
Vađenje ruda i kamena	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Prerađivačka industrija	3	3	0	0	0	0	0	0,0	3	2,7	6.166	1,0
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	1	0	0	1	0	0	465.870	21,1	25	22,3	188.658	30,4
Građevinarstvo	1	0	1	0	0	0	142.688	6,5	5	4,5	22.282	3,6
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	5	1	4	0	0	0	483.589	21,9	12	10,7	76.591	12,4
Saobraćaj i skladištenje	3	3	0	0	0	0	33.370	1,5	3	2,7	13.176	2,1
Usluge smještaja i ishrane	14	7	7	0	0	0	629.929	28,5	35	31,3	124.507	20,1
Informisanje i komunikacije	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Poslovanje nekretninama	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	2	1	1	0	0	0	37.896	1,7	4	3,6	26.471	4,3
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Zdravstvena i socijalna zaštita	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Umjetnost, zabava i rekreacija	4	0	4	0	0	0	289.837	13,1	15	13,4	118.825	19,2
Ostale uslužne djelatnosti	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
UKUPNO	34	15	18	1	0	0	2.210.635	100,0	112	100,0	619.588	100,0

Rožaje

	<i>Broj priv. subj.</i>	<i>0-1 zap.</i>	<i>2-10 zap.</i>	<i>11-50 zap.</i>	<i>51-250 zap.</i>	<i>preko 250 zap.</i>	<i>Prihodi (EUR)</i>	<i>Prihodi - učešće %</i>	<i>Broj zap.</i>	<i>Zaposl. - učešće %</i>	<i>Bruto zarade (EUR)</i>	<i>B. zar. - učešće %</i>
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	17	11	5	1	0	0	2.444.456	3,4	53	3,1	326.765	3,7
Vađenje ruda i kamena	4	2	0	2	0	0	4.828.443	6,7	55	3,2	275.046	3,1
Prerađivačka industrija	145	70	67	8	0	0	18.920.037	26,3	475	27,4	1.893.209	21,5
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	4	2	0	1	1	0	1.263.646	1,8	124	7,1	1.014.513	11,5
Građevinarstvo	32	20	12	0	0	0	1.488.316	2,1	60	3,5	358.472	4,1
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	137	78	55	3	1	0	30.989.755	43,1	398	22,9	1.939.058	22,0
Saobraćaj i skladištenje	73	35	34	4	0	0	8.580.667	11,9	215	12,4	761.156	8,6
Usluge smještaja i ishrane	41	21	19	1	0	0	910.380	1,3	104	6,0	391.906	4,4
Informisanje i komunikacije	6	3	2	1	0	0	277.204	0,4	36	2,1	312.501	3,5
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Poslovanje nekretninama	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	38	21	17	0	0	0	1.165.149	1,6	89	5,1	518.320	5,9
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	5	2	2	1	0	0	168.495	0,2	18	1,0	113.768	1,3
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	5	1	4	0	0	0	112.025	0,2	15	0,9	181.232	2,1
Zdravstvena i socijalna zaštita	15	4	11	0	0	0	388.301	0,5	36	2,1	245.953	2,8
Umjetnost, zabava i rekreacija	3	1	1	1	0	0	226.049	0,3	33	1,9	357.574	4,1
Ostale uslužne djelatnosti	21	18	3	0	0	0	211.462	0,3	24	1,4	130.184	1,5
UKUPNO	546	289	232	23	2	0	71.974.385	100,0	1.735	100,0	8.819.657	100,0

Šavnik

	Broj priv. subj.	0-1 zap.	2-10 zap.	11-50 zap.	51-250 zap.	preko 250 zap.	Prihodi (EUR)	Prihodi - učešće %	Broj zap.	Zaposl. - učešće %	Bruto zarade (EUR)	B. zar. - učešće %
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	2	2	0	0	0	0	62.868	2,2	2	1,8	2.614	0,5
Vađenje ruda i kamena	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Prerađivačka industrija	4	2	1	1	0	0	1.621.270	55,6	29	26,6	159.431	28,6
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	1	1	0	0	0	0	0	0,0	1	0,9	2.748	0,5
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	1	0	0	1	0	0	395.600	13,6	31	28,4	188.950	33,9
Građevinarstvo	1	1	0	0	0	0	11.064	0,4	1	0,9	4.208	0,8
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	5	2	3	0	0	0	248.706	8,5	10	9,2	38.321	6,9
Saobraćaj i skladištenje	3	2	1	0	0	0	52.534	1,8	6	5,5	21.902	3,9
Usluge smještaja i ishrane	7	4	3	0	0	0	311.494	10,7	14	12,8	43.296	7,8
Informisanje i komunikacije	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Poslovanje nekretninama	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	5	3	2	0	0	0	158.469	5,4	11	10,1	43.990	7,9
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Zdravstvena i socijalna zaštita	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Umjetnost, zabava i rekreacija	1	0	1	0	0	0	53.643	1,8	4	3,7	52.736	9,4
Ostale uslužne djelatnosti	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
UKUPNO	30	17	11	2	0	0	2.915.648	100,0	109	100,0	558.196	100,0

Žabljak

	<i>Broj priv. subj.</i>	<i>0-1 zap.</i>	<i>2-10 zap.</i>	<i>11-50 zap.</i>	<i>51-250 zap.</i>	<i>preko 250 zap.</i>	<i>Prihodi (EUR)</i>	<i>Prihodi - učešće %</i>	<i>Broj zap.</i>	<i>Zaposl. - učešće %</i>	<i>Bruto zarade (EUR)</i>	<i>B. zar. - učešće %</i>
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	1	1	0	0	0	0	0	0,0	1	0,3	4.328	0,3
Vađenje ruda i kamena	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Prerađivačka industrija	13	8	5	0	0	0	259.065	3,2	26	7,5	90.818	5,5
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	1	0	0	1	0	0	634.421	7,7	41	11,8	325.695	19,7
Građevinarstvo	5	3	1	1	0	0	1.814.054	22,1	22	6,3	102.722	6,2
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	16	9	7	0	0	0	811.763	9,9	27	7,8	139.359	8,4
Saobraćaj i skladištenje	3	3	0	0	0	0	26.271	0,3	3	0,9	13.039	0,8
Usluge smještaja i ishrane	37	17	16	4	0	0	3.710.031	45,3	173	49,9	654.000	39,6
Informisanje i komunikacije	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Poslovanje nekretninama	2	1	0	1	0	0	430.858	5,3	19	5,5	159.120	9,6
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	5	3	2	0	0	0	256.340	3,1	9	2,6	48.323	2,9
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	3	2	1	0	0	0	17.510	0,2	4	1,2	10.187	0,6
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Zdravstvena i socijalna zaštita	2	0	2	0	0	0	56.594	0,7	5	1,4	27.055	1,6
Umjetnost, zabava i rekreacija	4	2	2	0	0	0	164.367	2,0	13	3,7	68.036	4,1
Ostale uslužne djelatnosti	4	4	0	0	0	0	11.335	0,1	4	1,2	7.247	0,4
UKUPNO	96	53	36	7	0	0	8.192.609	100,0	347	100,0	1.649.929	100,0

Bar

	Broj priv. subj.	0-1 zap.	2-10 zap.	11-50 zap.	51-250 zap.	preko 250 zap.	Prihodi (EUR)	Prihodi - učešće %	Broj zap.	Zaposl. - učešće %	Bruto zarade (EUR)	B. zar. - učešće %
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	18	15	2	1	0	0	1.137.901	0,3	37	0,4	167.737	0,3
Vađenje ruda i kamena	6	5	0	0	1	0	54.782.428	12,7	143	1,6	2.766.774	5,8
Prerađivačka industrija	158	78	67	13	0	0	29.583.309	6,9	568	6,2	1.988.520	4,1
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	2	2	0	0	0	0	1	0,0	2	0,0	4.570	0,0
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	11	6	2	1	1	1	12.613.724	2,9	521	5,7	4.596.828	9,6
Građevinarstvo	285	185	87	13	0	0	30.188.108	7,0	772	8,4	2.582.094	5,4
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	625	361	238	23	3	0	148.292.023	34,5	2.023	22,0	8.614.981	18,0
Saobraćaj i skladištenje	173	80	78	12	1	2	73.666.910	17,1	1.397	15,2	13.568.842	28,3
Usluge smještaja i ishrane	389	173	192	22	2	0	32.091.277	7,5	1.477	16,1	5.130.529	10,7
Informisanje i komunikacije	133	114	16	3	0	0	2.755.853	0,6	240	2,6	576.280	1,2
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	4	4	0	0	0	0	4.419	0,0	3	0,0	13.067	0,0
Poslovanje nekretninama	111	89	22	0	0	0	3.495.329	0,8	139	1,5	314.392	0,7
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	393	281	107	4	1	0	19.315.928	4,5	771	8,4	3.013.501	6,3
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	164	111	47	5	1	0	11.096.141	2,6	482	5,3	1.844.623	3,8
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	23	10	12	1	0	0	1.727.749	0,4	66	0,7	422.285	0,9
Zdravstvena i socijalna zaštita	47	7	37	3	0	0	5.005.078	1,2	171	1,9	898.203	1,9
Umjetnost, zabava i rekreacija	49	33	13	3	0	0	2.729.758	0,6	140	1,5	909.195	1,9
Ostale uslužne djelatnosti	139	90	48	1	0	0	1.581.988	0,4	225	2,5	552.790	1,2
UKUPNO	2.730	1.644	968	105	10	3	430.067.924	100,0	9.177	100,0	47.965.211	100,0

Budva

	<i>Broj priv. subj.</i>	<i>0-1 zap.</i>	<i>2-10 zap.</i>	<i>11-50 zap.</i>	<i>51-250 zap.</i>	<i>preko 250 zap.</i>	<i>Prihodi (EUR)</i>	<i>Prihodi - učešće %</i>	<i>Broj zap.</i>	<i>Zaposl. - učešće %</i>	<i>Bruto zarade (EUR)</i>	<i>B. zar. - učešće %</i>
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	30	27	2	1	0	0	777.162	0,1	46	0,4	114.542	0,2
Vađenje ruda i kamena	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Prerađivačka industrija	121	81	37	3	0	0	10.176.341	1,9	259	2,0	1.323.123	1,8
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	3	3	0	0	0	0	818	0,0	2	0,0	2.423	0,0
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	11	8	0	1	2	0	13.429.570	2,5	423	3,3	5.214.381	7,3
Građevinarstvo	656	481	157	16	2	0	126.187.610	23,5	1.593	12,3	7.346.981	10,2
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	867	641	213	10	2	1	102.626.067	19,1	1.877	14,5	7.725.593	10,8
Saobraćaj i skladištenje	107	58	40	7	2	0	13.167.383	2,5	484	3,7	2.362.448	3,3
Usluge smještaja i ishrane	638	312	279	37	7	3	159.468.853	29,7	4.111	31,8	29.621.152	41,3
Informisanje i komunikacije	206	180	22	3	1	0	3.977.758	0,7	368	2,8	1.276.904	1,8
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	7	4	3	0	0	0	519.337	0,1	16	0,1	285.861	0,4
Poslovanje nekretninama	280	218	57	5	0	0	25.538.693	4,8	496	3,8	2.553.964	3,6
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	878	746	125	7	0	0	24.631.048	4,6	1.218	9,4	3.890.825	5,4
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	378	286	79	11	2	0	35.539.407	6,6	1.004	7,8	5.307.434	7,4
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	25	14	9	2	0	0	657.187	0,1	86	0,7	291.001	0,4
Zdravstvena i socijalna zaštita	38	8	28	2	0	0	4.775.063	0,9	145	1,1	786.957	1,1
Umjetnost, zabava i rekreacija	52	32	14	4	1	1	13.063.106	2,4	521	4,0	2.852.349	4,0
Ostale uslužne djelatnosti	162	118	42	2	0	0	2.373.591	0,4	280	2,2	762.723	1,1
UKUPNO	4.459	3.217	1.107	111	19	5	536.908.994	100,0	12.929	100,0	71.718.661	100,0

Herceg Novi

	Broj priv. subj.	0-1 zap.	2-10 zap.	11-50 zap.	51-250 zap.	preko 250 zap.	Prihodi (EUR)	Prihodi - učešće %	Broj zap.	Zaposl. - učešće %	Bruto zarade (EUR)	B. zar. - učešće %
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	18	12	5	1	0	0	4.740.186	1,6	46	0,5	146.050	0,3
Vađenje ruda i kamena	2	0	2	0	0	0	1.165.534	0,4	18	0,2	68.875	0,1
Prerađivačka industrija	120	68	41	10	1	0	33.772.195	11,1	510	6,0	2.016.000	3,9
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	1	0	1	0	0	0	0	0,0	4	0,0	74.364	0,1
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	4	2	0	0	2	0	8.245.161	2,7	328	3,9	3.248.366	6,3
Građevinarstvo	244	153	73	16	2	0	31.697.552	10,4	880	10,4	5.808.759	11,3
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	454	240	192	21	1	0	85.857.166	28,1	1.347	16,0	5.833.899	11,3
Saobraćaj i skladištenje	82	44	31	3	4	0	21.678.004	7,1	587	7,0	4.917.745	9,5
Usluge smještaja i ishrane	324	102	197	17	7	1	62.532.577	20,5	1.974	23,4	13.973.807	27,1
Informisanje i komunikacije	199	167	31	1	0	0	3.357.170	1,1	303	3,6	1.037.985	2,0
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	6	5	1	0	0	0	465.385	0,2	11	0,1	49.008	0,1
Poslovanje nekretninama	127	98	26	2	1	0	11.902.447	3,9	282	3,3	3.435.026	6,7
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	332	235	90	6	1	0	22.593.609	7,4	710	8,4	3.306.518	6,4
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	150	103	42	4	1	0	6.476.467	2,1	420	5,0	1.438.830	2,8
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	1	0	1	0	0	0	42.782	0,0	2	0,0	0	0,0
Obrazovanje	13	10	2	1	0	0	767.102	0,3	26	0,3	325.920	0,6
Zdravstvena i socijalna zaštita	40	10	29	0	0	1	7.118.016	2,3	672	8,0	4.729.924	9,2
Umjetnost, zabava i rekreacija	49	33	14	2	0	0	1.012.324	0,3	111	1,3	524.006	1,0
Ostale uslužne djelatnosti	121	72	49	0	0	0	1.648.308	0,5	200	2,4	574.553	1,1
UKUPNO	2.287	1.354	827	84	20	2	305.071.985	100,0	8.431	100,0	51.509.635	100,0

Kotor

	<i>Broj priv. subj.</i>	<i>0-1 zap.</i>	<i>2-10 zap.</i>	<i>11-50 zap.</i>	<i>51-250 zap.</i>	<i>preko 250 zap.</i>	<i>Prihodi (EUR)</i>	<i>Prihodi - učešće %</i>	<i>Broj zap.</i>	<i>Zaposl. - učešće %</i>	<i>Bruto zarade (EUR)</i>	<i>B. zar. - učešće %</i>
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	22	16	4	2	0	0	6.507.473	2,6	82	1,7	471.584	1,7
Vađenje ruda i kamena	4	0	3	0	1	0	4.947.284	2,0	75	1,6	440.252	1,6
Prerađivačka industrija	72	35	31	5	1	0	48.136.703	19,5	448	9,5	4.266.940	15,4
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	1	1	0	0	0	0	0	0,0	1	0,0	4.122	0,0
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	4	0	2	0	2	0	7.020.488	2,8	247	5,3	2.409.241	8,7
Građevinarstvo	108	75	30	1	2	0	11.167.133	4,5	331	7,1	1.732.897	6,3
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	270	139	109	20	2	0	88.998.293	36,1	1.147	24,4	7.372.552	26,7
Saobraćaj i skladištenje	94	47	39	6	2	0	28.411.345	11,5	504	10,7	3.097.748	11,2
Usluge smještaja i ishrane	213	67	129	17	0	0	33.850.963	13,7	978	20,8	4.008.942	14,5
Informisanje i komunikacije	20	12	7	1	0	0	1.238.331	0,5	45	1,0	231.099	0,8
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Poslovanje nekretninama	71	57	14	0	0	0	3.276.460	1,3	94	2,0	488.800	1,8
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	171	113	55	3	0	0	6.360.082	2,6	334	7,1	1.444.810	5,2
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	93	60	33	0	0	0	3.202.974	1,3	178	3,8	744.789	2,7
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	9	4	4	1	0	0	1.481.072	0,6	45	1,0	209.620	0,8
Zdravstvena i socijalna zaštita	26	6	20	0	0	0	834.536	0,3	66	1,4	320.921	1,2
Umjetnost, zabava i rekreacija	20	16	4	0	0	0	216.987	0,1	27	0,6	73.320	0,3
Ostale uslužne djelatnosti	53	37	16	0	0	0	1.205.872	0,5	90	1,9	318.951	1,2
UKUPNO	1.251	685	500	56	10	0	246.855.996	100,0	4.692	100,0	27.636.588	100,0

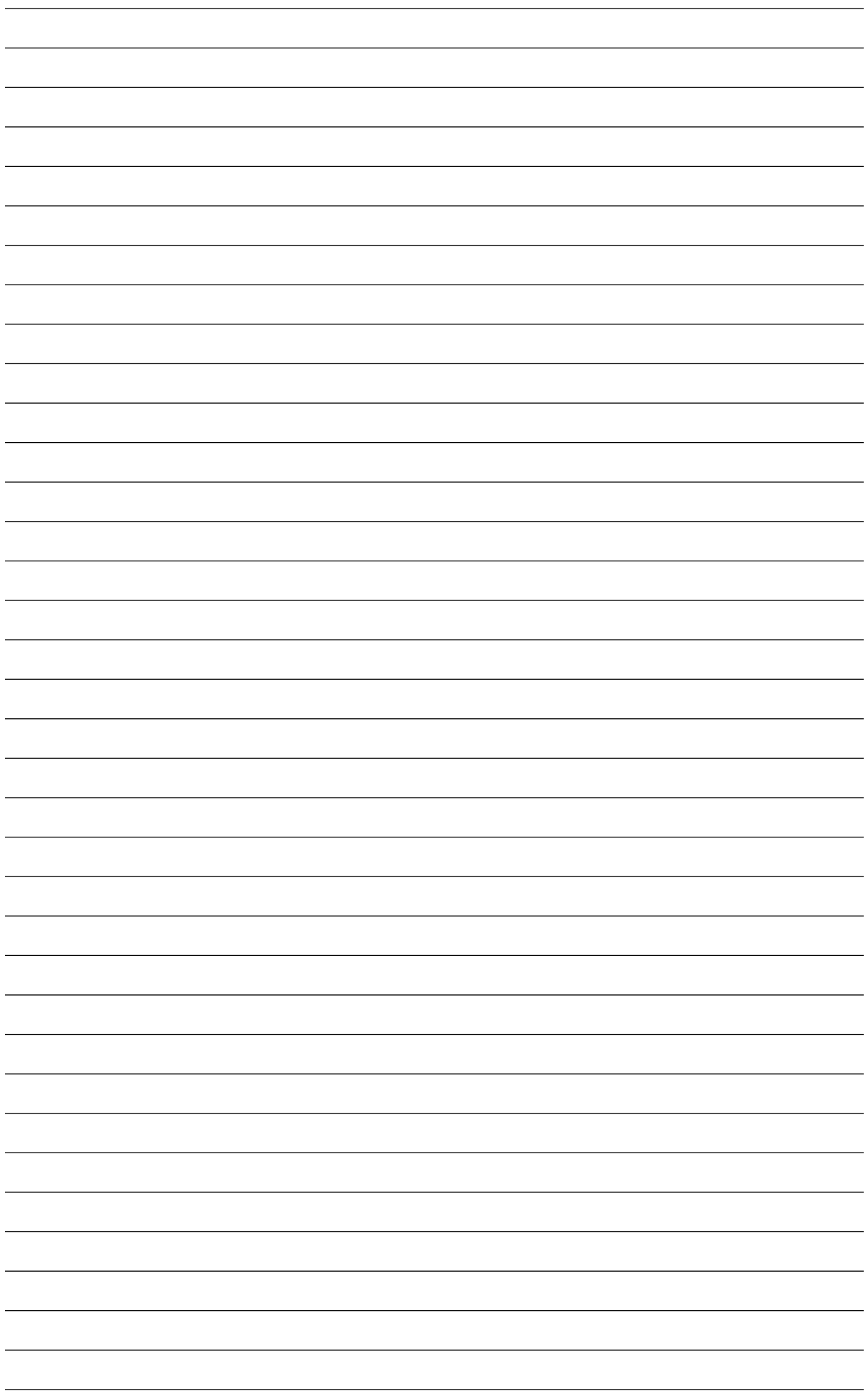
Tivat

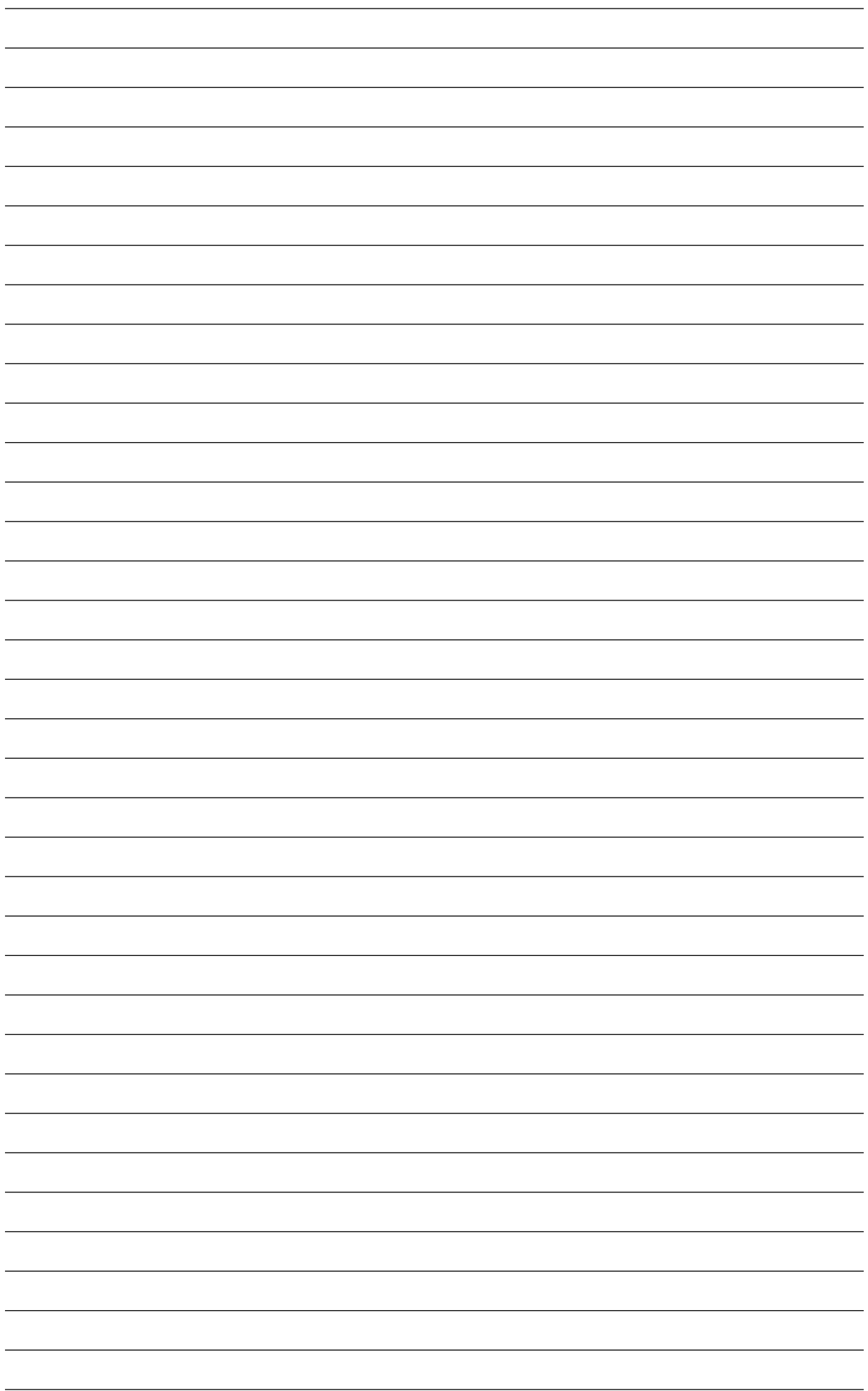
	Broj priv. subj.	0-1 zap.	2-10 zap.	11-50 zap.	51-250 zap.	preko 250 zap.	Prihodi (EUR)	Prihodi - učešće %	Broj zap.	Zaposl. - učešće %	Bruto zarade (EUR)	B. zar. - učešće %
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	12	6	6	0	0	0	363.895	0,1	25	0,5	104.863	0,3
Vađenje ruda i kamena	1	0	1	0	0	0	197.881	0,1	6	0,1	54.721	0,2
Prerađivačka industrija	66	30	31	4	1	0	13.340.706	3,5	285	5,5	1.404.673	4,1
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	5	2	3	0	0	0	2.990.066	0,8	17	0,3	404.840	1,2
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	8	3	3	0	2	0	6.826.554	1,8	187	3,6	2.049.462	6,1
Građevinarstvo	216	136	69	11	0	0	75.773.465	20,0	670	12,9	4.132.164	12,2
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	247	142	97	8	0	0	55.713.386	14,7	635	12,3	2.976.592	8,8
Saobraćaj i skladištenje	80	40	34	6	0	0	11.719.589	3,1	250	4,8	1.633.424	4,8
Usluge smještaja i ishrane	150	58	71	16	4	1	91.124.797	24,0	1.354	26,1	7.394.021	21,8
Informisanje i komunikacije	45	41	2	2	0	0	3.096.013	0,8	93	1,8	459.539	1,4
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	3	2	1	0	0	0	17.765	0,0	4	0,1	19.511	0,1
Poslovanje nekretninama	209	185	24	0	0	0	10.078.900	2,7	246	4,7	880.792	2,6
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	255	188	65	2	0	0	10.490.558	2,8	436	8,4	2.295.696	6,8
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	121	80	34	6	1	0	14.725.696	3,9	459	8,9	4.523.344	13,4
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	9	7	1	1	0	0	1.681.879	0,4	50	1,0	740.192	2,2
Zdravstvena i socijalna zaštita	12	0	12	0	0	0	566.579	0,1	49	0,9	250.860	0,7
Umjetnost, zabava i rekreacija	24	15	7	1	1	0	79.127.630	20,9	307	5,9	4.252.792	12,6
Ostale uslužne djelatnosti	49	31	16	2	0	0	1.608.767	0,4	106	2,0	295.686	0,9
UKUPNO	1.512	966	477	59	9	1	379.444.126	100,0	5.179	100,0	33.873.172	100,0

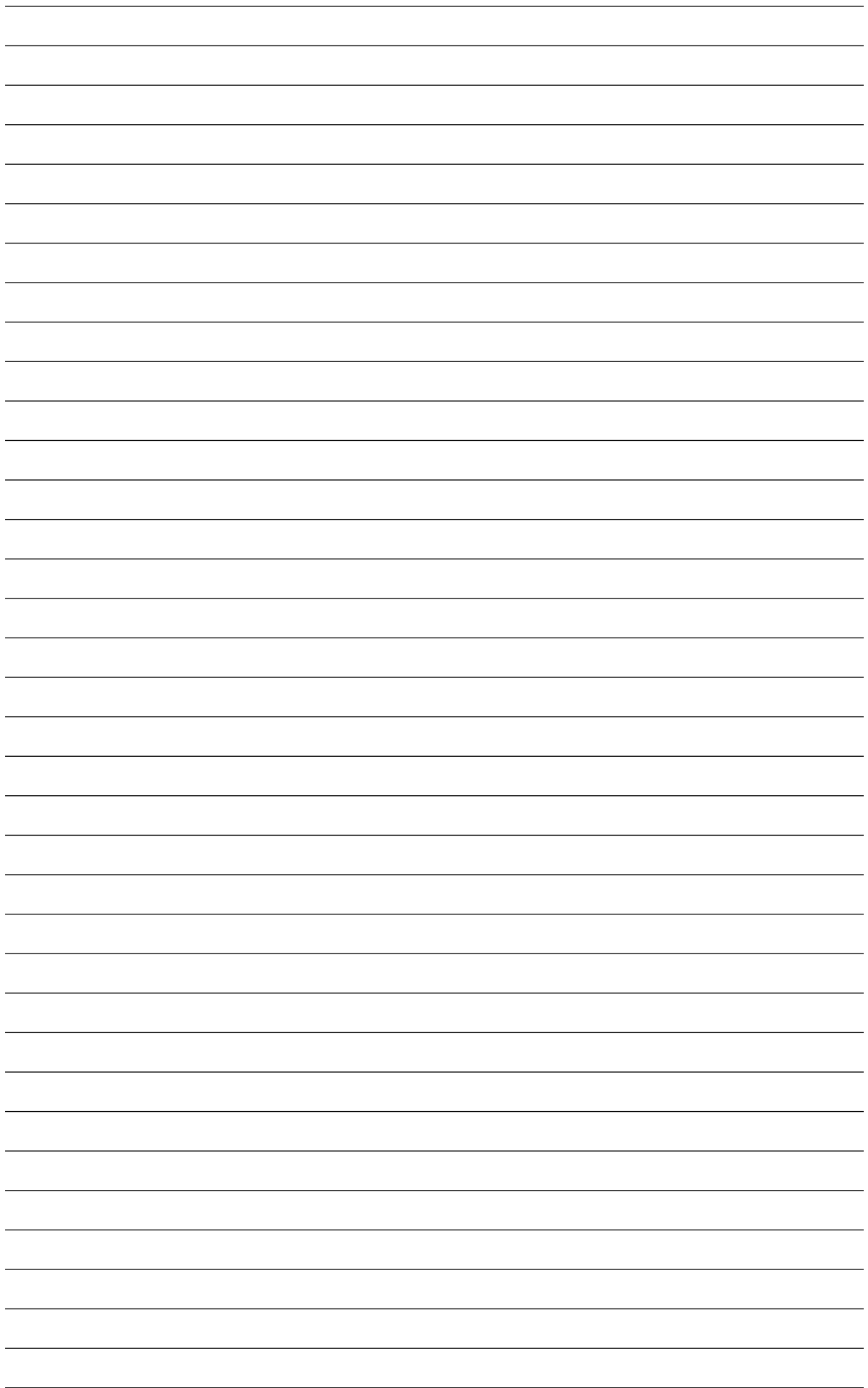

Ulcinj

	Broj priv. subj.	0-1 zap.	2-10 zap.	11-50 zap.	51-250 zap.	preko 250 zap.	Prihodi (EUR)	Prihodi - učešće %	Broj zap.	Zaposl. - učešće %	Bruto zarade (EUR)	B. zar. - učešće %
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	8	7	1	0	0	0	185.116	0,1	9	0,3	16.286	0,1
Vađenje ruda i kamena	1	1	0	0	0	0	0	0,0	1	0,0	1.607	0,0
Prerađivačka industrija	76	40	31	4	1	0	11.447.005	8,9	262	8,6	812.777	6,4
Snabdijevanje el. energijom, gasom i parom	1	1	0	0	0	0	0	0,0	1	0,0	2.835	0,0
Snabdijevanje vodom i upravljanje otp. vodama	1	0	0	0	1	0	2.612.676	2,0	154	5,0	1.245.952	9,8
Građevinarstvo	120	62	55	3	0	0	8.474.654	6,6	289	9,4	923.828	7,3
Trgovina na veliko i malo i popravka mot. vozila	212	111	85	14	2	0	72.306.454	56,1	1.004	32,8	4.068.218	31,9
Saobraćaj i skladištenje	23	13	9	1	0	0	1.301.910	1,0	80	2,6	465.024	3,7
Usluge smještaja i ishrane	218	74	132	10	2	0	24.909.257	19,3	896	29,3	3.785.802	29,7
Informisanje i komunikacije	13	10	2	1	0	0	839.395	0,7	41	1,3	240.448	1,9
Finansijske djelatnosti i dj. osiguranja	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Poslovanje nekretninama	16	14	2	0	0	0	173.500	0,1	19	0,6	57.589	0,5
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	82	49	31	2	0	0	3.429.480	2,7	175	5,7	644.798	5,1
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	25	17	8	0	0	0	1.137.121	0,9	39	1,3	131.784	1,0
Državna uprava i odbrana i obavezno soc. osiguranje	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Obrazovanje	3	1	2	0	0	0	130.735	0,1	8	0,3	18.183	0,1
Zdravstvena i socijalna zaštita	16	5	11	0	0	0	859.724	0,7	39	1,3	208.053	1,6
Umjetnost, zabava i rekreacija	14	10	4	0	0	0	906.298	0,7	21	0,7	61.436	0,5
Ostale uslužne djelatnosti	15	9	6	0	0	0	251.548	0,2	23	0,8	51.810	0,4
UKUPNO	844	424	379	35	6	0	128.964.873	100,0	3.061	100,0	12.736.430	100,0

PRIVREDNA
KOMORA
CRNE GORE

SNAGA JE
u nama

PRIVREDNA KOMORA CRNE GORE
CHAMBER OF ECONOMY OF MONTENEGRO

T +382 20 230 545

F +382 20 230 493

E pkcg@pkcg.org

W www.komora.me

A Novaka Miloševa 29/II
Podgorica, Montenegro

SNAGA JE
u nama